

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ & ΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: «ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ»

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ:
ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΧΡΙΣΤΙΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΛΥΤΓΙΤΣΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2008

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η έννοια της φοροδιαφυγής5
 1.1. Οι συνέπειες της φοροδιαφυγής.....6
 1.2. Προσδιοριστικοί παράγοντες της φοροδιαφυγής.....8
 2. Παραοικονομία.....12
 2.1. Οι συνέπειες της παραοικονομίας.....13
 2.1.1. Αρνητικές συνέπειες της παραοικονομίας.....13
 2.1.2. Θετικές συνέπειες της παραοικονομίας.....18
 2.2. Προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας.....19
 3. Η διάκριση μεταξύ παραοικονομίας και φοροδιαφυγής.....23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. Τα χαρακτηριστικά των παραοικονομούντων.....27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

1. Αδήλωτη απασχόληση.....35
 2. Θεωρητική προσέγγιση της αδήλωτης απασχόλησης.....36
 2.1. Τα κίνητρα και οι ευκαιρίες.....36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

1. Μέθοδοι φοροδιαφυγής.....38
 1.1. Φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων.....38
 1.2. Εισοδήματα από μισθούς και συντάξεις.....39
 1.3. Εισοδήματα σε είδος.....40
 1.4. Εισοδήματα από ενοίκια.....41
 1.5. Εισοδήματα από κινητές αξίες.....42
 1.6. Εισοδήματα από γεωργικές επιχειρήσεις.....43
 1.7. Εισοδήματα από την άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος.....43
 1.8. Εισοδήματα από εμπορικές, βιοτεχνικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις.....45
 2. Η φοροδιαφυγή στον τομέα του αυτοκινήτου.....47
 2.1. Επισκευές.....47
 2.2. Εισαγωγή.....48
 2.3. Αγορά.....49
 2.4. Επαγγελματικά αυτοκίνητα.....49

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.5. Ενοικίαση.....	50
2.6. Καύσιμα.....	50
2.7. Τέλη κυκλοφορίας.....	51
3. Φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων.....	52
3.1. Η φορολογία στον τομέα των κινήτρων.....	53
4. Φοροδιαφυγή στον κατασκευαστικό τομέα.....	55
5. Φόρος προστιθέμενης αξίας.....	56
6. Φόρος μεταβίβασης ακινήτων.....	60
7. Φορολογία κληρονομιών, δωρεών και γονικών παροχών.....	60
8. Φόρος μεταβίβασης ακίνητης περιουσίας.....	61
9. Δασμοί και τέλη εισαγομένων.....	62
10. Ειδικός φόρος κατανάλωσης υγρών καυσίμων.....	65
11. Ειδικός φόρος κατανάλωσης οινοπνεύματος.....	68
12. Ειδικός φόρος κατανάλωσης καπνοβιομηχανικών προϊόντων.....	69
13. Τέλη χαρτοσήμου.....	72
14. Φορολογία κέντρων διασκέδασης και καταστημάτων ψυχαγωγίας.....	73
15. Τουριστικές επιχειρήσεις.....	75
16. Φοροδιαφυγή στον κλάδο υγείας.....	76
16.1. Ιατροί.....	77
16.2. Φακελάκια.....	77
16.3. Ιδιωτικές κλινικές.....	78
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	81

Εισαγωγή

Το τεράστιο ενδιαφέρον που παρουσιάζει η ανάλυση και η διερεύνηση της φοροδιαφυγής και η εκτίμηση του μεγέθους της στην Ελλάδα δεν χρειάζεται βέβαια να τονιστεί. Η φοροδιαφυγή είναι ένα πολύπλοκο και πολυσύνθετο φαινόμενο το οποίο εκφεύγει από την αυστηρά οικονομική σφαίρα και έχει πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Η φοροδιαφυγή είναι σήμερα, στην Ελλάδα, η πιο μαζική και η περισσότερο ανεκτή εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς και παράβασης νόμων, καθώς και η πλέον έκδηλη απόδειξη της κακής λειτουργίας και της ανεπάρκειας της δημόσιας διοίκησης.

Από καθαρά μακροοικονομική και δημοσιονομική σκοπιά η φοροδιαφυγή «ευθύνεται» για το ήμισυ σχεδόν του ελλείμματος του δημόσιου τομέα, καθώς και για τις επακόλουθες μακροοικονομικές ανισορροπίες. Ο σημαντικός περιορισμός της φοροδιαφυγής θα ήταν αρκετός για να μηδενιστεί το πρωτογενές έλλειμμα του δημόσιου τομέα και να μειωθεί βαθμιαία ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν). Εξάλλου, με τη μείωση των ελλειμμάτων, θα ήταν δυνατό να μειωθούν τα επιτόκια και οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές, συμβάλλοντας έτσι στην ανάκαμψη της οικονομίας.

Παράλληλα, στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει, τα τελευταία χρόνια, έντονο και συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη μελέτη του φαινομένου της παραοικονομίας, οι εργασίες όμως για την εκτίμηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής είναι μάλλον σπάνιες. Ακόμη, στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι εργασίες που έχουν δημοσιευθεί από το 1977 μέχρι σήμερα, ασχολούνται με τη μέτρηση της παραοικονομίας και δευτερευόντως με τα αίτια και τις επιπτώσεις του φαινομένου. Η τάση αυτή αντανακλάται και στην ελληνική βιβλιογραφία, όπου όλες οι σχετικές μελέτες της τελευταίας δεκαετίας αναφέρονται στην παραοικονομία και όχι στη φοροδιαφυγή.

Η κατά προτίμηση ανάλυση του φαινομένου της παραοικονομίας και όχι της φοροδιαφυγής οφείλεται έως ένα βαθμό στο γεγονός ότι πολλοί συγγραφείς ταυτίζουν ρητά ή σιωπηρά την παραοικονομία με τη φοροδιαφυγή. Θεωρούν ότι το εισόδημα που φοροδιαφεύγει είναι ακριβώς αυτό που δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς, πράγμα, όμως το οποίο ούτε κατά προσέγγιση δεν είναι ακριβές.

Η σύγκυση που επικρατεί όσον αφορά στη σχέση φοροδιαφυγής και παραοικονομίας οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στην ανεπαρκή θεωρητική θεμελίωση των δύο φαινομένων.

Πράγματι, παρά τον όγκο των σχετικών εργασιών, η θεωρητική θεμελίωση, αλλά και αυτός ακόμη ο ακριβής ορισμός των φαινομένων, δεν έχουν επαρκώς διερευνηθεί και επακριβώς διατυπωθεί. Η μεγάλη σημασία των αδυναμιών αυτών άρχισε να αναγνωρίζεται σχετικά πρόσφατα. Η έλλειψη ικανοποιητικής θεωρητικής θεμελίωσης και ακριβούς απόκλισης των διαφόρων εκτιμήσεων που υπάρχουν για το μέγεθος της παραοικονομίας, ακόμη και για τις ίδιες οικονομίες.

Γι' αυτό, στα επόμενα κεφάλαια παρουσιάζονται και αναλύονται καταρχήν οι επικρατέστεροι ορισμοί της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής και στη συνέχεια, με βάση τους ορισμούς, επιχειρείται η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των δύο φαινομένων. Είναι αυτονόητο ότι, *ceteris paribus*, όσο ακριβέστερα γνωρίζουμε και ορίζουμε αυτό που θέλουμε να μετρήσουμε ή να αναλύσουμε, τόσο καλύτερα αποτελέσματα θα επιτύχουμε. Αλλά και από πλευράς άσκησης οικονομικής πολιτικής είναι εξαιρετικά χρήσιμο να γνωρίζουμε την ακριβή σχέση μεταξύ παραοικονομίας και φοροδιαφυγής. Άλλα είναι, τα ενδεικνυόμενα μέτρα εάν τα εισοδήματα που αποκτώνται στην παραοικονομία είναι ακριβώς αυτά που φοροδιαφεύγουν, και άλλα στην περίπτωση που τα εισοδήματα αυτά (της παραοικονομίας) δεν φοροδιαφεύγουν σε μεγάλο βαθμό και το μεγαλύτερο μέρος της φοροδιαφυγής πραγματοποιείται στα «επίσημα» καταγραφόμενα εισοδήματα.

Παρά τα προβλήματα που υπάρχουν σχετικά με τη διατύπωση ικανοποιητικών ορισμών, φαίνεται να έχει επέλθει κάποια σύγκλιση και ορισμένοι έχουν τύχει γενικότερης αποδοχής. Αυτοί οι ορισμοί υιοθετήθηκαν και χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ι. Η έννοια της φοροδιαφυγής

Ως φοροδιαφυγή (tax evasion) νοείται κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη των φορολογούμενων, που έχει σκοπό τη μείωση της νόμιμης φορολογικής υποχρέωσης και την αποφυγή καταβολής του φόρου. Ως τέτοιες παράνομες ενέργειες μπορούν να αναφερθούν η απόκρυψη ή η υποεκτίμηση από τους φορολογούμενους των εισοδημάτων τους, η λαθραία εισαγωγή εμπορευμάτων, η μη δήλωση περιουσιακών στοιχείων, η κατοχή των οποίων υπόκειται σε φορολογία ή η δήλωσή τους σε τιμή χαμηλότερη της κανονικής, κ.λ.π. Ωστόσο, αν και η φοροδιαφυγή ως έννοια είναι σε όλους γνωστή, ο ακριβής ορισμός της δεν είναι εύκολος. Γιατί, ο μεγάλος αριθμός των φόρων, οι ιδιαιτερότητές τους όσον αφορά τις δυνατότητες που παρέχουν και τους τρόπους φοροδιαφυγής σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι δυνατότητες και οι τρόποι αυτοί παρέχονται και εκδηλώνονται διαφορετικά σε κάθε επαγγελματική ομάδα και ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε φορολογούμενου, καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη τη διατύπωση ενός ενιαίου και γενικά αποδεκτού ορισμού. Μάλιστα, τα προβλήματα αυτά γίνονται ακόμη μεγαλύτερα αν ληφθούν υπόψη οι δυσκολίες που υπάρχουν στην οριοθέτηση των εννοιών της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής.

Ένας ορισμός που θεωρείται ικανοποιητικός από αρκετούς μελετητές (Καννελόπουλος Κ. Α., 1995, Department of the Treasury, 1983, κ.λ.π) είναι ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί:

- Το τμήμα εκείνο του φόρου εισοδήματος, το οποίο αντιστοιχεί σε εισόδημα που θα έπρεπε, με βάση την ισχύουσα νομοθεσία, να δηλώνεται οικειοθελώς από τους φορολογούμενους στις αρμόδιες φορολογικές αρχές, αλλά για οποιοδήποτε λόγο δε δηλώνεται, και
- Το τμήμα εκείνο των έμμεσων φόρων και λοιπών άμεσων φόρων, το οποίο με βάση την ισχύουσα φορολογική νομοθεσία θα έπρεπε να εισπράττεται και να αποδίδεται εθελοντικά στο κράτος αλλά για οποιοδήποτε λόγο αυτό δε φθάνει ποτέ στο δημόσιο ταμείο.

Ορισμένοι, ωστόσο, συγγραφείς υποστηρίζουν ότι στον ορισμό της φοροδιαφυγής πρέπει επίσης να περιληφθούν:

- Οι φόροι οι οποίοι δεν καταβλήθηκαν στο κράτος λόγω παροχής φορολογικών απαλλαγών και κινήτρων, χωρίς να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (Παυλόπουλος, 1987), και
- Οι τόκοι (ή η τιμαριθμική προσαρμογή) που αντιστοιχούν στο τμήμα εκείνο των φόρων που καταβάλλονται με καθυστέρηση και μετά τη λήξη του οικείου δημοσιονομικού έτους, συνήθως μετά από κάποια ρύθμιση (Μανεσιώτης, 1990).

1.1. Οι συνέπειες της φοροδιαφυγής

Η φοροδιαφυγή έχει πολλές δυσμενείς συνέπειες στη λειτουργία της οικονομίας και στην επίτευξη των στόχων οικονομικής πολιτικής. Ειδικότερα:

α) Προκαλεί άδικη κατανομή των φορολογικών βαρών γιατί όλοι οι φορολογούμενοι δεν είναι διατεθειμένοι να παραβούν το νόμο, ούτε έχουν τις ίδιες δυνατότητες γι' αυτό. Κατά συνέπεια, η φοροδιαφυγή προκαλεί διαφορές στη φορολογική επιβάρυνση ανάμεσα σε άτομα που έχουν την ίδια φοροδοτική ικανότητα. Οι αδικίες που προκαλούνται από την ύπαρξη της φοροδιαφυγής επιτείνονται από το γεγονός ότι το κράτος για να αναπληρώσει την απώλεια εσόδων που προκαλεί η φοροδιαφυγή αναγκάζεται να διατηρεί υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές από αυτούς που ενδεχομένως επιθυμούσε, με αποτέλεσμα την επιβολή πρόσθετων βαρών στους συνεπείς φορολογούμενους.

β) Μειώνει τη δυνατότητα άντλησης φορολογικών εσόδων από το κράτος και κατ' επέκταση περιορίζει τη δυνατότητα χρηματοδότησης των δαπανών του. Αν το κράτος δεν επιθυμεί ή δεν μπορεί να αυξήσει περισσότερο τη φορολογική επιβάρυνση αυτών που δε φοροδιαφεύγουν, θα περιορίσει τις δραστηριότητές του ή θα καλύψει τις ανάγκες του με μη ενδεδειγμένα μέσα (π.χ. έκδοση νέου χρήματος, σύναψη δανείων για κάλυψη τρεχουσών δαπανών). Η κατάσταση αυτή μπορεί επίσης να προκαλέσει χρόνιο έλλειμμα στον προϋπολογισμό, συνεχή προσφυγή σε δανεισμό, διόγκωση του

δημόσιου χρέους, με πιθανές δυσμενείς επιδράσεις στη σταθερότητα του εθνικού εισοδήματος.

γ) Μειώνει την αποτελεσματικότητα των φορολογικών μέτρων που λαμβάνονται για την επίτευξη των στόχων της οικονομικής πολιτικής. Γιατί, όσο μεγαλύτερη είναι η φοροδιαφυγή, τόσο μικρότερη θα είναι, *ceteris paribus*, η δυνατότητα παρέμβασης του κράτους και η αποτελεσματικότητα των μέτρων φορολογικής πολιτικής. Για παράδειγμα, αν για την αντιμετώπιση του πληθωρισμού αυξηθεί η φορολογία του εισοδήματος, η αντιπληθωριστική αυτή πολιτική μπορεί να εξουδετερωθεί από τη φοροδιαφυγή. Επίσης η φοροδιαφυγή μειώνει την αποτελεσματικότητα της πολιτικής για δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος, αλλά και την αποτελεσματικότητα των φορολογικών κινήτρων. Γιατί, όσο μεγαλύτερη είναι η φορολογική επιβάρυνση τόσο μεγαλύτερη είναι, *ceteris paribus*, η αποτελεσματικότητα των φορολογικών κινήτρων, αφού τόσο μεγαλύτερο θα είναι το όφελος αυτών που θα προσαρμόσουν την οικονομική τους συμπεριφορά στα παρεχόμενα κίνητρα. Αντίθετα, αν με τη φοροδιαφυγή οι φορολογούμενοι πετύχουν να απαλλαγούν από ένα μέρος της φορολογικής τους επιβάρυνσης, το όφελός τους από την προσαρμογή της οικονομικής τους συμπεριφοράς στα παρεχόμενα κίνητρα θα περιορισθεί και κατ' ακολουθία θα περιορισθεί η αποτελεσματικότητα της πολιτικής των φορολογικών κινήτρων.

d) Διαταράσσει τους όρους ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων. Η φορολογία αποτελεί σημαντικό μέρος του συνολικού κόστους των επιχειρήσεων και συνεπώς οι επιχειρήσεις που φοροδιαφεύγουν βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση σε σχέση με τις ανταγωνίστριες επιχειρήσεις που δεν φοροδιαφεύγουν. Αυτό τους επιτρέπει να πωλούν σε χαμηλότερη τιμή τα προϊόντα τους από τις ανταγωνίστριες επιχειρήσεις και επομένως να αποσπών από αυτές μέρος των πελατών τους.

ε) Δεδομένου ότι η φοροδιαφυγή είναι συνήθως ευκολότερη στους άμεσους φόρους, το κράτος αν δε μπορεί να την περιορίσει θα δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα στους έμμεσους φόρους από ότι θα έκανε αν δεν υπήρχε η φοροδιαφυγή. Συνέπεια της πολιτικής αυτής είναι η αύξηση της επιβάρυνσης των μεσαίων και χαμηλών εισοδηματικών τάξεων και η μείωση της προοδευτικότητας του φορολογικού συστήματος.

στ) Επηρεάζεται αρνητικά η φορολογική συνείδηση των φορολογούμενων που είναι συνεπείς με τις υποχρεώσεις τους, με αποτέλεσμα τη βαθμιαία εξάπλωση της φοροδιαφυγής σε όλο και μεγαλύτερο αριθμό φορολογούμενων.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι οι δυσμενείς επιδράσεις είναι πολλές και σημαντικές. Για αυτό ο περιορισμός της θεωρείται τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε άλλες χώρες, ως ένας από τους πρωταρχικούς στόχους οικονομικής πολιτικής. Έχουν διατυπωθεί όμως και απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η φοροδιαφυγή έχει επωφελείς συνέπειες στη οικονομία και στην οικονομική συμπεριφορά των ατόμων και των επιχειρήσεων. Όπως για παράδειγμα ότι η φοροδιαφυγή αυξάνει τις δυνατότητες αποταμίευσης των πολιτών και των επιχειρήσεων, με συνέπεια την υπέρμετρη φορολογική επιβάρυνση και τις προκαλούμενες από αυτήν δυσμενείς συνέπειες κ.λ.π.

1.2. Προσδιοριστικοί παράγοντες της φοροδιαφυγής

Το μέγεθος της φοροδιαφυγής δεν είναι το ίδιο σε όλες τις χώρες, αλλά και όλοι οι φορολογούμενοι δεν έχουν την ίδια τάση για φοροδιαφυγή. Η διαπίστωση αυτή οδήγησε τους οικονομολόγους, αλλά και άλλους κοινωνικούς επιστήμονες, να μελετήσουν τι είναι αυτό που κάνει τους πολίτες να φοροδιαφεύγουν και ποιοι είναι οι παράγοντες που προσδιορίζουν το μέγεθος και την έκταση της φοροδιαφυγής. Οι σχετικές έρευνες έδειξαν ότι τα αίτια της φοροδιαφυγής είναι πολλά και αποδίδονται τόσο σε φορολογικούς, όσο και σε μη φορολογικούς λόγους.

Οι σημαντικότεροι προσδιοριστικοί παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η τάση των φορολογούμενων για φοροδιαφυγή και η επιτυχία της προσπάθειάς τους να φοροδιαφύγουν θεωρούνται οι εξής:

α) Το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο του πληθυσμού

Έχει διαπιστωθεί ότι όσο χαμηλότερο είναι το μορφωτικό και το πολιτιστικό επίπεδο του πληθυσμού, τόσο μεγαλύτερη είναι η τάση για φοροδιαφυγή. Αυτό συμβαίνει γιατί στις χώρες που έχουν χαμηλό μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο, οι φορολογούμενοι δεν μπορούν να συνειδητοποιήσουν ότι τα έσοδα από τους φόρους χρησιμοποιούνται για να καλυφθεί το κόστος παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών που ικανοποιούν συλλογικές ανάγκες. Επιπλέον, στις χώρες αυτές οι πολίτες έχουν μικρή

συναίσθηση των υποχρεώσεών τους προς το κοινωνικό σύνολο. Συνέπεια της αντίληψης αυτής είναι να υπερισχύουν κατά πολύ οι ατομικές ανάγκες έναντι των συλλογικών.

β) Ο τρόπος κατανομής του φορολογικού βάρους

Η τάση για φοροδιαφυγή είναι μεγαλύτερη όταν η κατανομή των φορολογικών βαρών δεν είναι σύμφωνη με την επικρατούσα στο κοινωνικό σύνολο αντίληψη περί κοινωνικής δικαιοσύνης. Έτσι, για παράδειγμα, όταν παρέχονται αδικαιολόγητες φορολογικές απαλλαγές και προνόμια ή όταν ορισμένες επαγγελματικές ομάδες ή επιχειρήσεις είναι ευρύτατα γνωστό ότι φοροδιαφεύγουν, η τάση για φοροδιαφυγή αναμένεται να είναι μεγαλύτερη γιατί:

- Διαταράσσονται οι όροι ανταγωνισμού ανάμεσα στις επιχειρήσεις που κάνουν φοροδιαφυγή και σε αυτές που θέλουν να είναι συνεπείς στις φορολογικές τους υποχρεώσεις, κάτι που αναγκάζει και τις δεύτερες να φοροδιαφεύγουν για λόγους άμυνας.
- Οι φορολογούμενοι που είναι συνεπείς στις φορολογικές τους υποχρεώσεις αγανακτούν, με αποτέλεσμα τη μείωση σταδιακά της φορολογικής τους ηθικής και την επιθυμία τους να εξισωθούν φορολογικά με αυτούς που απαλλάσσονται από τη φορολογία και τους φοροφυγάδες. Ιδιαίτερα, αυτό θα συμβεί αν λόγω των φορολογικών προνομίων και της φοροδιαφυγής και με δεδομένες τις ανάγκες του κρατικού προϋπολογισμού, αυξηθεί ή διατηρηθεί σε υψηλά επίπεδα η φορολογική επιβάρυνση αυτών που είναι συνεπείς στις φορολογικές τους υποχρεώσεις.

γ) Το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης

Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης, τόσο μεγαλύτερη είναι η τάση για φοροδιαφυγή. Αυτό συμβαίνει γιατί όσο υψηλότερη είναι η φορολογική επιβάρυνση τόσο μειώνεται το διαθέσιμο εισόδημα των φορολογούμενων και κατ' επέκταση οι δυνατότητες ικανοποίησης των αναγκών. Επίσης, όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης, τόσο μεγαλύτερο το κίνητρο για φοροδιαφυγή. Αυτό πρακτικά σημαίνει τα εξής:

- Η τάση για φοροδιαφυγή είναι μεγαλύτερη στα υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια, τα οποία επιβαρύνονται με υψηλούς φορολογικούς συντελεστές.
- Η φοροδιαφυγή μπορεί κατά κάποιο τρόπο να λειτουργήσει ως μια μορφή ασφαλιστικής δικλείδας, η οποία λειτουργεί αυτόματα όταν αυξηθεί υπέρμετρα η φορολογική επιβάρυνση.

δ) Ο τρόπος δαπάνης των εσόδων

Όσο περισσότερο συνετή και ορθολογική είναι η διαχείριση του δημόσιου χρήματος, τόσο μικρότερη είναι η τάση των φορολογούμενων για φοροδιαφυγή. Αντίθετα, αν υπάρχει η εντύπωση ότι γίνονται σπατάλες, ή αν οι δαπάνες που γίνονται έχουν μικρό κοινωνικό όφελος που φορολογούμενοι θα σχηματίσουν την άποψη ότι το όφελος τους από τις δημόσιες δαπάνες δεν αντισταθμίζει την προσωπική τους θυσία, με αποτέλεσμα τη μείωση της φορολογικής τους συνειδήσης και την ενίσχυση της τάσης για φοροδιαφυγή.

ε) Η διάρθρωση του φορολογικού συστήματος

Η έκταση της φοροδιαφυγής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διάρθρωση, τη λειτουργία και την εσωτερική συνοχή του φορολογικού συστήματος. Όλοι οι φόροι δεν παρουσιάζουν τις ίδιες δυνατότητες για φοροδιαφυγή και επομένως η διάρθρωση του φορολογικού συστήματος είναι σημαντική. Σημαντική είναι επίσης και η συνοχή του συστήματος καθώς και ο τρόπος με τον οποίο επιβάλλεται κάθε φόρος. Για παράδειγμα, αν ένας φόρος κατανάλωσης επιβληθεί στο στάδιο της βιομηχανοποίησης οι δυνατότητες για φοροδιαφυγή θα είναι μικρότερες από ότι αν επιβληθεί στο στάδιο του λιανικού εμπορίου, γιατί οι επιχειρήσεις στο στάδιο της βιομηχανοποίησης είναι λιγότερες και τηρούν κατά κανόνα καλύτερα λογιστικά στοιχεία. Κατά συνέπεια, μπορούν να ελεγχθούν καλύτερα. Επίσης, οι δυνατότητες για φοροδιαφυγή περιορίζονται αν το φορολογικό σύστημα λειτουργεί στην πράξη κατά τέτοιο τρόπο ώστε ο ένας φόρος να διευκολύνει την είσπραξη των εσόδων από τους άλλους (π.χ. ο φόρος μεταβίβασης ακινήτων, ο οποίος μπορεί με τη λειτουργία του να διευκολύνει τη σύλληψη της φορολογητέας ύλης στη φορολογία εισοδήματος και στη φορολογία ακίνητης περιουσίας).

ζ) Η οργάνωση και το επίπεδο των φοροτεχνικών υπηρεσιών

Η σωστή οργάνωση των φοροτεχνικών υπηρεσιών και ο εξοπλισμός τους με σύγχρονα μέσα (π.χ. ηλεκτρονικοί υπολογιστές) περιορίζουν σημαντικά τις δυνατότητες φοροδιαφυγής και διευκολύνουν τον εντοπισμό των φοροφυγάδων. Επίσης, το επίπεδο εξειδίκευσης των φορολογικών ελεγκτών και το επίπεδο της ηθικής τους είναι καθοριστικής σημασίας για το σωστό σχεδιασμό και λειτουργία του φορολογικού συστήματος, την οργάνωση των υπηρεσιών και την αποφυγή ανεπιθύμητων φαινομένων.

η) Ο βαθμός ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας

Se άρτια οργανωμένες οικονομίες οι συναλλαγές μεταξύ των φορολογούμενων μονάδων καταγράφονται εύκολο και τα φορολογικά όργανα έχουν στη διάθεσή τους περισσότερο αξιόπιστο υλικό (π.χ. παραστατικά στοιχεία συναλλαγών κ.λ.π.) για να επιτελέσουν το έργο τους. Επομένως, μπορούν συγκριτικά ευκολότερα να περιορίσουν την τάση των φορολογούμενων για φοροδιαφυγή.

θ) Ο βαθμός οργάνωσης της αγοράς

Αν οι επιχειρήσεις που λειτουργούν σε μια χώρα είναι πολλές σε αριθμό, αλλά μικρού μεγέθους, οι δυνατότητες φοροδιαφυγής θα είναι μεγάλες γιατί η λογιστική οργάνωση των επιχειρήσεων αυτών είναι χαμηλή και η παρακολούθησή τους από τις φορολογικές αρχές δύσκολη έως αδύνατη.

ι) Η διάρθρωση του εθνικού εισοδήματος της χώρας

Η διάρθρωση του εθνικού εισοδήματος είναι σημαντική για την έκταση της φοροδιαφυγής. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τη φοροδιαφυγή στο φόρο εισοδήματος, γιατί υπάρχουν εισοδήματα όπου η φοροδιαφυγή είναι εκ των πραγμάτων περιορισμένη αν όχι αδύνατη, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η παρεμπόδιση της είναι δύσκολη. Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν τα εισοδήματα από μισθούς και συντάξεις. Στη δεύτερη περίπτωση τα εισοδήματα από την άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος, από αγροτικές δραστηριότητες και από επιχειρήσεις.

2. Παραοικονομία

Όπως και με τις περιπτώσεις της φοροδιαφυγής δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός για την παραοικονομία. Μάλιστα, στην περίπτωση της παραοικονομίας η σύγχυση που υπάρχει ως προς τον εννοιολογικό προσδιορισμό της είναι πολύ μεγαλύτερη, κάτι που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στο γεγονός ότι στη διεθνή βιβλιογραφία η παραοικονομία ως όρος έχει αποδοθεί με τρόπους, οι οποίοι αν και είναι συγγενείς μεταξύ τους δεν καλύπτουν πάντοτε τις ίδιες ακριβώς δραστηριότητες. Έτσι το φαινόμενο της παραοικονομίας έχει αναφερθεί ως άτυπη οικονομία (informal economy), ανεπίσημη οικονομία (unofficial), κρυφή (hidden), μαύρη (black), μη καταγεγραμμένη (unrecorded), σκιώδης (shadow), υπόγεια (underground), γκριζα (grey), παράλληλη (parallel), δυαδική (dual), οικονομία του λυκόφωτος (moonlight), μη παρατηρήσιμη (unobserved), κ.λ.π. Συνήθως ωστόσο, υπό τον όρο παραοικονομία νοείται ότι καλύπτονται οι δραστηριότητες, οι οποίες θα έπρεπε κανονικά να περιλαμβάνονται στο ΑΕΠ, αλλά δεν περιλαμβάνονται, γιατί κάποιος ή κάποιιοι από αυτούς που συμμετέχουν στην πραγματοποίησή τους προσπάθησε να τις κρύψει από τις δημόσιες αρχές.

Κατά τον Feige στον όρο παραοικονομία περιλαμβάνονται «εκείνες οι οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες δε δηλώνονται ή δε μετριοούνται από τις υφιστάμενες τεχνικές μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας μιας κοινωνίας». Παρόμοιος περίπου είναι ο ορισμός που δίνει ο Schneider, σύμφωνα με τον οποίο την παραοικονομία συνθέτουν «όλες οι οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες θα έπρεπε να περιλαμβάνονται στο εθνικό εισόδημα, βάσει των υφιστάμενων εθνικολογιστικών συμβατικοτήτων, αλλά επί του παρόντος δεν καταγράφονται από τις αρμόδιες εθνικές υπηρεσίες μέτρησης. Ενώ κατά τον Π. Παυλόπουλο ως παραοικονομία μπορεί να ορισθεί «το τμήμα εκείνο της οικονομικής δραστηριότητας το οποίο θα έπρεπε να περιλαμβάνεται στο εθνικό προϊόν- αφού δημιουργεί προστιθέμενη αξία- βάσει της εθνικολογιστικής πρακτικής (ορισμών και συμβατικοτήτων που έχουν υιοθετηθεί), πλην όμως για διαφόρους λόγους δεν καθίσταται δυνατό να καταγραφεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες μετρήσεως». Από τον ορισμό αυτό συνάγεται ότι μια δραστηριότητα για να θεωρηθεί παραοικονομική θα πρέπει να δημιουργεί προστιθέμενη αξία (εκτός από τις δραστηριότητες αυτές που ενώ δημιουργούν προστιθέμενη αξία δεν καταγράφονται στους Εθνικούς Λογαριασμούς, όπως είναι για παράδειγμα οι δραστηριότητες της νοικοκυράς). Επιπλέον, από τον ορισμό αυτό

συνάγεται ότι στην παραοικονομία δεν περιλαμβάνονται μόνο οι δραστηριότητες που έχουν αποκρύψει για διάφορους λόγους οι οικονομικές μονάδες, αλλά και αυτές που δεν έχουν καταγραφεί στους Εθνικούς Λογαριασμούς λόγω ανεπάρκειας των αρμόδιων υπηρεσιών.

Σε διαφορετικό πνεύμα βρίσκονται οι ορισμοί της παραοικονομίας που έχουν δώσει άλλοι μελετητές, όπως ο Tanzi, ο Blades, ο Gutmann και άλλοι. Έτσι, κατά τον Tanzi παραοικονομία «είναι το ΑΕΠ, το οποίο επειδή δεν δηλώνεται καθόλου ή δηλώνεται μερικώς, δεν μετριέται από τις επίσημες στατιστικές». Ο Blades θεωρεί ότι με τον όρο παραοικονομία καλύπτονται «δραστηριότητες», οι οποίες θα έπρεπε καταρχήν να καλύπτονται από το ΑΕΠ, αλλά οι οποίες είναι δυνατόν στην πράξη να παραλείπονται μερικές φορές, γιατί ένα ή περισσότερα από τα ενδιαφερόμενα μέρη προσπαθεί να τις αποκρύψει από τις αρμόδιες αρχές». Ενώ κατά τον Gutmann το μέγεθος της παραοικονομίας δίνεται από το άθροισμα των αποκρυπτόμενων εισοδημάτων τα οποία διαφεύγουν της φορολογίας.

2.1. Οι συνέπειες της παραοικονομίας

Το φαινόμενο της παραοικονομίας ασκεί πολλές και σημαντικές επιδράσεις στην επίσημη οικονομία. Οι επιδράσεις αυτές θεωρούνται κατά τεκμήριο αρνητικές. Υπάρχουν όμως και μελετητές οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη της παραοικονομίας έχει και θετικές επιδράσεις, οι οποίες δεν πρέπει να παραγνωρίζονται ή να υποτιμώνται. Στις αρνητικές επιδράσεις της παραοικονομίας περιλαμβάνεται γενικά η επίδραση της παραοικονομίας, και ιδιαίτερα της αύξησης του μεγέθους της, στο σχεδιασμό και στην αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής. Στις θετικές επιδράσεις της θα μπορούσε να περιλαμβάνει κανείς την εξυπηρέτηση βραχυχρόνιων στόχων κυβερνητικής πολιτικής. Ειδικότερα οι θετικές και αρνητικές συνέπειες της παραοικονομίας είναι οι εξής:

2.1.1 Αρνητικές συνέπειες της παραοικονομίας

Οι αρνητικές συνέπειες της παραοικονομίας είναι πολλές, όπως η επίδρασή της στην αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων με βάση τα οποία σχεδιάζεται και ασκείται σε μια χώρα η οικονομική πολιτική, στην αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής και της νομισματικής πολιτικής, στη

διανεμητική πολιτική της κυβέρνησης κ.λ.π. Ειδικότερα, η παραοικονομία επηρεάζει αρνητικά την:

α) Αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών σειρών

Είναι προφανές ότι όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος της παραοικονομίας σε μια χώρα, τόσο πιο αναξιόπιστα γίνονται τα επίσημα στατιστικά στοιχεία για το ύψος των διαφορών οικονομικών μεγεθών, αφού τα στοιχεία αυτά καλύπτουν πλέον τμήμα μόνο της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Έτσι, σημαντικά μακροοικονομικά μεγέθη το ύψος των οποίων είναι κρίσιμο για το σχεδιασμό της κατάλληλης οικονομικής πολιτικής, όπως είναι το ΑΕΠ, οι αποταμιεύσεις, το επίπεδο των τιμών, η απασχόληση, οι επενδύσεις κ.λ.π. εμφανίζονται στις επίσημες στατιστικές σειρές σε επίπεδα διαφορετικά από αυτά στα οποία βρίσκονται στην πραγματικότητα με αποτέλεσμα να επηρεάζεται η επιλογή των μέσων και η αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής. Μάλιστα, αν ληφθεί υπόψη ότι σε πολλές χώρες η παραοικονομία, η αναξιόπιστία των στοιχείων δεν περιορίζεται μόνο στα απόλυτους μεγέθη, αλλά και στην εκτίμηση του ρυθμού μεταβολής αυτών.

Για παράδειγμα, οι δραστηριοποιούμενοι στον τομέα της παραοικονομίας έχουν τη δυνατότητα, λόγω της μη καταβολής φόρων και ασφαλιστικών εισφορών, αλλά και της αποφυγής άλλων κρατικών ρυθμίσεων που επιδρούν θετικά στο κόστος των παραγόμενων προϊόντων, να προσφέρουν τα προϊόντα τους σε τιμές χαμηλότερες αυτών στις οποίες πωλούνται τα αντίστοιχα προϊόντα στην επίσημη οικονομία. Στο βαθμό λοιπόν που συμβαίνει αυτό και αν το μέγεθος της παραοικονομίας δεν είναι αμελητέο στη χώρα, είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι τα επίσημα στοιχεία θα εμφανίζουν υπερεκτιμημένη την πραγματική πορεία του γενικού επιπέδου των τιμών. Για τον ίδιο λόγο, το πραγματικό ποσοστό ανεργίας θα είναι χαμηλότερο αυτού των επίσημων στατιστικών σειρών, ο πραγματικός ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης υψηλότερος από αυτόν που δείχνουν τα επίσημα στατιστικά στοιχεία. Μια οικονομική πολιτική όμως που βασίζεται σε στοιχεία όπως αυτά μπορεί να έχει αποτέλεσμα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα και σε κάθε περίπτωση δε μπορεί να είναι επιτυχής.

Η ύπαρξη λοιπόν αναξιόπιστων στοιχείων ασκεί σημαντικότερες επιδράσεις στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων και στη χάραξη οικονομικού προγραμματισμού, γιατί παραπλανεί τους αρμόδιους για την άσκηση της οικονομικής πολιτικής, όσον αφορά την εκτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης και την πρόβλεψη

των τάσεων της οικονομίας με αποτέλεσμα την επιλογή μέσω οικονομικής πολιτικής που δεν ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες της οικονομίας. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο ορισμένοι υποστηρίζουν ότι οι παρατηρούμενες αποτυχίες ή ανακρίβειες των μακροοικονομικών προβλέψεων δεν οφείλονται τόσο σε αδυναμίες της οικονομικής θεωρίας, αλλά στη χειροτέρευση, λόγω κυρίως της παραοικονομίας, της ποιότητας των επίσημων στατιστικών σειρών. Μάλιστα, η αναποτελεσματικότητα που έχουν τα οικονομικά προγράμματα που βασίζονται σε λανθασμένα στοιχεία μπορεί να ενθαρρύνουν ακόμη περισσότερο την ανάπτυξη της παραοικονομίας, με συνέπεια τον ακόμη μεγαλύτερο περιορισμό της αξιοπιστίας των στατιστικών στοιχείων και τη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου.

β) Αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής

Η παραοικονομία επηρεάζει την αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής γιατί επιδρά στα έσοδα και δια μέσου αυτών στις δημόσιες δαπάνες. Συγκεκριμένα, η ύπαρξη παραοικονομίας προκαλεί μείωση των φορολογικών εσόδων, η οποία με τη σειρά της περιορίζει τις δυνατότητες του κράτους για την πραγματοποίηση δημοσίων δαπανών. Έτσι όμως περιορίζονται και οι δυνατότητες του κράτους για την άσκηση αποτελεσματικής δημοσιονομικής πολιτικής, αφού όσο μικρότερα είναι τα έσοδα και οι δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ, τόσο μικρότερη είναι η δυνατότητα επηρεασμού του ΑΕΠ καθώς και των άλλων μακροοικονομικών μεγεθών με τη χρήση μέσω δημοσιονομικής πολιτικής. Ταυτόχρονα, η μείωση των φορολογικών εσόδων που προκαλείται από την αύξηση της παραοικονομίας προκαλεί αύξηση του σχετικού φορολογικού βάρους της επίσημης οικονομίας, γεγονός που προκαλεί αύξηση της ροπής των φορολογούμενων για φοροδιαφυγή και περαιτέρω αύξηση της παραοικονομίας. Αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής είναι και πάλι οι φορείς άσκησης οικονομικής πολιτικής να εμπλακούν σε ένα φαύλο κύκλο. Η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής επηρεάζεται τέλος και από το γεγονός της μη αξιοπιστίας των επίσημων στατιστικών σειρών.

γ) Αποτελεσματικότητα της νομισματοπιστωτικής πολιτικής

Όπως και στην περίπτωση της δημοσιονομικής πολιτικής, η αποτελεσματικότητα της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής επηρεάζεται από την επίδραση που ασκεί η παραοικονομία στην ακρίβεια των επίσημων στατιστικών στοιχείων. Επιπλέον, η ύπαρξη της παραοικονομίας και ιδιαίτερα η αύξησή της σε σχέση με την επίσημη

οικονομία επηρεάζει την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής, γιατί στο βαθμό που οι συναλλαγές στον τομέα της παραοικονομίας πραγματοποιούνται κυρίως σε μετρητά, προκαλείται μείωση της ελαστικότητας ζήτησης του χρήματος σε σχέση με το επιτόκιο. Η μείωση όμως της ελαστικότητας αυτής έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της αποτελεσματικότητας της νομισματικής πολιτικής για τη σταθεροποίηση της οικονομίας.

Ταυτόχρονα, η ύπαρξη και η ανάπτυξη της παραοικονομίας επηρεάζει το νομισματοπιστωτικό σύστημα, γιατί παράλληλα με την παρα-αγορά προϊόντων και υπηρεσιών αναπτύσσεται και παρα-αγορά χρήματος όπου ευδοκούν φαινόμενα όπως η τοκογλυφία, οι παράνομες πωλήσεις συναλλάγματος, το «σπάσιμο» μεταχρονολογημένων επιταγών, η κυκλοφορία πλαστών χαρτονομισμάτων κ.λ.π. Είναι λοιπόν προφανές ότι η λειτουργία της ανεπίσημης αυτής αγοράς χρήματος περιορίζει την αποτελεσματικότητα της νομισματοπιστωτικής πολιτικής. Αυτό όμως που είναι ίσως ακόμη χειρότερο είναι ότι η λειτουργία της ανεπίσημης αυτής αγοράς χρήματος συντηρεί και αναπαράγει την ανεπίσημη αγορά προϊόντων, δεδομένου ότι αυτοί που δραστηριοποιούνται κυρίως στο χώρο της παραοικονομίας δεν έχουν συνήθως εύκολη πρόσβαση στο επίσημο πιστωτικό σύστημα.

δ) Πολιτική διανομής του εισοδήματος

Όταν υπάρχει παραοικονομία η κατανομή του εισοδήματος που εμφανίζουν τα επίσημα στατιστικά στοιχεία απέχει πολύ από την πραγματική. Και αυτό συμβαίνει, όχι μόνο γιατί η παραοικονομία επιδρά με διαφορετικό τρόπο στους μισθωτούς, στους εργοδότες και στους αυτοαπασχολούμενους, αλλά γιατί δίνει στρεβλή εικόνα της κατανομής του εισοδήματος και μέσα στην ίδια επαγγελματική τάξη, χωρίς να μπορεί με βεβαιότητα να προβλέψει κανείς τον ακριβή τρόπο με τον οποίο επενεργεί. Για παράδειγμα, ενώ λογικά θα περίμενε πως η παραοικονομία και η ανάπτυξη της ανεπίσημης αγοράς εργασίας διευκολύνουν την απόκτηση εργασίας και κατ'επέκταση βελτιώνουν την εισοδηματική κατάσταση αυτών που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, όσον αφορά τις δυνατότητες απασχόλησης στην επίσημη αγορά εργασίας, κάτι τέτοιο δεν πρέπει να θεωρείται βέβαιο. Συγκεκριμένα, μελέτες έχουν δείξει ότι μεγαλύτερες δυνατότητες απασχόλησης στην ανεπίσημη αγορά εργασίας έχουν αυτοί που έχουν τη δυνατότητα να πραγματοποιούν εισοδήματα και στην επίσημη αγορά εργασίας. Ειδικότερα, οι μελέτες ατές υποστηρίζουν ότι οι άνεργοι, και ιδιαίτερα οι μακροχρόνια άνεργοι, έχουν σχετικά χαμηλά επίπεδα δεξιοτήτων,

εξειδίκευσης, αλλά και κοινωνικών σχέσεων, παράγοντες που περιορίζουν σημαντικά τις δυνατότητες απασχόλησης στην ανεπίσημη αγορά εργασίας. Έτσι, οι ανισότητες στην επίσημη απασχόληση αναπαράγονται στην ανεπίσημη απασχόληση και η επιτυχία στην επίσημη αγορά εργασίας δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης και στην παραοικονομία. Ανεξάρτητα, όμως, από το ποιος ευνοείται ή δεν ευνοείται από την παραοικονομία, αυτό είναι βέβαιο είναι ότι η παραοικονομία μειώνει και εδώ την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων. Έτσι, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής βασίζονται σε παραποιημένα στοιχεία, τα οποία δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και κατ' επέκταση, οι πολιτικές βελτίωσης της διανομής του εισοδήματος που ακολουθούν είναι διαφορετικές από αυτές που πραγματικά χρειάζεται η κοινωνία.

ε) Πολιτική της απασχόλησης

Με την ύπαρξη της παραοικονομίας η ανεργία υπερεκτιμάται. Αυτό συμβαίνει γιατί ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων που εμφανίζονται και καταγράφονται ως άνεργοι, στην πραγματικότητα απασχολούνται στον τομέα της παραοικονομίας. Το ίδιο συμβαίνει και σε άτομα, τα οποία εκτός από την επίσημη απασχόλησή τους, «διπλοαπασχολούνται» και στον τομέα της παραοικονομίας. Τα δύο αυτά φαινόμενα συμβάλλουν στο να εμφανίζεται η ανεργία διογκωμένη, οδηγώντας κατ' αυτόν των τρόπο τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην επιλογή στρατηγικών απασχόλησης που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες της πραγματικότητας.

στ) Κλαδική πολιτική

Η παραοικονομία δεν εκδηλώνεται στον ίδιο βαθμό σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Επιπλέον, οι κλάδοι της οικονομίας στους οποίους αναπτύσσεται κυρίως η παραοικονομία σε μια χώρα δεν παραμένουν διαχρονικά οι ίδιοι και μπορεί να διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των διαφόρων χωρών. Έτσι, η ύπαρξη της παραοικονομίας επηρεάζει μεταξύ άλλων τις εκτιμήσεις του όγκου και της διάρθρωσης της παραγωγής και κατ' επέκταση τους κλαδικούς δείκτες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας. Στο βαθμό λοιπόν που οι επίσημες εκτιμήσεις για τη διάρθρωση της παραγωγής και τους δείκτες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας δίνουν λανθασμένη εικόνα της πραγματικότητας, είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε επιλογές κλαδικής πολιτικής που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες.

2.1.2 Θετικές συνέπειες της παραοικονομίας

Πολλές φορές η παραοικονομία γίνεται ανεκτή ή ακόμα μπορεί και να ενθαρρύνεται από την κρατική πολιτική, είτε γιατί εξυπηρετεί τα συμφέροντα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, είτε γιατί θεωρείται ότι συμβάλλει, βραχυχρόνια τουλάχιστον, στην εξυπηρέτηση στόχων της κυβερνητικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι:

α) Η παραοικονομία δημιουργεί πρόσθετη ευημερία

Λόγω της παραοικονομίας τα πραγματικά οικονομικά μεγέθη είναι μεγαλύτερα από αυτά που καταγράφονται στις επίσημες στατιστικές σειρές. Μάλιστα, όσο μεγαλύτερο είναι το φαινόμενο της παραοικονομίας, τόσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά μεταξύ της επίσημης και της ανεπίσημης οικονομίας. Η θετική συμβολή της παραοικονομίας εντοπίζεται εδώ στο γεγονός ότι δημιουργείται μια πρόσθετη ευημερία, η οποία δεν θα υπήρχε στην επίσημη οικονομία και η οποία μπορεί να δημιουργηθεί μόνο στα πλαίσια της παραοικονομίας.

β) Η παραοικονομία απορροφά εργατικό δυναμικό

Η εκτεταμένη παραοικονομία απορροφά ένα σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού. Οι παραοικονομικές δραστηριότητες δημιουργούν νέες θέσεις απασχόλησης, συνήθως μερικής. Έτσι η παραοικονομία συντελεί στο να απασχοληθεί ένας πρόσθετος αριθμός ατόμων, που διαφορετικά θα ήταν άνεργοι.

γ) Η παραοικονομία ενισχύει την ανταγωνιστικότητα

Η παραοικονομία πολλές φορές λειτουργεί ως «σωσίβιο» για τις επιχειρήσεις. Στα πλαίσια της επίσημης οικονομίας, η αύξηση του κόστους της εργασίας και η αύξηση του φορολογικού βάρους δημιουργούν πολύ συχνά προβλήματα ανταγωνιστικότητας τόσο στη διεθνή, όσο και στην εσωτερική αγορά και ωθούν τις επιχειρήσεις στην παραοικονομική δραστηριότητα, για να αποφύγουν τα κρατικά εμπόδια και να αποκτήσουν κάποιο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Με αυτό τον τρόπο αυξάνεται η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και ενισχύονται οι εξαγωγές τους.

d) Αποκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας

Κάτω από ορισμένες συνθήκες, η παραοικονομία διευκολύνει την αποκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων. Το φαινόμενο αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι στην παραοικονομία ευδοκμούν κυρίως μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες μπορούν να αναπτυχθούν εκτός των μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων.

ε) Η παραοικονομία ως «βαλβίδα ασφαλείας»

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η παραοικονομία λειτουργεί ως «βαλβίδα ασφαλείας» στις οικονομικές διαταραχές που δημιουργεί η επέκταση του δημόσιου τομέα. Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι όσο περισσότερο δύσκαμπτες είναι οι δομές της επίσημης οικονομίας, τόσο περισσότερο σημαντικός είναι ο ρόλος της παραοικονομίας. Έτσι, ιδιαίτερα σε περιόδους προσαρμογών και λόγω μεταβολών που επιτελούνται στις συνθήκες της οικονομίας, δε μπορεί να αγνοηθεί η ρυθμιστική λειτουργία της παραοικονομίας.

Όλα τα παραπάνω, δίνουν μια θετική εικόνα της παραοικονομίας, που ίσως οδηγήσει ορισμένους στο συμπέρασμα ότι δεν πρέπει να γίνεται μεγάλη προσπάθεια πάταξής της, ιδιαίτερα σε περιόδους ύφεσης και αυξανόμενης ανεργίας. Όμως, τα όποια οφέλη της παραοικονομίας είναι αμφίβολα και πάντα εξαιρετικά βραχυχρόνια. Επιπλέον, υπονομεύουν το μακροχρόνιο σχεδιασμό και την εφαρμογή στρατηγικών που αποσκοπούν στην, πάνω σε υγιείς βάσεις, ανάπτυξη της οικονομίας. Για αυτό το λόγο κυρίως είναι απαραίτητη η ύπαρξη και η εφαρμογή μιας μακροχρόνιας και αυστηρής πολιτικής για την καταπολέμηση της παραοικονομίας.

2.2. Προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας

Όπως προαναφερθήκαμε, η παραοικονομία αποτελεί μέρος της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Κατά συνέπεια, η παραοικονομία επηρεάζεται από τους ίδιους παράγοντες που επηρεάζουν την υπόλοιπη οικονομική δραστηριότητα, οι οποίοι είναι κατά κύριο λόγο οικονομικοί. Εκτός όμως από τους οικονομικούς παράγοντες το φαινόμενο της παραοικονομίας οφείλεται και σε άλλους παράγοντες, όπως κοινωνικούς, διοικητικούς, ψυχολογικούς κ.λ.π.

Τα αίτια βέβαια της παραοικονομίας και η σημασία καθενός από αυτούς τους παράγοντες διαφέρουν από χώρα σε χώρα και από εποχή σε εποχή. Ωστόσο, θα

μπορούσε γενικά να υποστηριχθεί ότι για να υπάρχει παραοικονομία, πρέπει να ικανοποιούνται δύο προϋποθέσεις:

- Πρέπει οι δραστηριοποιούμενοι στην παραοικονομία να έχουν κίνητρα για να αποφασίσουν να δραστηριοποιηθούν στον τομέα αυτό. Με άλλα λόγια, πρέπει τα οφέλη που αναμένουν από τη δραστηριοποίησή τους στον τομέα της παραοικονομίας να είναι μεγαλύτερα από το πιθανολογούμενο κόστος της αποκάλυψής τους, και
- Πρέπει να παρέχονται οι κατάλληλες δυνατότητες. Δηλαδή, πρέπει να υπάρχουν ευκαιρίες απασχόλησης στην παραοικονομία.

Συνοπτικά οι σημαντικότεροι από τους παράγοντες που οδηγούν τα άτομα να δραστηριοποιηθούν στον τομέα της παραοικονομίας.

α) Το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης

Το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης και οι υψηλοί οριακοί φορολογικοί συντελεστές θεωρούνται από πολλούς ότι εξηγούν σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξη και την ανάπτυξη της παραοικονομίας. Γιατί, τα άτομα και οι επιχειρήσεις με το να κρατούν κρυφό ένα μέρος της οικονομικής τους δραστηριότητας πετυχαίνουν χαμηλότερη φορολογική επιβάρυνση από αυτή που θα είχαν αν εμφάνιζαν όλη τους τη δραστηριότητα και το αντίστοιχο εισόδημα. Μάλιστα σε αρκετές περιπτώσεις, και ιδιαίτερα στην περίπτωση των έμμεσων φόρων, με την απόκρυψη κάποιας συναλλαγής υπάρχουν οφέλη όλων των εμπλεκόμενων μερών (π.χ αγοραστών-πωλητών, μισθωτών-εκμισθωτών, κ.λ.π.) με αποτέλεσμα το αμοιβαίο συμφέρον που υπάρχει να οδηγεί σε συνεργασία μεταξύ τους για την απόκρυψη του συνόλου ή μέρους της συναλλαγής.

β) Ο βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας

Ο βαθμός στον οποίο ένα άτομο είναι πρόθυμο να δραστηριοποιηθεί στο χώρο της παραοικονομίας εξαρτάται μεταξύ άλλων και από τη γενικότερη στάση του απέναντι στο κράτος και τους φορείς άσκησης κρατικής πολιτικής. Έτσι, ένα άτομο θα είναι περισσότερο πρόθυμο να αναπτύξει δραστηριότητες στα πλαίσια της παραοικονομίας αν θεωρηθεί το κράτος ως μια εξουσία που επιδιώκει αδικαιολόγητα να του περιορίσει τους καρπούς των κόπων του από ένα άτομο που θεωρεί ότι ο ρόλος του

κράτους αυξάνει την ευημερία του και προάγει το κοινό καλό. Η ψυχολογική αυτή στάση των ατόμων απέναντι στο κράτος είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων και εκφράζεται συνήθως με τον όρο «ψυχολογική συνείδηση» ή «φορολογική ηθική».

γ) Το επίπεδο της ανεργίας

Το επίπεδο ανεργίας θεωρείται ότι επηρεάζει σημαντικά τα κίνητρα για αναζήτηση εργασίας στην ανεπίσημη αγορά εργασίας. Τα κίνητρα αυτά γίνονται βέβαια ισχυρότερα, όταν παρέχονται στους ανέργους επιδόματα ανεργίας. Γιατί όταν οι άνεργοι με το επίδομα ανεργίας έχουν εξασφαλίσει ένα συγκεκριμένο εισόδημα, είναι περισσότερο πρόθυμοι να δεχθούν προτάσεις για προσφορά των υπηρεσιών τους στην παραοικονομία με χαμηλότερο επίπεδο αμοιβής. Εκτός όμως από το επίπεδο της ανεργίας, η παραοικονομία επηρεάζεται και από τους θεσμικούς περιορισμούς που υπάρχουν στην αγορά εργασίας. Γιατί οι περιορισμοί αυτοί κατά κανόνα συνεπάγονται δυσκαμψίες στην αγορά εργασίας και αύξηση του κόστους της εργασίας. Έτσι, οι επιχειρήσεις έχουν κίνητρα να αναζητήσουν ανειδίκευτη εργασία στη δευτερεύουσα αγορά εργασίας.

δ) Θεσμικοί περιορισμοί ή έλεγχοι

Οι θεσμικοί περιορισμοί ή έλεγχοι που επιβάλλονται στις οικονομικές δραστηριότητες μπορούν από μόνοι τους να ωθήσουν τα άτομα στην παραοικονομία. Γιατί, ακόμη και αν δεν υπήρχε φορολογία, οι διάφοροι θεσμικοί περιορισμοί που επιβάλλονται στις οικονομικές δραστηριότητες για λόγους κοινωνικοοικονομικούς (π.χ. προστασία εργασίας, κατανάλωσης, περιβάλλοντος κ.λ.π.) ή γιατί κάποιες δραστηριότητες είναι παράνομες (π.χ. χαρτοπαιξία, τοκογλυφία, λαθρεμπόριο) καθιστούν από μόνες τους τη δραστηριοποίηση στον τομέα της παραοικονομίας ελκυστική.

ε) Το καθεστώς κοινωνικής ασφάλισης

Οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης θεωρούνται ότι αποτελούν πολύ ισχυρό παράγοντα επηρεασμού του μεγέθους της παραοικονομίας. Γιατί όπως η υψηλή φορολογία, έτσι και οι εισφορές που καταβάλλονται από τους εργοδότες και τους εργαζόμενους συμβάλλουν στην ανάπτυξη της παραοικονομίας. Επίσης, το γεγονός ότι το κράτος παρέχει διαφόρων ειδών κοινωνικές παροχές σε άπορους, ανέργους και γενικά σε άτομα που έχουν χαμηλό εισόδημα δίνει κίνητρο σε πολλούς να

παρουσιάζονται εικονικά ως δικαιούχοι αυτών των κοινωνικών παροχών, χωρίς στην πραγματικότητα να τις δικαιούνται. Συνεπώς, ένας αριθμός πολιτών έχει κίνητρο να δραστηριοποιηθεί στην παραοικονομία και να δηλώσει γενικά χαμηλότερο εισόδημα προκειμένου να επωφεληθεί των κοινωνικών παροχών.

στ) Ο ρόλος του κράτους και οι δυνατότητες περιορισμού της φοροδιαφυγής και της εισφοροδιαφυγής

Η τάση των ατόμων να αναπτύξουν δραστηριότητες στην παραοικονομία δεν εξαρτάται μόνο από το ύψος της φορολογικής τους επιβάρυνσης και το επίπεδο φορολογικής ηθικής, αλλά και από τις δυνατότητες που τους παρέχει το ισχύον σύστημα και ο υπάρχον διοικητικός μηχανισμός να αναπτύξουν αυτές τις δραστηριότητες και τον κίνδυνο που έχουν να αποκαλυφθούν. Γιατί, όσο και αν ευνοούν ή ενθαρρύνουν το φορολογικό και το ασφαλιστικό σύστημα τη δραστηριοποίηση των ατόμων στον τομέα της παραοικονομίας, αν οι μηχανισμοί ελέγχου είναι αποτελεσματικοί σχετικά λίγοι θα είναι τελικά αυτοί που θα το αποτολμήσουν.

Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι το κράτος πολλές φορές ενισχύει το φαινόμενο της παραοικονομίας είτε γιατί εξυπηρετεί τα συμφέροντα κάποιων κοινωνικών ομάδων, είτε γιατί υπάρχει η πεποίθηση ότι η παραοικονομία συμβάλλει βραχυχρόνια στην επίτευξη ορισμένων στόχων οικονομικής πολιτικής, όπως π.χ. στη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών και στην οικονομική μεγέθυνση. Τέτοιες ενδείξεις του ρόλου αυτού του κράτους διαπιστώνονται στις περιπτώσεις όπου χαλαρώνουν οι κυβερνητικοί μηχανισμοί και οι απαγορεύσεις για κάτι το οποίο σαφώς απαγορεύεται, όπως για παράδειγμα συμβαίνει τελευταία στην Ελλάδα με την περίπτωση της παράνομης και μαζικής μετανάστευσης. Κατά συνέπεια, δεν είναι μόνο το επίπεδο του διοικητικού μηχανισμού αλλά η πολιτική βούληση που επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας.

ζ) Το επίπεδο ανάπτυξης

Ο βαθμός ανάπτυξης μιας οικονομίας θεωρείται ότι συνδέεται θετικά με την ανάπτυξη παραοικονομικών δραστηριοτήτων παρατηρείται στον τομέα των υπηρεσιών, ο οποίος είναι αναπτυγμένος στις οικονομίες που χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό ανάπτυξης. Έτσι λοιπόν τα άτομα χαμηλών εισοδημάτων καταφεύγουν στις παραοικονομικές δραστηριότητες του τριτογενή τομέα, επωφελούμενα και των

χαλαρών και αναποτελεσματικών μέσων που διαθέτει συχνά το κράτος για την διαπίστωση των παραβάσεων.

Οι μελέτες που έχουν γίνει για τη σχέση ανάμεσα στην παραοικονομία και στην επίσημη οικονομία είναι πολλές και δίνουν διαφορετικά αποτελέσματα. Ορισμένες δείχνουν ότι η παραοικονομία έχει μια θετική σχέση με την επίσημη οικονομία, δηλαδή ότι όσο αυξάνεται η επίσημη οικονομία, αυξάνεται και η παραοικονομία. Άλλες δείχνουν ότι η σχέση με την επίσημη οικονομία είναι αρνητική, δηλαδή ότι η παραοικονομία συμβαδίζει με την ύφεση και τον πληθωρισμό. Ο O'Higgins προχώρησε σε κάποιες εμπειρικές εκτιμήσεις για την πραγματική σχέση παραοικονομίας και της επίσημης οικονομίας. Το αποτέλεσμα έδειξε μια θετική σχέση μεταξύ των μεταβολών του ύψους του Α.Ε.Π και της παραοικονομίας και μια μικρότερη, αλλά θετική σχέση με τον πληθωρισμό.

η) Διαρθρωτικοί παράγοντες

Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν επηρεάζουν όλα τα άτομα και όλες τις επιχειρήσεις με τον ίδιο τρόπο. Υπάρχουν οικονομικοί τομείς, όπως είναι η βιομηχανία χαμηλής εντάσεως κεφαλαίου και οι αλλοδαποί εργάτες, οι οποίοι πιστεύεται ότι έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες δραστηριοποίησης στην παραοικονομία. Έτσι, αν αυξηθεί η συμμετοχή των παραπάνω στην οικονομική δραστηριότητα, θα αυξηθεί και η παραοικονομία σε σχέση με τη επίσημη οικονομία.

3. Η διάκριση μεταξύ παραοικονομίας και φοροδιαφυγής.

Πολλοί έχουν την τάση να ταυτίζουν την παραοικονομία με τη φοροδιαφυγή. Η ταύτιση αυτή άλλοτε προκύπτει εξ ορισμού και άλλοτε εξυπακούεται. Όμως, τα δύο αυτά φαινόμενα είναι διαφορετικά και είναι δυνατόν να υπάρχει το ένα χωρίς το άλλο. Πρέπει, λοιπόν, να γίνει εννοιολογική οριοθέτηση των δύο αυτών φαινομένων και να διερευνηθεί η σχέση μεταξύ τους. Γιατί η οριοθέτηση αυτή και ο προσδιορισμός της σχέσης που υπάρχει μεταξύ τους είναι απαραίτητος για την επιλογή των κατάλληλων μέσων αντιμετώπισής τους και για την αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής.

Οι ειδικοί δεν έχουν καταλήξει σε ένα γενικά αποδεκτό ορισμό της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας και οι ορισμοί που έχουν χρησιμοποιηθεί

παρουσιάζουν αδυναμίες και ασάφειες. Συχνά οι ερευνητές επιλέγουν ένα ορισμό που ταιριάζει καλύτερα στο ακριβές αντικείμενο της μελέτης τους. Γι' αυτό παρατηρείται το φαινόμενο έρευνες που έχουν γίνει σε διάφορες χώρες για τη μέτρηση της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας να δίνουν εντελώς διαφορετικά αποτελέσματα όχι μόνο λόγω διαφορετικών τεχνικών μέτρησης, αλλά κυρίως λόγω διαφορετικού ορισμού του φαινομένου που μελετούν. Η διάκριση όμως μεταξύ παραοικονομίας και φοροδιαφυγής δεν εξαρτάται τόσο από το πώς ορίζονται τα δύο αυτά φαινόμενα.

Ουσιαστικά, η σύνδεση που υπάρχει μεταξύ παραοικονομίας και φοροδιαφυγής είναι ότι ένας από τους σημαντικότερους λόγους ύπαρξης της παραοικονομίας είναι η αποφυγή της πληρωμής φόρων. Από την άλλη πλευρά, η δραστηριοποίηση στο χώρο της παραοικονομίας που οφείλεται σε άλλους λόγους (π.χ. αποφυγή κρατικών περιορισμών και ρυθμίσεων κ.λ.π.) οδηγεί σε φοροδιαφυγή, ώστε να μην αποκαλυφθούν οι κρυφές δραστηριότητες. Έτσι, σε μεγάλο βαθμό όταν υπάρχει το ένα από τα δύο φαινόμενα υπάρχει και το άλλο. Σε καμιά περίπτωση όμως δεν ταυτίζονται. Γιατί, η παραοικονομία έχει σχέση με την παραγωγή προϊόντος και τη δημιουργία αντίστοιχων εισοδημάτων στους συντελεστές παραγωγής, κάτι το οποίο είναι εντελώς διαφορετικό από τη φοροδιαφυγή. Έτσι, για παράδειγμα, είναι γνωστό ότι οι μεταβιβαστικές πληρωμές δεν περιλαμβάνονται στο Εθνικό Εισόδημα. Αν ο αποδέκτης τους παραλείψει να τις περιλάβει στη φορολογική του δήλωση θα υπάρχει φοροδιαφυγή, ενώ τα εισοδήματα αυτά δεν είναι προϊόν κάποιας παραοικονομικής δραστηριότητας. Φοροδιαφυγή επίσης μπορεί να υπάρχει σε πολλούς φόρους, οι οποίοι δεν έχουν σχέση με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα που απεικονίζεται στο Εθνικό Εισόδημα, όπως είναι η φορολογία κληρονομιών, τα τέλη κυκλοφορίας αυτοκινήτων, η φορολογία της ακίνητης περιουσίας κ.λ.π. Αλλά ακόμη και στην περίπτωση των φόρων που έχουν σχέση με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα (π.χ. φόροι εισοδήματος, φόροι κατανάλωσης) οι δύο έννοιες δεν ταυτίζονται. Έτσι, υπάρχουν οι εξής συνδυασμοί:

- ο Φοροδιαφυγή με παραοικονομία
- ο Φοροδιαφυγή χωρίς παραοικονομία
- ο Παραοικονομία χωρίς φοροδιαφυγή και
- ο Ούτε παραοικονομία ούτε φοροδιαφυγή

Στην πρώτη περίπτωση υπάρχει άμεση σχέση φοροδιαφυγής με παραοικονομία. Γιατί υπάρχει οικονομική δραστηριότητα (προστιθέμενη αξία) η οποία έχει αναπτυχθεί στην παραοικονομία, η οποία προφανώς δεν καταγράφεται στους Εθνικούς Λογαριασμούς και τα εισοδήματα που δημιουργούνται ή οι συναλλαγές που γίνονται δεν δηλώνονται στην Εφορία. Πολλά παραδείγματα θα μπορούσαν να αναφερθούν στην κατηγορία αυτή. Παράδειγμα, η απογευματινή αρασχόληση ενός ατόμου που δηλώνει ότι είναι άνεργος για να εισπράττει το επίδομα ανεργίας.

Στη δεύτερη περίπτωση υπάρχει φοροδιαφυγή χωρίς να υπάρχει παραοικονομία. Έτσι, ενώ έχει καταγραφεί η οικονομική δραστηριότητα δεν πληρώνονται οι αναλογούντες φόροι. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί η κατάτμηση των κερδών μιας επιχείρησης σε περισσότερους (εικονικούς) μετόχους με συνέπεια την, λόγω διάσπασης του εισοδήματος, απαγωγή του σε χαμηλότερους οριακούς φορολογικούς συντελεστές ή ακόμα την πλήρη απαλλαγή τους λόγω ύπαρξης αφορολόγητου ορίου. Άλλο γνωστό παράδειγμα στην Ελλάδα αποτελούν οι αγρότες, η παραγωγή των οποίων καταγράφεται στους Εθνικούς Λογαριασμούς και οι οποίοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία δεν υποβάλλουν φορολογική δήλωση.

Στην τρίτη περίπτωση δεν υπάρχει φοροδιαφυγή, αλλά υπάρχει παραοικονομία. Η εκ πρώτης όψεως παράδοξη αυτή περίπτωση δεν έχει μόνο θεωρητικό χαρακτήρα, αλλά συμβαίνει συχνά στην πράξη και οφείλεται σε αδυναμίες και ατέλειες κατάρτισης των εθνικών λογαριασμών. Σε πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων είναι και η Ελλάδα, οι εθνικοί λογαριασμοί δεν καταρτίζονται με βάση τις φορολογικές δηλώσεις και έτσι είναι επόμενο να υπάρχει απόκλιση μεταξύ των δύο σειρών. Για παράδειγμα, μπορεί κάποιοι φορολογούμενοι να είναι καθ' όλα συνεπείς προς τις φορολογικές τους υποχρεώσεις και να μην κάνουν καθόλου φοροδιαφυγή, αλλά λόγω ατελειών, καθυστερήσεων στην ενημέρωση κ.λ.π. οι δραστηριότητές τους να μην καταγράφονται στους εθνικούς λογαριασμούς. Αυτό συμβαίνει συνήθως σε κάποιες νέες δραστηριότητες για τις οποίες απαιτείται συχνά χρόνος προκειμένου να περιληφθούν στους εθνικούς λογαριασμούς.

Τέλος, υπάρχει η περίπτωση που δεν υπάρχει ούτε φοροδιαφυγή, ούτε παραοικονομία.

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι παρόλο που η φοροδιαφυγή θεωρείται ως ένα από τα κυριότερα αίτια της παραοικονομίας δεν υπάρχει ανάμεσα στις δύο αυτές έννοιες ταύτιση. Σε καμιά περίπτωση δε σημαίνει πως ότι δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς δε δηλώνεται και στην Εφορία ή το αντίστροφο, αλλά είναι δυνατό να υπάρχει φοροδιαφυγή χωρίς παραοικονομία, όπως και παραοικονομία χωρίς φοροδιαφυγή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ**1. Τα χαρακτηριστικά των παραοικονομούντων**

Στην ενότητα αυτή καταγράφονται τα χαρακτηριστικά των «παραοικονομούντων». Δηλαδή των ατόμων επί των οποίων τα ίχνη της παραοικονομίας είναι απλώς περισσότερο εμφανή. Συγκεκριμένα, εξετάζεται η κατανομή των παραοικονομούντων κατά γεωγραφική περιφέρεια, κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, βαθμό αστικότητας, κύρια απασχόληση του αρχηγού του νοικοκυριού, απασχόληση στο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα, το είδος της εργασίας του αρχηγού του νοικοκυριού, αν έχει πλήρη ή μερική απασχόληση, το επίπεδο εκπαίδευσής του κ.λ.π.

Αναλυτικά στοιχεία της κατανομής αυτής υπάρχουν στους πίνακες του παρόντος κεφαλαίου. Οι πίνακες αυτοί αφορούν τα χαρακτηριστικά ολόκληρου του δείγματος της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών και έχουν ενιαία μορφή. Ειδικότερα, η πρώτη στήλη αναφέρεται στο κριτήριο με βάση το οποίο γίνεται η κατανομή και στις κατηγορίες στις οποίες διακρίνονται με βάση το κριτήριο αυτό οι παραοικονομούντες. Στη δεύτερη στήλη περιλαμβάνεται ο αριθμός του δείγματος, όπως αυτός κατανέμεται στις διάφορες κατηγορίες. Στην Τρίτη στήλη εμφανίζονται τα παραοικονομούντα νοικοκυριά του δείγματος, όπως αυτά κατανέμονται σ' αυτές τις κατηγορίες. Στην τέταρτη στήλη εμφανίζεται ο αριθμός των παραοικονομούντων κάθε κατηγορίας ως ποσοστό του συνολικού αριθμού των νοικοκυριών της κατηγορίας (δηλαδή η Τρίτη στήλη ως ποσοστό της δεύτερης στήλης). Στην Πέμπτη στήλη εμφανίζεται ο αριθμός των παραοικονομούντων κάθε επιμέρους κατηγορίας ως ποσοστό του συνολικού δείγματος. Τέλος, στην έκτη στήλη εμφανίζεται ο αριθμός των παραοικονομούντων κάθε κατηγορίας ως ποσοστό του συνολικού αριθμού των παραοικονομούντων.

Πρέπει να επισημανθεί ότι η ενώ το ποσοστό των παραοικονομούντων νοικοκυριών στο σύνολο του δείγματος είναι 67%, το ποσοστό αυτό δεν είναι, όπως θα όφειλε, το ίδιο σε όλους τους πίνακες και για κάθε κριτήριο κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών. Οι μικρές διαφορές που υπάρχουν στο ποσοστό αυτό από πίνακα σε πίνακα οφείλεται στη μη παροχή των αντίστοιχων πληροφοριών από μεμονωμένα άτομα. Οι διαφορές όμως αυτές είναι πολύ μικρές και δεν επηρεάζουν τα αποτελέσματα.

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ειδικότερα, οι παραοικονομούντες εξετάστηκαν ως προς τα εξής χαρακτηριστικά:

Βαθμός αστικότητας

Είναι λογικό όταν το μέγεθος των παραοικονομούντων είναι πολύ υψηλό ως ποσοστό του συνόλου του δείγματος και φθάνει το 67%, η γεωγραφική κατανομή τους να ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό τη γενικότερη κατανομή του πληθυσμού. Στον πίνακα 1.1 κατανέμονται οι παραοικονομούντες με κριτήριο το βαθμό αστικότητας σε αστικές, ημιαστικές και αγροτικές περιοχές.

1.1 Κατανομή των παραοικονομούντων νοικοκυριών με βάση τον βαθμό αστικότητας

Κέντρα	Σύνολο νοικοκυριών	Παρά τα νοικοκυριά	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της κατηγορίας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της χώρας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο των παραοικονομούντων
Αστικά	4389	2858	65,1	42,3	63,1
Ημιαστικά	752	486	64,6	7,2	10,7
Αγροτικά και λοιπά	1615	1182	73,2	17,5	26,1
Σύνολο	6756	4526	67,0	42,3	100,0

Παρατηρείται ότι το 63% των παραοικονομούντων συγκεντρώνεται στις αστικές περιοχές, το 26,1% στις αγροτικές περιοχές και το 10,7% στις ημιαστικές. Ωστόσο, σημασία δεν έχει τόσο η κατανομή με βάση το βαθμό αστικότητας των παραοικονομούντων στο σύνολο, αλλά σε κάθε επιμέρους κατηγορία πληθυσμού. Έτσι, παρατηρείται ότι το υψηλότερο ποσοστό παραοικονομούντων υπάρχει στις αγροτικές περιοχές, το οποίο φθάνει το 73,2% των νοικοκυριών που κατοικεί στις περιοχές αυτές. Ο υψηλότερος αυτός συγκριτικά βαθμός δραστηριοποίησης στην παραοικονομία των αγροτικών νοικοκυριών φαίνεται και από το γεγονός ότι ενώ τα αγροτικά νοικοκυριά αποτελούν το 23,9% των νοικοκυριών του δείγματος, το ποσοστό συμμετοχής τους στο σύνολο των παραοικονομούντων της χώρας αυξάνει στο 26,1%.

Γεωγραφική περιφέρεια

1.2. Κατανομή των παραοικονομούντων κατά γεωγραφικές περιφέρειες

Περιφέρεια	Σύνολο νοικοκυριών	Παρ ντα νοικοκυριά	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της κατηγορίας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της χώρας	% παρ ντων νοικοκυριών των παρ ντων
Αν.Μακεδονία	398	272	68,3	4,0	6,0
Κεν.Μακεδονία	1094	718	65,6	10,6	15,9
Δυτ.Μακεδονία	172	98	57,0	1,5	2,2
Ήπειρο	195	138	70,8	2,0	3,0
Θεσσαλία	412	286	69,4	4,2	6,3
Ιόνια νησιά	139	95	68,3	1,4	2,1
Δυτ. Ελλάδα	376	267	71,0	4,0	5,9
Στερεά Ελλάδα	295	213	72,2	3,2	4,7
Αττική	2690	1758	65,4	26,0	38,8
Πελοπόννησο	349	241	63,1	3,6	5,3
Βόρειο Αιγαίο	141	89	75,5	1,3	2,0
Νότιο Αιγαίο	163	123	69,0	1,8	2,7
Σύνολο	6756	4527	67,0	67,0	100,0
Κρήτη	332	229	67,0	3,4	5,1

Από τον πίνακα αυτό προκύπτει ότι το 38,8% των παραοικονομούντων συγκεντρώνεται στη Αττική και το 15,9% στην Κεντρική Μακεδονία. Η συγκέντρωση αυτή είναι αναμενόμενη λόγω μεγάλης συγκέντρωσης στις περιοχές αυτές του συνολικού πληθυσμού. Το μεγαλύτερο όμως ποσοστό συμμετοχής των παραοικονομούντων στο σύνολο του πληθυσμού της περιφέρειας παρατηρείται στις Κυκλάδες και στα Δωδεκάνησα, που φθάνει το 75,5%, κάτι που πιθανότατα οφείλεται στη σημασία του τουρισμού και στα επαγγέλματα που αναπτύσσονται γύρο από αυτόν. Ακολουθούν η Ανατολική Στερεά με 72,2%, η Δυτική Στερεά και Δυτική Πελοπόννησος με 71,0% κ.ο.κ. Στον αντίποδα βρίσκεται η Δυτική Μακεδονία με 57%.

Είδος εργασίας

1.3. Κατανομή των παραοικονομούντων νοικοκυριών με βάση το είδος εργασίας

Είδος εργασίας	Σύνολο νοικοκυριών	Παρ ντα νοικοκυριά	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της κατηγορίας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της χώρας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο των παρ ντων
Νομοθετικό σώμα	653	412	63,1	9,9	15,1
Ελεύθεροι επαγγελματίες	431	225	52,2	5,4	8,2
Τεχνικοί βοηθοί & συναφή επαγγέλματα	134	83	62,9	2,0	3,0
Υπάλληλοι	416	287	69,0	6,9	10,5
Εργαζόμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα ή λαϊκές	340	232	68,2	5,6	8,5
Ειδικευμένοι γεωργοκτηνοτρόφοι και αλιείς	637	454	71,3	10,9	16,6
Ειδικευμένοι τεχνίτες και συναφή επαγγέλματα	912	614	67,3	14,8	22,5
Χειριστές μηχανημάτων και συναρμολογητές αυτών	356	231	64,9	5,6	8,5
Ανειδίκευτοι εργάτες	216	153	70,8	3,7	5,6
Ένοπλες δυνάμεις	52	39	75,0	0,9	1,4
Σύνολο	4147	2730	65,8	65,8	100,0

Η κατανομή των παραοικονομούντων με κριτήριο το είδος εργασίας του αρχηγού φαίνεται στον πίνακα 1.3. Παρατηρείται ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των παραοικονομούντων είναι ειδικευμένοι τεχνίτες (22,5%), γεωργοκτηνοτρόφοι (16,6%) και απασχολούμενοι στο νομοθετικό σώμα (15,1%), στο οποίο περιλαμβάνονται όσοι ασκούν νομικό επάγγελμα. Όσον αφορά όμως τη συμμετοχή των παραοικονομούντων σε κάθε επαγγελματική τάξη, η κατάσταση αλλάζει σημαντικά. Γιατί από την ανάλυση αυτή προκύπτει ότι τα σκήπτρα κρατούν οι εργαζόμενοι στις ένοπλες δυνάμεις (75,0%) και ακολουθούν οι γεωργοκτηνοτρόφοι και αλιείς (71,3%) και οι ανειδίκευτοι εργάτες (70,8%).

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Απασχόληση

1.4. Κατανομή των παραοικονομούντων νοικοκυριών με βάση την ασχολία του αρχηγού

Ασχολία	Σύνολο νοικοκυριών	Παρ ντα νοικοκυριά	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της κατηγορίας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της χώρας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο των παρ ντων
Εργάζεται	3992	2615	65,5	38,7	57,8
Άνεργος	171	130	76,0	1,9	2,9
Συνταξιούχος	1968	1347	68,4	19,9	29,8
Εισοδηματίας	19	14	73,7	0,2	0,3
Μαθητής, σπουδαστής	101	81	80,2	1,2	1,8
Νοικοκυριά Ανίκανος για εργασία, κ.λ.π.	447	299	66,9	4,4	6,6
	56	39	69,6	0,6	0,9
Σύνολο	6754	4525	67,0	67,0	100,0

Από τα στοιχεία του πίνακα αυτού προκύπτει ότι η παραοικονομία αφορά κυρίως εργαζομένους (57,8%) και σε αρκετά μικρότερο βαθμό συνταξιούχους (29,8%). Όμως, η εικόνα αλλάζει σημαντικά όταν εξετάζεται η συμμετοχή των παραοικονομούντων στο σύνολο κάθε κατηγορίας, από όπου προκύπτει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής των παραοικονομούντων παρατηρείται στους φοιτητές (80,7%) και στους άνεργους (76,0%).

Όσον αφορά την κατανομή των νοικοκυριών σε εισοδηματικά κλιμάκια με βάση την κύρια ασχολία του αρχηγού, παρατηρείται ότι η πλειονότητα των νοικοκυριών με αρχηγό άνεργο κατανέμεται στο δεύτερο και τρίτο εισοδηματικό κλιμάκιο, ενώ τα νοικοκυριά με αρχηγό εργαζόμενο συγκεντρώνονται στο δεύτερο έως και τέταρτο κλιμάκιο.

Ιδιωτικός – δημόσιος τομέας

1.5. κατανομή των παραοικονομικών νοικοκυριών με βάση τον τομέα απασχόλησης

Τομέας απασχόλησης	Σύνολο νοικοκυριών	Παρ ντα νοικοκυριά	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της κατηγορίας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της χώρας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο των παρ ντων
Δημόσιος τομέας	935	585	62,6	14,7	22,4
Ιδιωτικός τομέας	3048	2024	66,4	50,8	77,6
Σύνολο	3983	2609	65,5	65,5	100,0

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει να εξετασθεί αν η δραστηριοποίηση στην παραοικονομία επηρεάζεται από το αν ο αρχηγός της οικογένειας εργάζεται στον ιδιωτικό ή στο

δημόσιο τομέα της οικονομίας. Από τα στοιχεία του πίνακα 1.5 προκύπτει ότι το 77,6% των παραοικονομούντων εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα και μόνο το 22,4% στο δημόσιο τομέα. Όμως, τα ποσοστά αυτά δεν δείχνουν την τάση για παραοικονομία, γιατί επηρεάζονται από τη διάρθρωση του δείγματος, το οποίο όπως δείχνει ο πίνακας αποτελείται πάνω από τα ¾ από άτομα που εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα. Αν συγκριθεί ο αριθμός των παραοικονομούντων με τον συνολικό αριθμό του δείγματος που εργάζεται σε κάθε τομέα, η κατάσταση αλλάζει σημαντικά. Συγκριτικά, παρατηρείται ότι τα ποσοστά αυτά όχι μόνο αλλάζουν, αλλά ότι είναι ίσως απροσδόκητα κοντά το ένα στο άλλο. Αυτό οδηγεί στο να εξαχθούν τα εξής συμπεράσματα:

- Η απασχόληση ενός ατόμου στο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα δεν μπορεί να θεωρηθεί α priori ότι επηρεάζει την τάση ή τη δυνατότητα παράλληλης δραστηριοποίησής του στην παραοικονομία.
- Τα 2/3 περίπου των νοικοκυριών των οποίων ο αρχηγός είχε συνεχή απασχόληση καθ' όλη τη διάρκεια του έτους καλύπτουν τις ανάγκες τους με πρόσθετο εισόδημα το οποίο δεν δηλώνεται.
- Η απόκτηση εισοδήματος από μη δηλωθείσα δραστηριότητα των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα είναι αρκετά διαδεδομένη και ίσως ευρύτερη της αναμενόμενης.

Είδος απασχόλησης

1.6 Κατανομή των παραοικονομούντων νοικοκυριών με βάση τον τομέα απασχόλησης

Είδος απασχόλησης	Σύνολο νοικοκυριών	Παρ ντα νοικοκυριά	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της κατηγορίας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της χώρας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο των παρ ντων
Πλήρης απασχόληση	3849	2505	65,1	62,9	96,0
Μερική απασχόληση	133	104	78,2	2,6	4,0
Σύνολο	3982	2609	65,5	65,5	100,0

Στην κατανομή των παραοικονομούντων με κριτήριο το είδος της απασχόλησης προκύπτει ότι το 96% είναι άτομα πλήρως απασχολούμενα και μόνο το 4% μερικώς απασχολούμενα. Κάτι τέτοιο είναι αναμενόμενο επειδή η μερική απασχόληση δεν είναι- ή τουλάχιστον δεν ήταν το 1993-94 που πραγματοποιήθηκε η Έρευνα

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οικογενειακών Προϋπολογισμών- ιδιαίτερα διαδεδομένη στη χώρα μας. Όμως, αν εξετασθεί η συμμετοχή των παραοικονομούντων στο σύνολο της κατηγορίας, οι μερικώς απασχολούμενοι εμφανίζουν αρκετά υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής (78,2%) από τους πλήρως απασχολούμενους (65,1%). Το αποτέλεσμα αυτό είναι αναμενόμενο, γιατί οι μερικώς απασχολούμενοι έχουν εκ των πραγμάτων μικρότερες αντιστάσεις δραστηριοποίησης με τη μορφή αδήλωτη απασχόληση από τους πλήρως απασχολούμενους προκειμένου να συμπληρώσουν το εισόδημά τους. Μάλιστα, αυτό που ίσως εκπλήσσει δεν είναι το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στην κατηγορία των ατόμων που έχουν μερική απασχόληση από αυτούς που έχουν πλήρη απασχόληση, αλλά η μικρότερη ίσως από την αναμενόμενη διαφορά που υπάρχει μεταξύ τους. Η μικρή αυτή σχετικά διαφορά ίσως να επιβεβαιώνει την άποψη ότι οι εργαζόμενοι στην επίσημη οικονομία έχουν (λόγω γνωριμιών, ευκαιριών, γνώσεων κ.λ.π.) μεγαλύτερες δυνατότητες δραστηριοποίησης στην παραοικονομία από ότι οι άνεργοι.

Το φύλο

1.7 Κατανομή των παραοικονομούντων νοικοκυριών κατά φύλο υπεύθυνου νοικοκυριού

Φύλο υπεύθυνου	Σύνολο νοικοκυριών	Παρ ντα νοικοκυριά	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της κατηγορίας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της χώρας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο των παρ ντων
Ανδρες	5484	3632	66,2	53,8	80,2
Γυναίκες	1272	894	70,3	13,2	19,8
Σύνολο	6756	4526	67,0	67,0	100,0

Το φύλο του αρχηγού του νοικοκυριού δεν φαίνεται να έχει ιδιαίτερη σημασία στην τάση ή τις ευκαιρίες που έχουν για δραστηριοποίηση στην παραοικονομία. Μια ελαφρά υπεροχή έχουν οι γυναίκες, οι οποίες σύμφωνα με τα στοιχεία του δείγματος φαίνεται να παραοικονομούν σε ποσοστό 70,3% έναντι 66,2% των ανδρών.

Το επίπεδο εκπαίδευσης

1.8 Κατανομή των παραοικονομούντων νοικοκυριών με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης που έχουν ολοκληρώσει

Επίπεδο εκπαίδευσης που έχουν ολοκληρώσει	Σύνολο νοικοκυριών	Παρ ντα νοικοκυριά	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της κατηγορίας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο της χώρας	% παρ ντων νοικοκυριών στο σύνολο των παρ ντων
Δεν πήγε σχολείο	217	140	64,5	2,1	3,2
Δεν τελείωσε το Δημοτικό	1074	755	70,3	11,4	17,0
Απολυτήριο Δημοτικού	2487	1701	68,4	25,6	38,3
Απολυτήριο Γυμνασίου	762	526	69,0	7,9	11,8
Λυκείου	856	572	66,8	8,6	12,9
Πτυχίο ΤΕΛ ή ΤΕΣ	297	213	71,7	3,2	4,8
Πτυχίο Ανώτερης Σχολής	325	201	61,8	3,0	4,5
Πτυχίο Ανώτατης Σχολής ή Μεταπτυχιακό σύνολο	630	334	53,0	5,0	7,5
Σύνολο	6648	4442	66,8	66,8	100,0

Η κατανομή των παραοικονομούντων με βάση το κριτήριο αυτό ακολουθεί την κατανομή των ατόμων στις διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι παραοικονομούντες (38,3%) φαίνεται ότι είναι αυτοί που έχουν απολυτήριο Δημοτικού, οι οποίοι αποτελούν και την μεγαλύτερη κατηγορία. Ακολουθούν όσοι δεν έχουν τελειώσει το δημοτικό (17%) και όσοι έχουν απολυτήριο Γυμνασίου και Λυκείου (11,8% και 12,9% αντίστοιχα). Ως ποσοστό όμως του αριθμού των ατόμων κάθε επιμέρους κατηγορίας, το υψηλότερο ποσοστό παραοικονομούντων εμφανίζεται στους απόφοιτους Τεχνικών Επαγγελματικών Λυκείων ή Τεχνικών Επαγγελματικών Σχολών, στα άτομα που δεν τελείωσαν το Δημοτικό (70,3%) και στους έχοντες απολυτήριο Γυμνασίου (69,0%). Στον αντίποδα βρίσκονται οι πτυχιούχοι ΑΕΙ ή κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου, στους οποίους το ποσοστό των παραοικονομούντων είναι 53,0%.

Η διαφορά αυτή μπορεί ως ένα βαθμό να οφείλεται στο γεγονός ότι συχνά όσο ανεβαίνει το επίπεδο εκπαίδευσης ενός ατόμου τόσο αυξάνεται το εισόδημά του, και συνεπώς περιορίζεται η πιθανότητα να χαρακτηριστεί ως «παραοικονομών» από τη σύγκριση των δαπανών του με το εισόδημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ**1. Αδήλωτη απασχόληση**

Η διαφορά του μεγέθους και της φύσης της δευτερεύουσας εργασίας ενέχει δυσκολίες ανάλογες με αυτές της εκτίμησης της φοροδιαφυγής. Αποτελεί όμως, μια συμπληρωματική και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα διάσταση του φαινομένου της παραοικονομίας που αξίζει να προσεγγισθεί. Τα άτομα που απασχολούνται, πλήρως ή μερικώς, σε αυτό που καλείται δευτερεύουσα αγορά εργασίας, εξ' ορισμού φοροδιαφεύγουν (αφού το προϊόν της εργασίας τους δεν καταγράφεται και κατά συνέπεια δε φορολογείται), εισφοροδιαφεύγουν (αφού δεν καταβάλλουν στην κοινωνική ασφάλιση τις εισφορές που τους αναλογούν) και παραοικονομούν επιδιδόμενοι σε ενασχολήσεις που παραβιάζουν νομικές (π.χ. αυθαίρετη δόμηση, παράνομο εμπόριο) ή /και θεσμικές (όπως απασχόληση αλλοδαπών χωρίς άδεια εργασίας, συνταξιούχων ή επιδοτούμενων ανέργων κ.λ.π.) ρυθμίσεις.

Ως αδήλωτη ορίζεται η απασχόληση (κύρια ή δευτερεύουσα) η οποία, αν και δεν είναι κατ' ανάγκη παράνομη, δεν έχει δηλωθεί σε μια ή περισσότερες κρατικές υπηρεσίες (αρμόδιες διοικητικές αρχές) στις οποίες θα έπρεπε να καταστεί γνωστή, οδηγώντας στην παραβίαση των θεσμικών ρυθμίσεων, τη φοροδιαφυγή και την αποφυγή των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Αυτή ακριβώς η τελευταία παράμετρος, η εισφοροδιαφυγή, αντιμετωπίζεται ως μια σημαντική διάσταση της παράνομης απασχόλησης και κατ' επέκταση της παραοικονομίας, με επιπτώσεις ανάλογες αυτών της φοροδιαφυγής.

Παρά την τεράστια σημασία που της αποδίδεται, τόσο σε κοινωνικό, όσο και πολιτικό επίπεδο, περιορισμένος είναι ο αριθμός των μελετών που επιχειρούν να προσεγγίσουν επιστημονικά το φαινόμενο της εισφοροδιαφυγής. Κατά απόλυτη αντιστοιχία με τα όσα έχουν ήδη σημειωθεί για την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή, η ίδια η φύση του φαινομένου που διαφεύγει της οποίας επίσημης καταγραφής σε συνδυασμό με την έλλειψη σαφούς εννοιολογικού προσδιορισμού καθιστούν δύσκολη την ολοκληρωμένη μελέτη του αντικειμένου. Με βάση την ελεγκτική διαδικασία και πρακτική, αλλά και την ισχύουσα νομοθεσία, με τον όρο «εισφοροδιαφυγή» νοείται το ύψος των εισφορών που δεν καταβάλλονται στα ασφαλιστικά ιδρύματα, ούτε εμφανίζονται στα μισθολόγια που τηρούν για το σκοπό αυτό οι επιχειρήσεις και αφορούν είτε ανασφάλιστους εργαζόμενους, είτε «πλημμελή

ασφάλιση» των ήδη ασφαλισμένων. Στην πρώτη περίπτωση εμπίπτουν κυρίως αλλοδαποί, συνταξιούχοι και εργαζόμενοι σε εποχιακές ή μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις. Η δεύτερη περίπτωση μπορεί να αφορά απόκρυψη, είτε ημερών/ ωρών εργασίας (τυπική περίπτωση η ασφάλιση μόνο κατά το ελάχιστο των ημερών που απαιτούνται για την εξασφάλιση κάλυψης ασθένειας), είτε τμήματος του ασφαλιστέου ποσού (υψηλόμισθα στελέχη του ιδιωτικού, κυρίως, τομέα που ασφαλίζονται για ποσό μικρότερο των πραγματικών αμοιβών τους, αφού κάτι τέτοιο επηρεάζει ελάχιστα ή καθόλου το ύψος των μελλοντικών συντάξεών τους). Παράλληλα με τα παραπάνω, εισφοροδιαφυγή μπορεί να προκύψει από διαφυγή βεβαιωθείσών εισφορών εκ μέρους των επιχειρήσεων ή ακόμα από ασφάλιση σε ταμεία με μικρότερες εισφορές.

Εύκολα συνάγεται από τα προαναφερθέντα ότι πρόκειται για ένα πολυδιάστατο και σύνθετο θέμα, που δύσκολα θα μπορούσε να διερευνηθεί επιστημονικά κατά τρόπο άρτιο και σφαιρικό.

2. Θεωρητική προσέγγιση της αδήλωτης απασχόλησης

2.1 Τα κίνητρα και οι ευκαιρίες

Ως ένα από τα βασικά κίνητρα προσφυγής στη δευτερεύουσα αγορά εργασίας αναφέρεται ο παρεμβατικός και ρυθμιστικός ρόλος του κράτους που περιορίζει τις ελεύθερες επιλογές των ατόμων (εργαζομένων και εργοδοτών) μέσα στα πλαίσια της επίσημης οικονομίας. Οι κρατικές παρεμβάσεις που μπορεί, μεταξύ άλλων, να αφορούν ρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, περιορισμούς στην απασχόληση αλλοδαπών ή ιδιαίτερους όρους εργασίας για συγκεκριμένες ομάδες του εργατικού δυναμικού, αυξάνουν σημαντικά το πραγματικό κόστος εργασίας. Κόστος το οποίο σε μεγάλο βαθμό μετατοπίζεται στους εργαζομένους. Η επιβάρυνση αυτή σε συνδυασμό με τις δυσκαμψίες στην αγορά εργασίας, που σε διαφορετικό βαθμό αντιμετωπίζουν όλες οι οικονομίες, παρέχει σημαντικότερα κίνητρα προσφυγής στην αδήλωτη απασχόληση, όπου οι παραπάνω περιορισμοί παρακάμπτονται.

Όσο αυξάνει η διαφορά μεταξύ συνολικού κόστους εργασίας στην επίσημη οικονομία και διαθέσιμου (μετά φόρων) μισθού, τόσο μεγαλύτερο γίνεται το κίνητρο αποφυγής αυτής της ανισότητας και συμμετοχής στην υπόγεια αγορά εργασίας. Εφ' όσον η διαφορά αυτή εξαρτάται ουσιαστικά από το επίπεδο των φορολογικών

συντελεστών επί των αμοιβών και το ύψος των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, οι δύο αυτοί παράγοντες θεωρούνται διεθνώς ως οι βασικότερες αιτίες εμφάνισης και αύξησης της παράνομης απασχόλησης.

Η προσπάθεια παράκαμψης του θεσμικού πλαισίου που διέπει την επίσημη απασχόληση αποτελεί την αιτία, το κίνητρο ανάπτυξης της ανεπίσημης αγοράς εργασίας. Οι ευκαιρίες δίνονται από τη δημιουργία των απαραίτητων συνθηκών που συνήθως καθορίζονται από ποικίλους παράγοντες, όπως, μεταξύ άλλων, η διάρθρωση της αγοράς εργασίας, η ανεργία, το ύψος και το είδος των κοινωνικών παροχών αλλά και το βαθμό αποδοχής, από πλευράς πολιτών, της κρατικής εξουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

1. Μέθοδοι φοροδιαφυγής

1.1. Φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων

Ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων είναι ο φόρος στον οποίο παρατηρούνται τα περισσότερα φαινόμενα φοροδιαφυγής. Το γεγονός αυτό οφείλεται σε πολλούς λόγους. Οφείλεται καταρχήν στον άμεσο χαρακτήρα του φόρου ο οποίος, σε αντίθεση με τους έμμεσους φόρους, είναι ιδιαίτερα ορατός στους φορολογούμενους και κατά συνέπεια προκαλεί περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο φόρο τις αντιδράσεις τους. Ένα άλλο χαρακτηριστικό του φόρου είναι η αδυναμία προσδιορισμού για φορολογικούς σκοπούς της έννοιας του «εισοδήματος» και της δυσκολίας που υπάρχει στο διαχωρισμό μεταξύ επαγγελματικών και προσωπικών δαπανών. Η ιδιότητα του φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων να προσαρμόζει το φορολογικό βάρος στις προσωπικές συνθήκες των φορολογουμένων- στην οποία οφείλεται και η ονομασία του ως «προσωπικού φόρου εισοδήματος»- τον έχει σταδιακά μεταβάλλει σε ένα φόρο εξαιρετικά πολύπλοκο στην πρακτική εφαρμογή, κάτι που σε συνδυασμό με τις αδυναμίες των φοροτεχνικών υπηρεσιών, ευνοεί ακόμη περισσότερο τη φοροδιαφυγή. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που ευνοεί την ανάπτυξη του φαινομένου της φοροδιαφυγής είναι το ειδικό φορολογικό καθεστώς που ισχύει για διάφορες κατηγορίες εισοδημάτων και επαγγελματικών τάξεων στην Ελλάδα, γεγονός που συμβάλλει όχι μόνο στην πολυπλοκότητα του συστήματος, αλλά και στη δημιουργία στους υπόλοιπους φορολογούμενους του αισθήματος της διαφορετικής αντιμετώπισης και της αδικίας. Η διατήρηση για χρονική περίοδο πολλών ετών του επιπέδου πληθωρισμού σε υψηλά επίπεδα και της μη πλήρους τιμαριθμοποίησης της φορολογίας, είχε ως αποτέλεσμα τη συνεχή αύξηση των φορολογικών βαρών, κάτι που ώθησε ακόμη περισσότερο τους φορολογούμενους στην αναζήτηση τρόπων περιορισμού της φορολογικής τους επιβάρυνσης.

1.2. Εισοδήματα από μισθούς και συντάξεις

Η αντίληψη είναι ότι οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι δεν έχουν δυνατότητες φοροδιαφυγής. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι αφ' ενός ο φόρος των συνταξιούχων και των μισθωτών παρακρατείται στην πηγή και αφ' ετέρου ότι δεν υπάρχει δυνατότητα απόκρυψης των εισοδημάτων τους, αφού το ύψος των αποδοχών τους βεβαιώνεται από τον εργοδότη ή τον συνταξιοδοτικό τους φορέα, ο οποίος δεν έχει συμφέρον να το αποκρύψει. Αν και οι δυνατότητες φοροδιαφυγής τους συγκρινόμενες με αυτές των άλλων φορολογουμένων είναι σχετικά περιορισμένες, πολλοί μισθωτοί και συνταξιούχοι κατορθώνουν να αποκρύψουν το σύνολο ή μέρος του εισοδήματός τους από μισθωτές υπηρεσίες, είτε για να αποφύγουν τη φορολόγησή του, είτε για άλλους λόγους.

Μια μέθοδος φοροδιαφυγής είναι αυτή της απόκτησης εισοδήματος σε είδος.

Μια άλλη περίπτωση φοροδιαφυγής, είναι η απόκρυψη του εισοδήματος από δεύτερη ή παράλληλη απασχόληση. Αυτό παρατηρείται συχνά σε στελέχη του δημόσιου τομέα, στα οποία επειδή ο νόμος απαγορεύει να έχουν δεύτερη απασχόληση, επιδιώκουν η απασχόλησή τους αυτή να μην είναι πουθενά καταγεγραμμένη. Παρατηρείται και σε εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα, ιδιαίτερα όταν η δεύτερη απασχόληση είναι σε συναφείς αντικείμενο με αυτήν της κύριας απασχόλησης. Αλλά και στις περιπτώσεις που υπάρχει νομικό πρόβλημα ή ασυμβίβαστο για δεύτερη απασχόληση, το γεγονός ότι η «επισημοποίηση» της δεύτερης απασχόλησης θα είχε ως αποτέλεσμα την επιβάρυνση του εργαζομένου και του εργοδότη με ασφαλιστικές εισφορές, χωρίς ουσιαστικά την παροχή κάποιου πρόσθετου οφέλους, είναι μια άλλη αιτία απόκρυψης αυτής της απασχόλησης.

Μια άλλη περίπτωση φοροδιαφυγής από μισθωτούς είναι η απόκρυψη απασχόλησης για να μην υπάρξει περικοπή στο επίδομα ανεργίας. Στην περίπτωση αυτή, η απόκρυψη της απασχόλησης γίνεται σε συνεννόηση με τον εργοδότη, ο οποίος ωφελείται γιατί καταβάλλει μισθό χαμηλότερο αυτού που επικρατεί στην αγορά και επιπλέον δεν επιβαρύνεται με εργοδοτικές εισφορές.

Όσον αφορά τους συνταξιούχους έχουν τις μικρότερες δυνατότητες φοροδιαφυγής. Αυτό δε σημαίνει ότι στερούνται των δυνατοτήτων απόκρυψης μέρους ή του συνόλου του εισοδήματός τους, εκμεταλλευόμενοι το γεγονός ότι η οικονομική τους τάξη δεν βρίσκεται στο στόχαστρο των φορολογικών ελεγκτών, οι οποίοι απέναντί τους είναι ιδιαίτερα ανεκτικοί και διακριτικοί. Μια μέθοδος

απόκρυψης του εισοδήματος είναι η αδήλωτη ορισμένων μόνο από τις συντάξεις και βοηθήματα που εισπράττουν. Αυτό συμβαίνει κυρίως όταν υπάρχουν συντάξεις και βοηθήματα από περισσότερες από μια πηγές (π.χ. κύρια ασφάλιση, επικουρικό ταμείο κ.λ.π.). Στην περίπτωση αυτή κάθε ταμείο έχει κάνει την παρακράτηση φόρου που χορηγεί το ίδιο ή δεν έχει γίνει καμιά παρακράτηση, γιατί το ποσό που έχει δοθεί είναι χαμηλότερο από το αφορολόγητο όριο. Έτσι, οι συνταξιούχοι, μη δηλώνοντας το σύνολο των συντάξεων και βοηθημάτων τους αποφεύγουν πλήρως τη φορολογία ή αποφεύγουν τη συνάθροιση των ποσών αυτών μεταξύ τους και τη φορολόγησή τους ως συνολικό εισόδημα με τους προοδευτικούς συντελεστές της φορολογικής κλίμακας. Δεν είναι λίγοι επίσης οι συνταξιούχοι, οι οποίοι έχουν μετά τη συνταξιοδότησή τους κάποια μερική ή πλήρη απασχόληση την οποία δεν επιθυμούν να εμφανίσουν, είτε για να μην περικοπεί το ποσό της σύνταξης ή/ και γιατί αυτό εξυπηρετεί οικονομικά τον εργοδότη, ο οποίος όχι μόνο αποφεύγει τις εργοδοτικές εισφορές, αλλά και τους περιορισμούς που θέτει η εργατική νομοθεσία. Τέλος, υπάρχει και ένας αριθμός συνταξιούχων που για διάφορους λόγους αποφασίζει να μην μπορεί να φθάνει συνολικά αυτής της μορφής η φοροδιαφυγή είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί, γιατί αν και το ποσό φοροδιαφυγής είναι πολύ μικρό δεν είναι γνωστός ο αριθμός τους.

1.3.Εισοδήματα σε είδος

Ένας τρόπος με τον οποίο κατορθώνουν αρκετοί μισθωτοί να αποκρύπτουν σημαντικό μέρος του εισοδήματός τους από τις φορολογικές αρχές είναι με την μετατροπή μέρους της αμοιβής τους σε είδος. Η μέθοδος της καταβολής μέρους της συμφωνηθείσας αμοιβής αντί για μετρητά σε εισόδημα σε είδος (π.χ. καταβολή ενοικίου κατοικίας, παροχή αυτοκινήτου από την εταιρεία, κ.λ.π.) είναι ευρέως διαδεδομένη σε άλλες χώρες. Η μέθοδος αυτή καταβολής μέρους της αμοιβής σε είδος, η οποία από τη φύση της συνεπάγεται φοροδιαφυγή, πρωτοεμφανίστηκε στην Ελλάδα στον ίδιο το δημόσιο τομέα, άλλοτε ως μέσο άσκησης εισοδηματικής πολιτικής και άλλοτε στα πλαίσια ικανοποίησης γενικότερων συνδικαλιστικών διεκδικήσεων. Έτσι, σήμερα οι εργαζόμενοι σε πολλές δημόσιες επιχειρήσεις (ΔΕΗ, Ολυμπιακή Αεροπορία, κ.λ.π.) απολαμβάνουν τις υπηρεσίες που παρέχουν οι οργανισμοί αυτοί με προνομιακό καθεστώς ενώ οι εργαζόμενοι σε υπουργεία, άλλες υπηρεσίες ή φορείς του Δημοσίου και σε κρατικά ελεγχόμενες τράπεζες έχουν τις

πρόσθετες αυτές παροχές σε είδος με άλλη μορφή (παροχή διατακτικών, κάλυψη δαπάνης βρεφονηπιακών σταθμών, κ.λ.π.). όσον αφορά τον ιδιωτικό τομέα η μέθοδος της καταβολής μέρους των αποδοχών σε είδος εφαρμόστηκε πρώτα σε υψηλόβαθμα στελέχη πολυεθνικών επιχειρήσεων και σε επαγγελματίες δραστηριοποιούμενους στον αθλητισμό. Λόγω των πλεονεκτημάτων όμως που εμφανίζει, επεκτάθηκε ταχύτατα και σε άλλες κατηγορίες μισθωτών με συνέπεια οι διαπραγματεύσεις για τους όρους συνεργασίας να μην περιορίζονται στο ύψος της αμοιβής, αλλά να αφορούν το «πακέτο αποδοχών». Παράλληλα, το «πακέτο» αυτό έχει διευρυνθεί και εμπλουτισθεί ως προς το περιεχόμενό του με συνέπεια να καλύπτει ένα ευρύτατο φάσμα παροχών σε είδος (πρόσθετη ασφαλιστική κάλυψη για τον εργαζόμενο και τα μέλη της οικογένειάς του, καταβολή των διδάκτρων σε ιδιωτικά εκπαιδευτήρια, ταξίδια στο εξωτερικό, οικιακούς βοηθούς, κ.λ.π.).

1.4.Εισοδήματα από ενοίκια

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα εισοδήματα που αποκτούν οι φορολογούμενοι από την εκμίσθωση κατοικιών, καταστημάτων, οικοπέδων, αγροτεμαχίων κ.λ.π. Η φοροδιαφυγή στην περίπτωση αυτή πραγματοποιείται πολλές φορές με την απόκρυψη του γεγονότος ότι ενοικιάζεται κάποιο ακίνητο, και κατ' επέκταση με την παράλειψη δήλωσης στις φορολογικές αρχές του εισοδήματος που εισπράττεται. Αυτό συμβαίνει συνήθως σε περιπτώσεις εκμίσθωσης γαιών σε αγρότες, εξοχικών κατοικιών, χώρων (οικοπέδων, ταρατσών κ.λ.π.) για την ανάρτηση διαφημιστικών πλαισίων κ.λ.π. Η συνηθέστερη περίπτωση είναι η απόκρυψη μέρους μόνο του ενοικίου που εισπράττει ο κύριος του ακινήτου και η δήλωση στις φορολογικές αρχές ποσού μικρότερου του πραγματικού. Η φοροδιαφυγή στην περίπτωση αυτή γίνεται μετά από συνεννόηση με τον μισθωτή, ούτως ώστε να μην υπάρχει απόκλιση μεταξύ του ποσού που δηλώνει ότι κατέβαλε ο ίδιος και του ποσού που δηλώνει ο εκμισθωτής. Άλλοτε πάλι, στο μισθωτήριο συμβόλαιο και στις σχετικές αποδείξεις αναφέρονται το μειωμένο μίσθωμα και η διαφορά εισπράττεται προκαταβολικά κατά την υπογραφή του συμβολαίου, για όλη τη διάρκεια της μίσθωσης.

Μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγή υπάρχει επίσης στην περίπτωση των ιδιοκατοικουμένων και ιδιοχρησιμοποιούμενων χώρων. Πολύ συχνά τα ακίνητα ενώ χρησιμοποιούνται ως εξοχικές κατοικίες, δευτερεύουσες κατοικίες ή επαγγελματικοί

χώροι δηλώνονται ως «κενά» για να αποφύγουν οι ιδιοκτήτες τους τη φορολόγηση του τεκμαρτού εισοδήματος από ιδιόχρηση ή ιδιοκατοίκηση. Άλλοτε πάλι, το πραγματικό εμβαδόν των ακινήτων είναι πολύ μεγαλύτερο αυτού που δηλώνεται στις αρχές (πολεοδομία, ΔΕΗ, κ.λ.π.). Κατά κανόνα, το τεκμαρτό ποσό που δηλώνουν από ιδιόχρηση ή ιδιοκατοίκηση οι ιδιοκτήτες τους είναι μικρότερο του πραγματικού. Έτσι, παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, για να περιορισθεί η φοροδιαφυγή, έχει συνδεθεί το δηλούμενο εισόδημα από ιδιοκατοίκηση με την τιμή ζώνης και το εμβαδόν του ακινήτου, η απόκρυψη εισοδήματος εξακολουθεί στον τομέα αυτό να είμαι υψηλή.

1.5.Εισοδήματα από κινητές αξίες

Μια συχνή στο παρελθόν μέθοδος αποφυγής του φόρου ήταν η διασπορά των μετοχών ενός μετόχου σε άλλα πρόσωπα του περιβάλλοντος του ή ακόμη και σε ανύπαρκτα πρόσωπα, έτσι ώστε να υπολογισθεί για καθένα από αυτά το προβλεπόμενο από τη νομοθεσία αφορολόγητο ποσό του εισοδήματος από μερίσματα. Με τη μέθοδο αυτή το ποσό που διέφευγε από τη φορολογία δεν ήταν συνήθως μεγάλο, δεδομένου του περιορισμένου αριθμού εικονικών μετόχων που μπορούσαν να εμφανίσουν οι πραγματικοί μέτοχοι και του χαμηλού αφορολόγητου ορίου.

Ένας άλλος τρόπος αποφυγής του φόρου, αλλά με νομότυπο τρόπο που αποκαλύφθηκε πρόσφατα είναι η ίδρυση από ιδιώτες και θεσμικούς επενδυτές παράκτιων εταιρειών για την αποφυγή του φόρου επί των τίτλων του Δημοσίου. Συγκεκριμένα, επειδή η νομοθεσία προβλέπει ότι δεν επιβάλλεται φόρος στους κατόχους τίτλων του Δημοσίου που είναι μόνιμοι κάτοικοι εξωτερικού, ορισμένοι επενδυτές εκμεταλλευόμενοι τις αδυναμίες που υπάρχουν στο να διαπιστωθεί ο χρόνος διατήρησης ενός ομολόγου από τον κάτοχό του, μεταβιβάζουν με εικονικό τρόπο λίγες ημέρες πριν τη λήξη του έτους που γίνεται ο εκτοκισμός τα ομολόγά τους σε εταιρείες του εξωτερικού, έναντι κάποιας προμήθειας. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι Έλληνες κάτοχοι έντοκων γραμματίων προσκομίζοντας ένα έγγραφο που πιστοποιεί τη μεταβίβαση, απαιτούν την επιστροφή του φόρου επί των τόκων των εντόκων γραμματίων, ο οποίος έχει παρακρατηθεί κατά την αγορά.

1.6.Εισοδήματα από γεωργικές επιχειρήσεις

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία μόνο το 12,98% του εισοδήματος του πρωτογενούς τομέα που καταγράφουν οι εθνικοί λογαριασμοί δηλώνεται για φορολογικούς σκοπούς. Ειδικότερα, μόνο 363.000 αγρότες υποβάλλουν φορολογική δήλωση και από αυτούς οι περισσότεροι κάνουν γιατί έχουν εισοδήματα και από άλλη πηγή.

Η φοροδιαφυγή στον τομέα αυτό γίνεται με την πώληση αγροτικών προϊόντων χωρίς παραστατικά, τη διακίνηση αγροτικών προϊόντων με συνοδευτικά έγγραφα στα οποία αναγράφονται διαφορετικές ποσότητες από τις πραγματικές, τη διακίνηση μετά την κατάργηση των τελωνειακών συνόρων ορισμένων αγροτικών προϊόντων χωρίς καθόλου παραστατικά ως δήθεν κοινοτικών κ.λ.π.

Μια μέθοδος περιορισμού της φοροδιαφυγής στον αγροτικό τομέα που είχε προταθεί κατ' επανάληψη στο παρελθόν είναι η φορολόγηση των αγροτών με βάση τα στοιχεία που δηλώνουν οι ίδιοι στις αρχές για το μέγεθος της παραγωγής τους, προκειμένου να συνάψουν δάνεια από την ΑΤΕ, να λάβουν κοινοτικές επιδοτήσεις, αποζημιώσεις κ.λ.π. Τα τελευταία χρόνια προκειμένου να περιορισθεί η φοροδιαφυγή, το αγροτικό εισόδημα προσδιορίζεται για φορολογικούς σκοπούς κατά τεκμαρτό τρόπο, με βασικά κριτήρια το είδος της καλλιέργειας και την καλλιεργούμενη έκταση. Η μέθοδος αυτή αποτελεί αναμφισβήτητα θετική εξέλιξη, αλλά δεν επαρκεί για τον ουσιαστικό περιορισμό της φοροδιαφυγής. Γιατί, εκτός των άλλων, αφήνει πολλές καλλιέργειες εκτός συστήματος. Μια παραλλαγή της μεθόδου αυτής, που έχει εκτός από ταμειυτικά και άλλα σημαντικά πλεονεκτήματα (κίνητρο εκμετάλλευσης αναξιοποίητης γης, χρησιμοποίησης βέλτιστων καλλιεργειών, αύξησης της παραγωγικότητας κ.λ.π.), είναι ο προσδιορισμός του τεκμαρτού ανά στρέμμα εισοδήματος, όχι με βάση την πραγματική, αλλά με βάση την άριστη για τις συγκεκριμένες κλιματολογικές κ.λ.π. συνθήκες καλλιέργεια.

1.7.Εισοδήματα από την άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος

Η φοροδιαφυγή στην περίπτωση των ελεύθερων επαγγελματιών πραγματοποιείται κυρίως με τη μη έκδοση δελτίου παροχής υπηρεσιών ή την έκδοση δελτίου παροχής υπηρεσιών επί του οποίου το αναγραφόμενο σ' αυτό τίμημα για τις υπηρεσίες που έχουν παρασχεθεί είναι χαμηλότερο του πραγματικού. Αυτό συμβαίνει

γιατί σε πολλές περιπτώσεις οι προσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στον πελάτη και στον ελεύθερο επαγγελματία (π.χ. γιατρό, δικηγόρο, φυσιοθεραπευτή) υπερισχύουν των αντικρουόμενων συμφερόντων που υπάρχουν μεταξύ τους, όσον αφορά την έκδοση και την ακρίβεια των αναγραφόμενων στα φορολογικά στοιχεία ποσών. Άλλοτε πάλι γιατί οι ισχύουσες διατάξεις δεν επιτρέπουν από την άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος, που σημαίνει ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα, εφόσον ασκείται, πρέπει εκ των πραγμάτων να διατηρηθεί κρυφή.

Παραδείγματα της τελευταίας κατηγορίας υπάρχουν πολλά. Πολύ λίγα όμως αποκαλύπτονται και αυτά μόνο από καταγγελίες ανταγωνιστών ή άλλων ενδιαφερόμενων μερών. Ενδεικτικά πρόσφατα αποτελέσματα ελέγχων του ΣΔΟΕ, μετά από καταγγελίες έμμεσα εκβιαζόμενων γονέων και αναπληρωτών καθηγητών, που έδειξαν ότι αρκετοί καθηγητές δημοσίων σχολείων διοργανώνουν στις κατοικίες τους ή σε ενοικιαζόμενους χώρους ολιγομελή τμήματα μαθητών, κάτι που απαγορεύεται, με συνέπεια να μη δηλώνουν το εισόδημα που αποκτούν από αυτή τη δραστηριότητα στις φορολογικές αρχές. Σημειώνεται ότι σύμφωνα με μελέτη της Ομοσπονδίας Εκπαιδευτικών Φροντιστηρίων Ελλάδος το φαινόμενο αυτό, είναι γενικότερο, έχει εξαπλωθεί ευρύτατα τα τελευταία χρόνια και φαίνεται ότι με τη συγκεκριμένη μορφή εκδηλώνεται κυρίως στην επαρχία. Συγκεκριμένα, εκτιμάται ότι υπάρχουν στη χώρα περίπου 2.000 τέτοια ανεπίσημα φροντιστήρια, τα οποία παρακολουθούν 3-10 μαθητές και των οποίων ο συνολικός κύκλος εργασιών, ο οποίος φυσικά δεν δηλώνεται πουθενά, φθάνει τα 40 δις το χρόνο. σύμφωνα με την έρευνα της Ομοσπονδίας αυτής το φαινόμενο εμφανίζεται εντονότερα στη Ρόδο, στην Κέρκυρα, στην Κόρινθο, στην Καλαμάτα και στις Σέρρες, όπου πάνω από το 60% των μαθητών των Λυκείων παρακολουθούν αυτού του είδους τα μαθήματα. Είναι προφανές ότι η πρακτική αυτή εκτός του ότι προκαλεί φοροδιαφυγή έχει και μια σειρά ανεπιθύμητες συνέπειες, όπως ότι οξύνει το ήδη έντονο πρόβλημα της ανεργίας στον εκπαιδευτικό χώρο, επηρεάζει αρνητικά τη σχέση μαθητή-καθηγητή. Στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη τα φαινόμενα αυτά είναι πολύ λιγότερα, γιατί οι μαθητές προτιμούν τα μαθήματα στα φροντιστήρια και τα ιδιαίτερα κατ' οίκον μαθήματα. Όμως, και στα μαθήματα αυτά υπάρχει μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγή. Αρκετές επίσης περιπτώσεις παράνομης άσκησης του επαγγέλματος του ελεύθερου επαγγέλματος, και κατ' επέκταση απόκρυψης του αντίστοιχου εισοδήματος, αποκαλύφθηκαν πρόσφατα μετά από καταγγελίες ανταγωνιστών ή δυσσαρεστημένων

πελατών που αφορούν γιατρούς του ΕΣΥ. Άλλες επαγγελματικές τάξεις στις οποίες παρατηρούνται συχνά φαινόμενα διπλής, και αντίθετης με τους υφιστάμενους κανονισμούς, απασχόλησης είναι οι εφοριακοί, οι στρατιωτικοί, οι εργαζόμενοι στα σώματα ασφαλείας, οι εργαζόμενοι στην πολεοδομία κ.λ.π., ενώ συχνά η δεύτερη απασχόληση συνδέεται με άλλες αξιόποινες πράξεις στη βασική τους υπηρεσία (φαινόμενα διαφθοράς, εξυπηρετήσεων, σκόπιμων καθυστερήσεων κ.λ.π.).

Γενικότερα όμως, η φοροδιαφυγή στον τομέα των υπηρεσιών φαίνεται ότι είναι εύκολη και αρκετά διαδεδομένη και οφείλεται στη φύση του αντικειμένου, που δεν επιτρέπει τον αποτελεσματικό έλεγχο των συναλλαγών. Οφείλεται επίσης και στις δυνατότητες που υπάρχουν για διαφορετική συμφωνία του τμήματος με ή χωρίς απόδειξη μεταξύ πωλητών και αγοραστών. Ιδιαίτερα, αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η έκδοση απόδειξης επιβαρύνεται, πλην εξαιρέσεων, με 18% ΦΠΑ και ότι ο πωλητής έχει τη δυνατότητα μετακύλισης του φόρου εισοδήματος στον αγοραστή απαιτώντας στην περίπτωση που θα εκδοθεί απόδειξη μεγαλύτερο τίμημα από ότι αν η συναλλαγή διατηρηθεί κρυφή, εύκολα συνάγεται ότι σε πολλούς επαγγελματικούς κλάδους η έκδοση απόδειξης πρέπει να αποτελεί την εξαίρεση ή σε κάθε περίπτωση επαφίεται στη βούληση και διακριτική ευχέρεια του πωλητή.

1.8. Εισοδήματα από εμπορικές, βιοτεχνικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις

Στην κατηγορία αυτή εμπίπτουν τα εισοδήματα των ιδιοκτητών και εταίρων όλων των επιχειρήσεων που δεν φορολογούνται με το φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων. Ο μεγάλος αριθμός αυτών των επιχειρήσεων, σε συνδυασμό με το μικρό τους συνήθως μέγεθος, τη λογιστική τους οργάνωση, τις αδυναμίες του φοροεισπρακτικού μηχανισμού, την εφαρμογή μεθόδων εξωλογιστικού προσδιορισμού των φορολογητέων κερδών και τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει κάθε κλάδος και τομέας οικονομικής δραστηριότητας αφήνουν μεγάλα περιθώρια για φοροδιαφυγή. Οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους στη νομική τους μορφή, στο είδος της οικονομικής δραστηριότητας, στα λογιστικά βιβλία που είναι υποχρεωμένες να τηρούν και στην όλη τους οργάνωση, είναι οι αιτίες που προκαλούν μια μεγάλη ποικιλία τρόπων και μεθοδεύσεων μέσω των οποίων εκδηλώνεται η φοροδιαφυγή. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

- Πλασματική διόγκωση του κόστους παραγωγής των προϊόντων που παράγει η επιχείρηση και των γενικών της εξόδων με ανύπαρκτες δαπάνες, οι οποίες στηρίζονται σε πλαστά παραστατικά.
- Θεώρηση φορολογικών στοιχείων από πρόσωπα τα οποία ως μη ασκούντα στην πραγματικότητα επιχείρηση δεν έχουν επαγγελματική έδρα ή διατηρούν για μικρό χρονικό διάστημα μια υποτυπώδη εγκατάσταση με σκοπό και μόνο τη θεώρηση αυτών των στοιχείων. Τα θεωρούμενα στοιχεία παρέχονται στη συνέχεια, έναντι κάποιας αμοιβής, σε τρίτους για διόγκωση, των δικών τους αγορών, ή για απόκρυψη πωλήσεων. Σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν λόγοι να συγκαλυφθεί πλήρως η συναλλαγή, τα φορολογικά αυτά στοιχεία, τα οποία είναι εικονικά, όσον αφορά τον εκδότη, γίνονται εικονικά και όσον αφορά τον αγοραστή, με την αναγραφή σε αυτά ως πελατών ανύπαρκτων προσώπων.
- Πραγματοποίηση αγορών και πωλήσεων χωρίς επίσημα φορολογικά στοιχεία. Η πρακτική αυτή εμφανίζεται ιδιαίτερα από τις επιχειρήσεις που τηρούν βιβλία Α' κατηγορίας και φορολογούνται με βάση τις αγορές, αλλά δεν περιορίζεται μόνο σε αυτές.
- Έκδοση απόδειξης στην οποία αναγράφεται μικρότερο ποσό του κανονικού.
- Πώληση δύο ίσων ποσοτήτων του ίδιου αγαθού και εμφάνιση στα βιβλία μόνο της μιας.
- Θεώρηση φορολογικών στοιχείων τα οποία έχουν περισσότερα από τα προβλεπόμενα αντίτυπα, τα οποία χρησιμοποιούνται για να γίνουν πολλές μεταφορές για την ίδια ποσότητα, ενώ καταχωρείται στα βιβλία μια μόνο πώληση.
- Διακίνηση εμπορευμάτων τα οποία έχουν διαφορετικό περιεχόμενο στο πρωτότυπο και διαφορετικό στο στέλεχος ή έχουν το ίδιο περιεχόμενο, το οποίο αλλοιώνεται μετά την πραγματοποίηση της μεταφοράς.
- Διακίνηση εμπορευμάτων με δελτία αποστολής στα οποία αναγράφεται η πραγματική ποσότητα του διακινούμενου εμπορεύματος, τα οποία ωστόσο χρησιμοποιούνται και άλλες ημέρες του μήνα με κατάλληλες παρεμβάσεις στην ημερομηνία έκδοσης (π.χ. δελτίο αποστολής που εκδόθηκε στις 15/4/2000 μετατρέπεται σε δελτίο αποστολής που εκδόθηκε στις 15/4/2000 και στις 25/4/2000.).

- Πραγματοποίηση ηθελημένων αθροιστικών λαθών στα λογιστικά βιβλία με σκοπό την αλλοίωση των δεδομένων που αφορούν τις συναλλαγές.
- Έκδοση παραστατικού όπου στο αντίγραφο που δίνεται στον αγοραστή αναφέρεται το σωστό ποσό, ενώ στο στέλεχος που μένει στην επιχείρηση αναγράφεται πολύ μικρότερο ποσό.

2. Η φοροδιαφυγή στον τομέα του αυτοκινήτου

Η φορολόγηση του αυτοκινήτου και γενικότερα των οχημάτων αποτελεί στην Ελλάδα μια από τις σημαντικότερες πηγές δημοσίων εσόδων. Ειδικότερα, τα οχήματα επιβαρύνονται με μια σειρά φόρων και τελών που επιβάλλονται κατά την εισαγωγή, τη μεταβίβαση, την πρώτη κυκλοφορία, τη χρήση, την επισκευή, τη μετατροπή κ.λ.π. Παράλληλα, η αγορά οχημάτων υπόκειται στο «πόθεν έσχες», ενώ η αγορά και η συντήρηση των ιδιωτικής χρήσης αυτοκινήτων και μοτοσικλετών χρησιμοποιούνται ως τεκμήριο για τον προσδιορισμό του τεκμαρτού εισοδήματος των φορολογουμένων. Η συνολική επιβάρυνση των αυτοκινήτων και των λοιπών οχημάτων από όλους αυτούς τους φόρους, τα τέλη και τις εισφορές που επιβάλλονται σ' αυτό είναι πολύ υψηλή και σε συνδυασμό με την πολυπλοκότητα και την περιπτώσιολογία που χαρακτηρίζει τη σχετική νομοθεσία κάνει τη φοροδιαφυγή ιδιαίτερα συμφέρουσα και δελεαστική. Επιπλέον, η πολυπλοκότητα και η έλλειψη εσωτερικής συνοχής που χαρακτηρίζει τη νομοθεσία καθιστά τη φοροδιαφυγή, αν όχι εύκολη, δυνατή.

2.1. Επισκευές

Στο χώρο των επισκευών συγκεντρώνονται κατά τεκμήριο τα περισσότερα παραστατικά φοροδιαφυγής, τα οποία εκδηλώνονται κυρίως με τη μη έκδοση στοιχείων στα οποία αναγράφονται ποσά χαμηλότερα των πραγματικών, την έκδοση στοιχείων στα οποία αναγράφεται το τίμημα που αντιστοιχεί μόνο στα αναλώσιμα και ανταλλακτικά και όχι στις παρεχόμενες υπηρεσίες ή αντιστρόφως. Ιδιαίτερα στην τελευταία περίπτωση, όπου εκτός από την εργασία υπάρχει και επιβάρυνση για αναλώσιμα και ανταλλακτικά, τα στοιχεία που εκδίδονται κατά την αγορά των αναλώσιμων και ανταλλακτικών αυτών είναι κατά κανόνα στο όνομα του επισκευαστή, ο οποίος διογκώνει τις δαπάνες του παρ' όλο που με το κόστος αγοράς

τους έχει στην πραγματικότητα επιβαρυνθεί ο ιδιοκτήτης του οχήματος. Πολύ συχνά επίσης τα ίδια στοιχεία αγοράς αναλώσιμων και ανταλλακτικών επιδεικνύονται σε περισσότερους από έναν πελάτες και δεδομένου ότι η αντικατάσταση πολλών από αυτά είναι πρακτικά δύσκολο να διαπιστωθεί, εισπράττεται χωρίς να περιληφθούν στα στοιχεία που εκδίδουν οι επισκευαστές, πολλαπλάσια ποσά.

2.2. Εισαγωγή

Η φοροδιαφυγή στον ειδικό φόρο κατανάλωσης και τις λοιπές επιβαρύνσεις που επιβάλλονται κατά την εισαγωγή των αυτοκινήτων και των μοτοσικλετών είναι σχετικά μικρή. Αν και η φοροδιαφυγή με τη στενή του όρου έννοια είναι μικρή, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις απώλειας εσόδων από πλευράς Δημοσίου και διατάραξης των όρων ανταγωνισμού με την ένταξη, λόγω αμέλειας των αρμόδιων οργάνων ή τεχνασμάτων από πλευράς ενδιαφερομένων μερών, σε διαφορετική δασμολογική κλάση αυτοκινήτων ή μοτοσικλετών που θα έπρεπε να επιβαρύνονται περισσότερο, την εισαγωγή αυτοκινήτων ή μοτοσικλετών με τη μορφή τμημάτων ή ανταλλακτικών.

Μια άλλη ιδιαίτερα διαδεδομένη μέθοδος φοροδιαφυγής είναι η αγορά ως επαγγελματικού ενός αυτοκινήτου το οποίο πρόκειται να χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά για προσωπική χρήση. Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται σχεδόν κατά κανόνα στα πολυτελή αυτοκίνητα μεγάλου κυβισμού και οι συνέπειές της στη φοροδιαφυγή δεν περιορίζονται μόνο στους φόρους που επιβάλλονται κατά την αγορά, αλλά είναι πολύ ευρύτερες. Για παράδειγμα, τα αυτοκίνητα αυτά εφόσον χαρακτηρίζονται επαγγελματικά δεν λαμβάνονται υπόψη ως τεκμήριο αγοράς και συντήρησης και οι δαπάνες συντήρησής τους θεωρούνται ως επαγγελματικές δαπάνες με αποτέλεσμα να εκπίπτουν από το εισόδημα των επιχειρήσεων. Επίσης, οι ευνοϊκές φορολογικές ρυθμίσεις που ισχύουν για συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών (μετανάστες, πολιτικοί πρόσφυγες, διπλωμάτες κ.λ.π.), αλλά και η πολυπλοκότητα, τα κενά και η ασάφεια των ρυθμίσεων αυτών έχουν ως αποτέλεσμα να απολαμβάνουν με διάφορα τεχνάσματα τις φορολογικές εκπτώσεις και απαλλαγές και άτομα που δεν δικαιούνται των φορολογικών ελαφρύνσεων.

2.3.Αγορά

Η φοροδιαφυγή στην αγορά των νέων αυτοκινήτων που μεταβιβάζονται στην Ελλάδα είναι αρκετά περιορισμένη, γιατί δεν μπορεί να υπάρξει εκτελωνισμός χωρίς την καταβολή των αναλογούντων τελών, εισαγωγικών δασμών, εισφορών και φόρων και δεν μπορεί να γίνει μεταβίβαση χωρίς προηγούμενη τακτοποίηση των σχετικών εκκρεμοτήτων με τις αρμόδιες αρχές. Επιπλέον, η τιμή πώλησης των νέων αυτοκινήτων και τα περιθώρια κέρδους προσδιορίζονται από την αντιπροσωπεία και είναι τα ίδια για όλους τους πωλητές, μη αφήνοντας περιθώρια φοροδιαφυγής και στους επιβαλλόμενους μετά την εισαγωγή φόρους. Εκτεταμένη φοροδιαφυγή υπάρχει όμως στις ανταλλαγές ή στις αγοροπωλησίες των μεταχειρισμένων. Στην περίπτωση αυτή οι έμποροι αποδέχονται στο χώρο τους για έκθεση μεταχειρισμένα αυτοκίνητα, αλλά στα παραστατικά της αγοροπωλησίας εμφανίζεται ότι τα οχήματα τα πωλούν απευθείας οι παλαιοί ιδιοκτήτες στους αγοραστές χωρίς τη μεσολάβηση των εμπόρων, και κατ' επέκταση χωρίς να προκύπτει από πουθενά η δική τους αμοιβή. Άλλοτε πάλι εμφανίζουν την αμοιβή τους σε ποσό υποπολλαπλάσιο του πραγματικού.

2.4.Επαγγελματικά αυτοκίνητα

Ο κλάδος των αυτοκινητιστών καλύπτει τα επαγγέλματα του εκμεταλλευτή τουριστικού λεωφορείου, του λεωφορείου που εκτελεί συγκοινωνιακό έργο, του εκμεταλλευτή ταξί, φορτηγού κ.λ.π. Αλλά και μέσα στα επαγγέλματα αυτά υπάρχουν κατηγοριοποιήσεις (π.χ. εκμεταλλευτής φορτηγού διεθνών μεταφορών, εκμεταλλευτής φορτηγού κατασκευαστικών έργων) γεγονός που προκαλεί διαφοροποιήσεις στις δυνατότητες και στους τρόπους φοροδιαφυγής. Η φοροδιαφυγή στο χώρο του επαγγελματικού αυτοκινήτου είναι όχι μόνο εκτεταμένη, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται με την ανοχή της Πολιτείας, ενώ σε άλλες το ύψος της έχει υπάρξει αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ των ενδιαφερομένων και των φορολογικών αρχών και έχει εμμέσως νομιμοποιηθεί.

Ειδικότερα, στους αυτοκινητιστές το εισόδημα από την άσκηση της δραστηριότητάς τους δεν προέκυπτε ποτέ λογιστικά, δεν προσθέτονταν στα άλλα τους εισοδήματα και δεν υπόκειντο, όπως τα εισοδήματα των άλλων φορολογούμενων, για φορολογία στη φορολογική κλίμακα. Αλλά, το εισόδημα που

δήλωναν στις φορολογικές αρχές ήταν, κατά παράβαση του Συντάγματος και κάθε έννοιας φορολογικής δικαιοσύνης, προϊόν άτυπης συμφωνίας με την αρμόδια κεντρική υπηρεσία του Υπουργείου Οικονομικών, και το ύψος του προσδιορίζονταν σε τέτοιο επίπεδο που να είναι στις περισσότερες των περιπτώσεων κατώτερο ή πολύ κοντά στο αφορολόγητο όριο.

Ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων που υπολογίζεται στο εισόδημα που αποκτούν από την επαγγελματική τους δραστηριότητα μετατρέπεται στην περίπτωση των αυτοκινητιστών σε μια μορφή κεφαλικού φόρου. Έτσι, η Πολιτεία με τις συμφωνίες αυτές που γίνονται όχι μόνο ανέχεται τη φοροδιαφυγή, αλλά και συγκαλυμμένα τη νομιμοποιεί.

2.5.Ενοικίαση

Ευρείας έκτασης φοροδιαφυγή υπάρχει και στον κλάδο της ενοικίασης αυτοκινήτων. Ιδιαίτερα στην ενοικίαση επιβατικών αυτοκινήτων, τα οποία κατά κανόνα οι πελάτες δεν τα μίσθωσαν για επαγγελματικούς λόγους και κατ' επέκταση δεν έχουν κίνητρο να ζητούν αποδείξεις με το σωστό ποσό, η φοροδιαφυγή είναι πολύ διαδεδομένη και πραγματοποιείται κυρίως με την απόκρυψη του πραγματικού χρόνου ενοικίασης των αυτοκινήτων. Η απόκρυψη αυτή είναι ιδιαίτερα εύκολη και γίνεται με την υπογραφή συμβολαίου ενοικίασης των αυτοκινήτων στο οποίο παραμένει ανοικτή, ως μη δυνάμενη να προσδιορισθεί εξ' αρχής από τον πελάτη, η ημερομηνία επιστροφής. Με την επιστροφή του αυτοκινήτου, η επιχείρηση μπορεί να αναγράψει στο συμβόλαιο όποια ημερομηνία επιστροφής επιθυμεί, εμφανίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο υποπολλαπλάσια έσοδα από αυτά που εισέπραξε στην πραγματικότητα.

2.6.Καύσιμα

Η πετρελαιοκίνηση και η υγραεριοκίνηση επιτρέπονται στην Ελλάδα μόνο για τα επαγγελματικά αυτοκίνητα. Κατά συνέπεια στα αυτοκίνητα που κυκλοφορούν ως δήθεν επαγγελματικά δεν υπάρχει φοροδιαφυγή μόνο στον ειδικό φόρο κατανάλωσης και στη φορολογία εισοδήματος, με την αναγνώριση ως επαγγελματικών δαπανών των δαπανών συντήρησης και επισκευής τους, αλλά και στη φορολογία καυσίμων, δεδομένου ότι η φορολόγηση της βενζίνης είναι πολύ υψηλότερη αυτής του

πετρελαίου κίνησης. Φοροδιαφυγή υπάρχει επίσης και με τη χρήση πετρελαίου θέρμανσης ως πετρελαίου κίνησης. Τέλος, η παράνομη υγραεριοκίνηση των αυτοκινήτων έχει επίσης ως κίνητρο τη φοροδιαφυγή.

2.7. Τέλη κυκλοφορίας

Μετά την πετρελαϊκή κρίση αυξήθηκαν σημαντικά τα τέλη κυκλοφορίας των οχημάτων, ωθώντας τους ιδιοκτήτες τους να επινοήσουν διάφορους τρόπους φοροδιαφυγής. Τα φαινόμενα αυτά ήταν εντονότερα στις μοτοσικλέτες και στα αυτοκίνητα μεγάλου κυβισμού, όπου η επιβάρυνση ήταν υψηλότερη και εκδηλώθηκαν με διάφορα τεχνάσματα και πρακτικές.

Ένα τέχνασμα αποφυγής των τελών κυκλοφορίας που βασίζεται στις οργανωτικές αδυναμίες των αρμόδιων υπηρεσιών είναι το εξής: Οι ιδιοκτήτες των αυτοκινήτων, προκειμένου να αποφύγουν την καταβολή τελών κυκλοφορίας, δηλώνουν στις φορολογικές αρχές ότι θέτουν το αυτοκίνητό τους σε ακινησία, καταθέτοντας τις πινακίδες κυκλοφορίας σ' αυτές. Παράλληλα, δηλώνουν στο Υπουργείο Συγκοινωνιών απώλεια ή κλοπή των πινακίδων και κυκλοφορούν τα οχήματά τους με τις νέες πινακίδες που θα τους χορηγηθούν.

Μια άλλη μέθοδος φοροδιαφυγής είναι η κυκλοφορία ως ιδιωτικής χρήσης αυτοκινήτων που αρχικά είχαν πάρει άδεια ως επαγγελματικά (π.χ. ταξί) χωρίς να δηλωθεί στις αρχές η αλλαγή της χρήσης τους.

Τέλος, ένας άλλος κοινός τρόπος φοροδιαφυγής είναι η αγορά ενός τύπου αυτοκινήτου, η κατοχή του οποίου επιβαρύνεται με χαμηλά σχετικά τέλη κυκλοφορίας και η μετατροπή του στη συνέχεια σε άλλη κατηγορία, η οποία επιβαρύνεται με πολύ υψηλότερα τέλη κυκλοφορίας, χωρίς να δηλωθεί η μετατροπή αυτή στις αρμόδιες αρχές (π.χ. μετατροπή ενός φορτηγού ή ημιφορτηγού ανοικτού τύπου σε κλειστού τύπου). Αντίστοιχες μετατροπές γίνονται και σε άλλες κατηγορίες αυτοκινήτων αποφεύγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο οι ιδιοκτήτες τους τα υψηλά τέλη κυκλοφορίας. Οι μετατροπές αυτές είτε γίνονται για την αποφυγή των υψηλών τελών κυκλοφορίας και των άλλων επιβαρύνσεων, είτε έχουν άλλα κίνητρα (π.χ. τοποθέτηση κινητήρα μεγαλύτερου κυβισμού, χωρίς ενημέρωση και άδεια των αρμόδιων αρχών), αλλά το αποτέλεσμα τους είναι η φοροδιαφυγή. Οι δυνατότητες ωστόσο πλήρους ή μερικής αποφυγής των τελών κυκλοφορίας, αν και δεν έχουν εκλείψει, έχουν τα τελευταία χρόνια περιορισθεί σημαντικά.

3. Φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων

Πολλοί από τους τρόπους φοροδιαφυγής στο φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων για την απόκρυψη εισοδήματος από εμπορικές, βιομηχανικές και βιοτεχνικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούνται και για την απόκρυψη εισοδήματος στη φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων. Ωστόσο, το μέγεθος, το σύστημα λογιστικής οργάνωσης και οι συναλλαγές που έχουν τη δυνατότητα να πραγματοποιούν οι επιχειρήσεις που υπάγονται στο φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων διαφοροποιούν σε μεγάλο βαθμό τις επιχειρήσεις αυτές από τις ατομικές επιχειρήσεις και επηρεάζουν ανάλογα τους τρόπους φοροδιαφυγής. Ειδικότερα, στους συνήθεις τρόπους φοροδιαφυγής που εφαρμόζουν οι επιχειρήσεις περιλαμβάνονται οι εξής:

- Υπερτιμολόγηση των εισαγωγών και υποτιμολόγηση των εξαγωγών. Η πρακτική αυτή εφαρμόζεται κυρίως μεταξύ συγγενών επιχειρήσεων, όπου οι θυγατρικές προμηθεύονται πρώτες ύλες από τις μητρικές που βρίσκονται στο εξωτερικό υπερτιμολογώντας τις αγορές μειώνοντας τον φόρο που οφείλουν να καταβάλλουν στην Ελλάδα. Επειδή για λόγους φορολογικούς πολλές μητρικές εταιρείες έχουν μεταφέρει την έδρα τους σε χώρες που χαρακτηρίζονται ως «φορολογικοί παράδεισοι», η μείωση αυτή είναι σημαντική και γενικότερη. Την πρακτική των υπερτιμολογήσεων χρησιμοποιούν για τη μείωση των δηλωθέντων κερδών τους και κατ' επέκταση της φορολογικής τους υποχρέωσης και ελληνικές εισαγωγικές και εξαγωγικές επιχειρήσεις.
- Μια πηγή φοροδιαφυγής αποτελεί η παρεχόμενη στην Ελλάδα από το νόμο δυνατότητα των εξαγωγικών επιχειρήσεων καθώς και των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στο χώρο του Τύπου να εκπίπτουν χωρίς δικαιολογητικά ένα ποσό μέχρι 3% των ακαθάριστων εσόδων τους για δαπάνες για τις οποίες δεν μπορούν να αποκτήσουν παραστατικά. Είναι προφανές ότι η ρύθμιση αυτή δεν παρέχει μόνο στις συγκεκριμένες επιχειρήσεις τη δυνατότητα μείωσης της φορολογικής τους επιβάρυνσης, αλλά ότι δίνει τη δυνατότητα αλυσιδωτών αδήλωτων συναλλαγών και πηγή χρηματοδότησης άλλων παράνομων ή ανάρμοστων ενεργειών (π.χ. διαφθορά).

- Υποτίμηση από πλευράς των επιχειρήσεων της αξίας των απογραφόμενων αγαθών ή της ποσότητάς τους με σκοπό να εμφανίσουν μειωμένα κέρδη.
- Παραγωγή αγαθών με τη μέθοδο του «φασόν», όπου διευκολύνεται η φοροδιαφυγή, γιατί είναι δύσκολο να προσδιορισθεί ο όγκος της παραγωγής και το ύψος των πωλήσεων. Με τη μέθοδο αυτή δε διευκολύνεται μόνο η φοροδιαφυγή των επιχειρήσεων, αλλά και των εργαζομένων, οι οποίοι μετατρέπόμενοι από μισθωτούς σε «επιτηδευματίες», είναι πολύ ευκολότερο να φοροδιαφύγουν. Επιπλέον, με τη μέθοδο αυτή δεν επιτυγχάνεται μόνο φοροδιαφυγή αλλά και εισφοροδιαφυγή.
- Διόγκωση διαφημιστικών δαπανών, δαπανών για προμήθειες, καταστροφή πρώτων υλών κ.λ.π.

3.1. Η φοροδιαφυγή στον τομέα των κινήτρων

Ο βασικότερος στόχος της οικονομικής πολιτικής που ασκήθηκε μεταπολεμικά στην Ελλάδα ήταν η επιτάχυνση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, αλλά και την προώθηση άλλων στόχων οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής (περιφερειακή ανάπτυξη, απασχόληση, αύξηση εξαγωγών κ.λ.π.) η Πολιτεία έχει θεσμοθετήσει μια σειρά φορολογικών κινήτρων και των επιχορηγήσεων. Η αδυναμία των αρμόδιων υπηρεσιών να ελέγξουν αποτελεσματικά την εφαρμογή στην πράξη αυτών που προβλέπουν οι σχετικοί νόμοι και διατάξεις οδήγησαν σε καταστρατηγήσεις που έχουν άμεσα ή έμμεσα ως αποτέλεσμα την φοροδιαφυγή.

Για παράδειγμα, ορισμένες επιχειρήσεις προκειμένου να τύχουν επιχορηγήσεων ή να τύχουν επιχορηγήσεων υψηλότερων αυτών που δικαιούνται εμφανίζουν πλασματικές επενδύσεις, προσκομίζοντας στις αρμόδιες αρχές πλαστά ή εικονικά τιμολόγια. Άλλοτε πάλι οι καταστρατηγήσεις γίνονται με την υπερτιμολόγηση των έργων και της προμήθειας του εξοπλισμού. Και στις δύο περιπτώσεις το αποτέλεσμα είναι η πλασματική διόγκωση των δαπανών, η παροχή επιχορήγησης για δαπάνες που δεν πραγματοποιήθηκαν και η ενίσχυση των επιχειρήσεων με πόρους οι οποίοι επειδή αντισταθμίζονται με τα παραστατικά αυτών των ανύπαρκτων δαπανών δεν υπόκεινται σε φορολογία. Άλλοτε ο εξοπλισμός που προμηθεύονται οι επιχειρήσεις είναι μεταχειρισμένος. Προϋπόθεση βέβαια για την παροχή επιχορηγήσεων είναι η βεβαίωση από πλευράς του αρμόδιου ελεγκτικού

μηχανισμού ότι γίνονται πράγματι οι επενδύσεις και ότι όσα αναφέρονται στα σχετικά έντυπα ισχύουν και τηρούνται πιστά. Οι έλεγχοι όμως που γίνονται για να αντιμετωπισθούν τα φαινόμενα καταστρατηγήσεων δεν επαρκούν. Γιατί οι έλεγχοι αυτοί έχουν μάλλον τυπικό χαρακτήρα, που οφείλεται σε αδυναμίες για ουσιαστικό έλεγχο που έχει ο ελεγκτικός μηχανισμός, αλλά και σε φαινόμενα διαφθοράς.

Ιδιαίτερα αποκαλυπτικά υπήρξαν ως προς το θέμα αυτό τα αποτελέσματα σχετικής εισαγγελικής έρευνας, η οποία έγινε μετά από ελέγχους του ΣΔΟΕ, και η οποία έφερε στη επιφάνεια μεγάλο αριθμό εικονικών εταιρειών καθώς και πλήθος πλαστών και εικονικών τιμολογίων με βάση τα οποία χορηγήθηκαν επιχορηγήσεις αρκετών δισεκατομμυρίων δραχμών. Ειδικότερα, η εισαγγελική έρευνα αποκάλυψε:

- ❖ Πλαστά τιμολόγια για καθένα από τα οποία αντιστοιχούσαν εικονικές συναλλαγές ύψους εκατοντάδων εκατομμυρίων δραχμών.
- ❖ Ανύπαρκτες εταιρείες που είχαν δηλωθεί ότι έχουν έδρα σε ανύπαρκτες διευθύνσεις.
- ❖ Εικονικές συναλλαγές για προμήθεια δήθεν εξοπλισμού και άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες που ουδέποτε πραγματοποιήθηκαν.
- ❖ Συμμετοχή σε διοικήσεις εικονικών εταιρειών υπερέλικων ατόμων, ατόμων που αγνοούν την ύπαρξη αυτών των εταιρειών, ποινικών καταδίκων που είχαν μεταβιβαστεί σε επιχειρηματίες.
- ❖ Πλαστογράφηση στοιχείων ταυτότητας των εμφανιζομένων ως επιχειρηματιών προκειμένου αυτοί να φαίνονται από πλευράς ηλικίας κ.λ.π. ως δραστήριοι και δημιουργικοί.
- ❖ Εμφάνιση συναλλαγών εκατοντάδων εκατ. δραχμών με τράπεζες, τις οποίες οι τράπεζες αγνοούσαν.
- ❖ Τους αρμόδιους υπαλλήλους των κρατικών ελεγκτικών μηχανισμών, με τη βοήθεια ή την ανοχή των οποίων συντελούνταν οι παρατυπίες.

Τις ίδιες περίπου πρακτικές χρησιμοποιούν οι ενδιαφερόμενοι και στην περίπτωση των φορολογικών κινήτρων. Όμως, στην περίπτωση των φορολογικών κινήτρων τα πράγματα είναι πολύ χειρότερα γιατί δεν υπάρχει κανένας προληπτικός έλεγχος. Συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις υποχρεούνται να ενημερώνουν τις φορολογικές αρχές για τις επενδύσεις που πραγματοποιούν και επιθυμούν να υπαγάγουν στο καθεστώς των φορολογικών κινήτρων και οι φορολογικές αρχές να

πραγματοποιούν εντός προκαθορισμένων χρονικών ορίων σχετικούς ελέγχους. Όμως τα παραπάνω δεν τηρούνται συνήθως στην πράξη και ο μόνος έλεγχος που μπορεί να γίνει από πλευράς φορολογικών αρχών σε σχέση με την εφαρμογή των διατάξεων που διέπουν το καθεστώς των κινήτρων είναι αυτός που γίνεται στα πλαίσια του τακτικού ελέγχου. Όμως οι τακτικοί έλεγχοι λόγω έλλειψης τεχνικών γνώσεων από πλευράς ελεγκτικών οργάνων και της παρέλευσης ετών από την ημερομηνία που έγινε η επένδυση δεν μπορεί να είναι ουσιαστικοί (π.χ. τα μηχανήματα μπορεί στο μεταξύ να έχουν απαξιωθεί και αποσυρθεί, δεν μπορεί να διαπιστωθεί μετά από παρέλευση ετών ότι τα μηχανήματα αγοράστηκαν καινούργια και δεν μπορεί ούτε καν να διαπιστωθεί από φορολογικούς ελεγκτές, αν τα επιδεικνυόμενα μηχανήματα είναι αυτά που εμφανίζονται στα λογιστικά βιβλία και στοιχεία. Τέλος, αν και ο νόμος περί κινήτρων αναφέρει ότι οι επενδύσεις μπορούν να υπαχθούν είτε στο καθεστώς των επιχορηγήσεων είτε στα φορολογικά κίνητρα, ορισμένες επιχειρήσεις εκμεταλλεζόμενες αδυναμίες των αρμόδιων υπηρεσιών υπαγάγουν τις ίδιες επενδύσεις και στο ένα και στο άλλο καθεστώς πραγματοποιώντας διπλά οφέλη και φοροδιαφυγή.

4. Φοροδιαφυγή στον κατασκευαστικό τομέα

Στον τομέα της οικοδομής και γενικότερα στον κατασκευαστικό τομέα οι δυνατότητες φοροδιαφυγής είναι πολλές. Οι τρόποι με τους οποίους εκδηλώνονται τα φαινόμενα είναι πολλοί και διαφέρουν μεταξύ τεχνικών εταιρειών, μηχανικών και εργατών.

Στην περίπτωση των τεχνικών εταιρειών τα συνηθέστερα φαινόμενα φοροδιαφυγής εκδηλώνονται με την εμφάνιση εικονικών τιμολογίων που έχουν ως αποτέλεσμα τη διόγκωση των δαπανών σε επίπεδα πολύ υψηλότερα των πραγματικών. Τα εικονικά αυτά τιμολόγια αφορούν τόσο την προμήθεια υλικών, όσο και την προμήθεια μηχανημάτων. Το φαινόμενο της προσκόμισης εικονικών τιμολογίων παρατηρείται ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που υπάρχει συνεργασία των τεχνικών εταιρειών με υπεργολάβους, οι οποίοι λόγω του ειδικού τρόπου φορολόγησης δεν έχουν λόγο να μην εκδώσουν εικονικά τιμολόγια προς τις τεχνικές εταιρείες. Ένας δεύτερος πολύ συνηθισμένος τρόπος φοροδιαφυγής είναι η εμφάνιση εικονικών ωρών εργασίας και εικονικών συνεργασιών. Συγκεκριμένα, εμφανίζουν ως συνεργαζόμενους με την εταιρεία νέους επιστήμονες ή εργάτες σε βαθμό

συνεργασίας μεγαλύτερο του πραγματικού καταβάλλοντας σ' αυτούς τον επιπλέον φόρο που αναλογεί στο εικονικό εισόδημα πλέον μια μικρή αμοιβή, το άθροισμα των οποίων είναι πολύ μικρότερο του ποσού φόρου που θα έπρεπε να πληρώσει η εταιρεία. Την πρακτική αυτή χρησιμοποιούν ευρύτερα και οι ιδιώτες μηχανικοί, οι οποίοι για να αποφύγουν τους φόρους χρησιμοποιούν και άλλες πολλές μεθόδους.

Μια πάγια μέθοδος απόκρυψης του εισοδήματος που χρησιμοποιούν οι μηχανικοί είναι η δήλωση στις φορολογικές αρχές της εκ του νόμου αμοιβής τους για μελέτες, η οποία προκύπτει με βάση κάποιους προκαθορισμένους συντελεστές και η οποία κατά κανόνα είναι πολύ μικρότερη της κανονικής. Επιπλέον, μέρος του φόρου που αναλογεί ακόμη και στην υποτιμημένη αυτή αμοιβή των μηχανικών μετακυλύεται στους πελάτες. Αυτό γίνεται γιατί με την υποβολή της οικοδομικής μελέτης στα πολεοδομικά γραφεία με σκοπό την έκδοση της σχετικής οικοδομικής άδειας, οι μηχανικοί πρέπει να προκαταβάλλουν το φόρο που αναλογεί στην αμοιβή για τη μελέτη αυτή. Συχνά το ποσό αυτό καλούνται από τους μηχανικούς να το καταβάλλουν οι πελάτες, κάτι που δεν συνεπάγεται απαραίτητα απώλεια εσόδων για το Δημόσιο, αλλά αναμφισβήτητα προκαλεί στρεβλώσεις στην κατανομή των βαρών. Πολύ συχνά επίσης οι μηχανικοί δεν δηλώνουν την αμοιβή που έχουν λάβει για την εκπόνηση σχεδίων, για τα οποία δεν έχει εκδοθεί σχετική άδεια ή δεν περιλαμβάνουν στο δηλωθέν εισόδημα την αμοιβή για την επίβλεψη της εκτέλεσης των κατασκευαστών. Τέλος, μια άλλη πολύ συνηθισμένη μέθοδος φοροδιαφυγής των μηχανικών είναι η απόκρυψη της αμοιβής για την παροχή υπηρεσιών σε τεχνικά γραφεία τρίτων καθώς και η απόκρυψη των ποσών που εισπράττουν από τους πελάτες τους για την παροχή και υπηρεσιών εργολάβου, η οποία σε συνδυασμό με την υπερκοστολόγηση των υλικών που απαιτούνται φθάνει συχνά σε πολύ υψηλά επίπεδα.

5. Φόρος προστιθέμενης αξίας

Ο φόρος προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ) θεωρείται ότι από τη φύση του συμβάλλει στον περιορισμό της φοροδιαφυγής, γιατί με τη μέθοδο πίστωσης του φόρου με την οποία επιβάλλεται στα διαδοχικά στάδια παραγωγής ενός προϊόντος δημιουργεί αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ αγοραστών και πωλητών, με συνέπεια να περιορίζονται σημαντικά οι πιθανότητες συνεννόησης μεταξύ τους για απόκρυψη της συναλλαγής και κατ' επέκταση της φορολογητέας ύλης. Από την άλλη πλευρά, ο

φόρος προστιθέμενης αξίας είναι ένας δύσκολος φόρος στην πρακτική του εφαρμογή, που σημαίνει ότι τα φαινόμενα φοροδιαφυγής ενδέχεται να αυξηθούν αντί να περιορισθούν αν δεν υπάρχει η κατάλληλη οργάνωση των επιχειρήσεων και των φοροτεχνικών υπηρεσιών. Κάτι τέτοιο φαίνεται ότι συνέβη και στη χώρα μας, τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια επιβολής του φόρου, και επαναλήφθηκε μετά την κατάργηση των φορολογικών συνόρων με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης την 1/1/1993, όπου εμφανίστηκαν νέοι τρόποι φοροδιαφυγής στο ενδοκοινοτικό εμπόριο. Ειδικότερα, μερικές από τις συνηθέστερες μεθόδους καταστρατήγησης των φορολογικών και τελωνειακών διατάξεων που έχουν ως αποτέλεσμα τη φοροδιαφυγή στο ΦΠΑ είναι οι εξής:

- Δημιουργία επιχειρήσεων οι οποίες δρουν ως ομάδα ανταλλάσσοντας μεταξύ τους φορολογικά στοιχεία που αφορούν εικονικές ως προς το περιεχόμενο συναλλαγές, αυξομειώνοντας κατ' αυτό τον τρόπο το χρεωστικό και το πιστωτικό υπόλοιπο του ΦΠΑ. Συχνά οι επιχειρήσεις που έχουν συσσωρεύσει υποχρεώσεις καταβολής ΦΠΑ μεταβιβάζονται, εκμεταλλευόμενες γνώσεις του τρόπου λειτουργίας των Δ.Ο.Υ., σε άτομα που εκ των πραγμάτων αδυνατούν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις αυτές.
- Διακίνηση εμπορευμάτων με πλαστά παραστατικά ιδιαίτερα από μέλη της Ε.Ε. δεδομένου ότι μετά την 1/1/1993 η διακίνηση είναι ελεύθερη, δεν έχει καθιερωθεί ενιαίο συνοδευτικό έγγραφο των εμπορευμάτων που μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ελέγχου τόσο στη χώρα προέλευσης, όσο και στη χώρα προορισμού και τα συνοδευτικά έγγραφα δεν έχουν θεωρηθεί από δημόσια αρχή. Έτσι παρατηρείται να διακινούνται από μια χώρα μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε άλλη χώρα μέλος αγαθά διαφορετικά από αυτά που αναφέρονται στα παραστατικά, ποσότητες μεγαλύτερες από αυτές που αναφέρονται στα παραστατικά, να διακινούνται εμπορεύματα χωρίς καθόλου επίσημα παραστατικά κ.λ.π. Επίσης, για την αποφυγή της καταβολής φόρων και δασμών, συναλλαγές με τρίτες χώρες παρουσιάζονται ως ενδοκοινοτικές.
- Με την ελεύθερη, τελωνειακών και φορολογικών ελέγχων και διατυπώσεων, μετακίνηση των πολιτών από 1/1/1993 στις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πολλά αγαθά μεγάλης αξίας που μπορούν να μεταφερθούν εύκολα σε προσωπικές συσκευές και μικρά δέματα (κοσμήματα, αρώματα, μικρές

ηλεκτρονικές συσκευές) εισάγονται στην χώρα και διατίθενται στην αγορά χωρίς καμία φορολογική επιβάρυνση.

- Εμφάνιση παραστατικών που έχουν εκδοθεί από ανύπαρκτες εταιρείες χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες πιστοποιούν δήθεν ενδοκοινοτικές συναλλαγές με σκοπό να καλυφθεί φοροδιαφυγή στην εσωτερική αγορά.
- Εισαγωγή γεωργικών προϊόντων τρίτων χωρών, τα οποία με τη χρήση πλαστών συνοδευτικών εμφανίζονται ως κοινοτικά με σκοπό την αποφυγή, όχι μόνο καταβολής ΦΠΑ, αλλά και εισαγωγικών δασμών καθώς και γεωργικής εισφοράς.
- Εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων τροφίμων χωρίς διατυπώσεις και συνοδευτικά, οι οποίες δήθεν αγοράστηκαν από μικρές εταιρείες, χωρίς γραφεία, που συστάθηκαν από τους ίδιους τους εισαγωγείς τυπικά μόνο γι' αυτό τον σκοπό. Και στην περίπτωση αυτή εκτός του ΦΠΑ αποφεύγεται η καταβολή των εισαγωγικών δασμών και γεωργικών εισφορών.
- Το δικαίωμα που έχουν οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούν ενδοκοινοτικές παραδόσεις αγαθών ή εξάγουν προϊόντα σε τρίτες χώρες να απαλλάσσονται του ΦΠΑ για τα ακαθάριστα έσοδα που αφορούν τις συναλλαγές αυτές και να απαιτούν την επιστροφή του ΦΠΑ που έχει επιβαρύνει τις εισροές τους, οδηγεί πολλές από τις επιχειρήσεις αυτές στη φοροδιαφυγή, είτε με το να εμφανίζουν προϊόντα, τα οποία έχουν στην πραγματικότητα διαθέτει στην εσωτερική αγορά ως προϊόντα που έχουν εξαχθεί, είτε στη διόγκωση των εισροών με τη λήψη πλαστών και εικονικών τιμολογίων, έτσι ώστε να έχουν δικαίωμα επιστροφής ή συμψηφισμού μεγαλύτερου ποσού ΦΠΑ.
- Σε περιπτώσεις που οι πελάτες των επιχειρήσεων έχουν καταστήματα και σε νησιά, στα οποία ισχύει μειωμένος συντελεστής, πραγματοποιείται φοροδιαφυγή εμφανίζοντας τις πωλήσεις ότι έχουν γίνει προς τα νησιά, ενώ στην πραγματικότητα τα προϊόντα έχουν πωληθεί αλλού.
- Καταχώρηση στα βιβλία των επιχειρήσεων πλαστών ή εικονικών τιμολογίων προμηθευτών με σκοπό τη μείωση του προς καταβολή ποσού ΦΠΑ.
- Εγγραφές στα βιβλία των επιχειρήσεων αγορών για τις οποίες δεν υπάρχουν παραστατικά.

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

- Στοιχεία δαπανών των επιχειρήσεων που φαίνεται ότι έχουν εκδοθεί από άτομα που έχουν αποβιώσει ή από επιχειρήσεις που έχουν τεθεί σε αδράνεια ή έχουν διακόψει τη λειτουργία τους, αλλά δεν έχουν ακυρώσει τα φορολογικά τους στοιχεία.
- Λανθασμένη καταχώρηση στοιχείων στα λογιστικά βιβλία των επιχειρήσεων. Για παράδειγμα τιμολόγια πωλήσεων καταχωρούνται με ποσό υποπολλαπλάσιο του πραγματικού, έσοδα που υπάγονται στον κανονικό συντελεστή ΦΠΑ καταχωρούνται σε στήλη με χαμηλότερο συντελεστή ΦΠΑ.
- Αναγραφή του ΦΠΑ σε τιμολόγια αγοράς που απαλλάσσονται του ΦΠΑ ή αγαθών των οποίων η αγορά τελεί υπό καθεστώς αναστολής του ΦΠΑ (π.χ. αγορές επενδυτικών αγαθών) και αντίστοιχη καταχώρηση του ποσού αυτού στα βιβλία των επιχειρήσεων με σκοπό την αύξηση του φόρου εισροών και επομένως τη μείωση του προς καταβολή ΦΠΑ, ενώ το ποσό αυτό δεν έχει καταβληθεί στον εκδότη του τιμολογίου και δεν έχει αποδοθεί στο Δημόσιο.
- Έκπτωση του ΦΠΑ που επιβάλλεται σε δαπάνες στις οποίες δεν γνωρίζεται το δικαίωμα έκπτωσης (π.χ. δαπάνες που αφορούν μη φορολογητέες δραστηριότητες) ή έκπτωση του ΦΠΑ δαπανών που δεν αφορούν την επιχείρηση, αλλά πρόκειται για ατομικές δαπάνες του επιχειρηματία. Το όφελος στην περίπτωση αυτή δεν είναι μόνο αυτό που προκύπτει από την αύξηση του δικαιώματος έκπτωσης του φόρου εισροών, αλλά και από τη φορολογία εισοδήματος, γιατί μειώνονται τα κέρδη.
- Όλες οι πράξεις δεν υπόκεινται στο ΦΠΑ, αλλά και όλες οι πράξεις που υπόκεινται στο ΦΠΑ δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο συμψηφισμού (π.χ. πράξεις εξαιρούμενες του ΦΠΑ, πράξεις απαλλασσόμενες χωρίς δικαίωμα έκπτωσης του ΦΠΑ). Η πολυπλοκότητα του θεσμικού πλαισίου που υπάρχει στο θέμα σε συνδυασμό με την ποικιλία των δραστηριοτήτων και συναλλαγών που έχουν πολλές επιχειρήσεις δίνει τα περιθώρια σ' αυτές να μεθοδεύσουν και να παρουσιάσουν κατά τέτοιο τρόπο τις συναλλαγές τους αυτές, ώστε να αυξήσουν το ποσοστό φόρου που έχει δικαίωμα έκπτωσης, μειώνοντας κατ' αυτό το ποσό του προς απόδοση φόρου.
- Σκόπιμα λανθασμένη καταχώρηση της αξίας των προϊόντων που εμπορεύεται η επιχείρηση ή των αγορών της και του αντιστοιχούντα σ' αυτά

ΦΠΑ στα λογιστικά βιβλία των επιχειρήσεων. Επίσης, καταχώρηση αυτών σε στήλη που αντιστοιχεί σε διαφορετικό φορολογικό συντελεστή.

- Συμψηφισμός με το χρεωστικό ποσό φόρου του πιστωτικού υπολοίπου ΦΠΑ της τελευταίας περιόδου, για το οποίο έχει με αίτηση ζητηθεί η επιστροφή του.

6. Φόρος μεταβίβασης ακινήτων

Μετά την εισαγωγή το 1985 του αντικειμενικού συστήματος προσδιορισμού της αξίας των ακινήτων και τη σταδιακή εξάπλωση του σε όλα τα αστικά και ημιαστικά κέντρα και ορισμένες παραθεριστικές περιοχές, οι δυνατότητες φοροδιαφυγής στο φόρο αυτό περιορίστηκαν σημαντικά. Ωστόσο, παρά τα ιδιαίτερα ικανοποιητικά της αποτελέσματα και τη γενικότερη αποδοχή της ο ρυθμός σταδιακής επέκτασης της εφαρμογής της μεθόδου αυτής σε όλη τη χώρα έχει καθυστερήσει σημαντικά, με αποτέλεσμα σε πολλές περιοχές, και ιδιαίτερα σ' αυτές που βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλεως, η τιμή αξίας των ακινήτων για φορολογικούς σκοπούς να υπολογίζεται και σήμερα με τη μέθοδο των «συγκριτικών στοιχείων». Στις περιπτώσεις αυτές, οι οποίες δεν είναι λίγες, τα περιθώρια φοροδιαφυγής και μη αμερόληπτου προσδιορισμού της αξίας των ακινήτων από τα φορολογικά όργανα είναι πολλά.

Δυνατότητες φοροδιαφυγής υπάρχουν επίσης σε κάποιες ειδικότερες περιπτώσεις μεταβίβασης ακινήτων, όπως είναι για παράδειγμα, στη μεταβίβαση αγροκτημάτων προς αγρότες, οι οποίοι ωστόσο δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για να τόχουν των ειδικών φορολογικών ρυθμίσεων, στην περίπτωση της αγοράς δήθεν πρώτης κατοικίας κ.λ.π.

7. Φορολογία κληρονομιών, δωρεών και γονικών παροχών

Οι δυνατότητες και η έκταση της φοροδιαφυγής εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το αν η κληρονομιά-δωρεά αποτελείται από ακίνητα ή άλλα περιουσιακά στοιχεία.

Όσον αφορά τη φοροδιαφυγή στα ακίνητα, ισχύουν και για το φόρο αυτό όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για το φόρο μεταβίβασης ακινήτων. Έτσι, μετά την καθιέρωση του αντικειμενικού συστήματος προσδιορισμού της αξίας των ακινήτων η

φοροδιαφυγή στις κληρονομίες-δωρεές που αποτελούνται από ακίνητα περιορίστηκαν σημαντικά. Όταν όμως πρόκειται για κινητά περιουσιακά στοιχεία ή μετρητά, η φοροδιαφυγή παραμένει σε υψηλά επίπεδα, γιατί τα περιουσιακά αυτά στοιχεία μεταβιβάζονται σχετικά εύκολα, χωρίς να απαιτείται πάντοτε η τήρηση κάποιων νομικών ή άλλων διαδικασιών. Και όταν απαιτείται μπορεί η τήρηση των διαδικασιών αυτών να αποφευχθεί με συνέπεια να διαφεύγεται σε πολλές περιπτώσεις πλήρως η φορολογία.

Για παράδειγμα, στο φόρο κληρονομιών, η αποφυγή του φόρου στην περίπτωση των τραπεζικών καταθέσεων, αμοιβαίων κεφαλαίων κ.λ.π. επιτυγχάνεται με την εκ των προτέρων κατάθεση των χρημάτων σε κοινό λογαριασμό ή την έγκαιρη ανάληψή τους. Στην περίπτωση των δωρεών και γονικών παροχών σε μετρητά ή κινητά αντικείμενα μεγάλης αξίας η φοροδιαφυγή είναι επίσης μεγάλη, γιατί στις περισσότερες περιπτώσεις οι δωρεές αυτές είναι σχεδόν αδύνατον να διαπιστωθούν. Σχεδόν αδύνατη είναι επίσης η διαπίστωση της μεταβίβασης ανώνυμων μετοχών με συνέπεια η φοροδιαφυγή να είναι μεγάλη.

Η τελευταία αυτή δυνατότητα αποφυγής του φόρου έχει οδηγήσει πολλούς φορολογούμενους- και ιδιαίτερα αυτούς που έχουν μεγάλη περιουσία- να αποκτούν τα περιουσιακά τους στοιχεία στο όνομα των ανώνυμων εταιρειών τους ή να συστήνουν εικονικές εταιρείες γι' αυτό το σκοπό.

8. Φόρος μεγάλης ακίνητης περιουσίας

Η φοροδιαφυγή στο φόρο ακίνητης περιουσίας υπήρξε στην Ελλάδα ανέκαθεν μεγάλη και εκδηλώνονταν κυρίως με τη μη υποβολή φορολογικής δήλωσης εκ μέρους των υπόχρεων. Αλλά και στις περιπτώσεις που υποβάλλονταν φορολογική δήλωση, ή δηλωθείσα αξία των ακινήτων ήταν κατά κανόνα πολύ χαμηλότερη της πραγματικής.

Η κατάσταση αυτή έχει βελτιωθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια λόγω της επέκτασης του αντικειμενικού προσδιορισμού της αξίας των ακινήτων, της κατάρτισης του κτηματολογίου και των μέτρων που έχει λάβει το Υπουργείο Οικονομικών. Παραμένουν ωστόσο και σήμερα σημαντικά περιθώρια φοροδιαφυγής στα ακίνητα που είναι εκτός αντικειμενικού προσδιορισμού, στα «δασικά» ακίνητα κ.λ.π.

9. Δασμοί και τέλη εισαγομένων

Η δασμοδιαφυγή συντελείται κατά κανόνα με τη λαθρεμπορία. Η περίπτωση της λαθρεμπορίας τσιγάρων, καυσίμων κ.λ.π., που αποτελούν αντικείμενο του οργανωμένου λαθρεμπορίου. Λαθρεμπόριο όμως γίνεται και στην περίπτωση αντικειμένων μεγάλης αξίας και μικρού συνήθως όγκου, τα οποία επιβαρύνονται μεγάλους δασμούς. Τα προϊόντα αυτά λόγω ακριβώς του μικρού τους όγκου εισάγονται σχετικά εύκολα και με διάφορες μεθόδους. Πρωτεύοντα ρόλο παίζουν συχνά άτομα που λόγω επαγγέλματος έχουν τη δυνατότητα να ταξιδεύουν συχνά, όπως είναι οι οδηγοί διεθνών μεταφορών, οι ναυτικοί, τα πληρώματα των αεροσκαφών κ.λ.π. Μερικές επίσης φορές η δασμοδιαφυγή συντελείται σε καθ' 'όλα νόμιμες εισαγωγές. Αυτό συνήθως συμβαίνει όταν οι εισαγωγείς επιτυγχάνουν την κατάταξη των προϊόντων σε διαφορετική δασμολογική κλάση από την κανονική, με αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση των δασμών. Κλασική περίπτωση αλλαγής κατηγοριών επιβαρύνσεων που επιβάλλονται στην εισαγωγή αποτελούν τα αυτοκίνητα.

Τα αυτοκίνητα που εισάγονται στην Ελλάδα τίθενται αμέσως υπό τελωνειακό έλεγχο. Ειδικότερα, τα αυτοκίνητα που προέρχονται από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δηλώνονται με την άφιξή τους στη χώρα στο τελωνείο και καταγράφονται τα στοιχεία τους, τα στοιχεία του κομιστή, το τελωνείο προορισμού και τα στοιχεία του παραλήπτη. Για τα αυτοκίνητα αυτά, αφού γίνουν τα παραπάνω, δίνεται στη συνέχεια εύλογη προθεσμία για τη μεταφορά τους στον τόπο προορισμού και την ολοκλήρωση των λοιπών διαδικασιών. Τα αυτοκίνητα που εισάγονται από τρίτες χώρες τίθενται με την εισαγωγή τους σε ελεγχόμενο τελωνειακό χώρο και παραμένουν σ' αυτόν μέχρι να πληρωθούν οι σχετικοί φόροι και δασμοί. Θα μπορούσε κατά κανόνα να συμπεράνει κανείς ότι π τομέας του αυτοκινήτου δεν προφέρεται καταρχήν για λαθρεμπορία και φοροδιαφυγή. Ωστόσο, τα αυτοκίνητα λόγω της υψηλής τους φορολογίας αποτελούν αντικείμενο για λαθρεμπορία και φοροδιαφυγή. Ταυτόχρονα, η πληθώρα των ειδικών ρυθμίσεων που υπάρχουν στη σχετική νομοθεσία και γενικότερα το πολυδαίδαλο θεσμικό πλαίσιο ευνοούν περισσότερο την τάση για φοροδιαφυγή.

Κυκλοφορία αυτοκινήτων με ξένες πινακίδες. Αυτοκίνητα ιδιωτικής χρήσης με ξένες πινακίδες μπορούν στην Ελλάδα με το καθεστώς της προσωρινής εισαγωγής ή της προσωρινής χρησιμοποίησης και μπορούν κατ' επέκταση να απαλλάσσονται προσωρινά από τον ειδικό φόρο κατανάλωσης. Η δυνατότητα αυτή οδήγησε πολλούς στο να εισάγουν στην Ελλάδα με ξένες πινακίδες αυτοκίνητα συνήθως μεγάλου κυβισμού, κάτι που επιτάθηκε πολύ μετά την κατάργηση των τελωνειακών συνόρων την 1/1/1993, βασιζόμενοι στο ότι είτε δεν θα υποπέσουν σε έλεγχο είτε ότι αν υποπέσουν σε έλεγχο θα υποστηρίξουν ότι είναι μόνιμοι κάτοικοι εξωτερικού και γενικά ότι ανήκουν σε μια από τις κατηγορίες που δικαιούται να κυκλοφορεί με αυτοκίνητο που φέρει ξένες πινακίδες (ναυτικοί, Έλληνες διπλωματικοί και πρόξενοι υπάλληλοι, Έλληνες φοιτητές εξωτερικού, αλλοδαποί φοιτητές ελληνικών ΑΕΙ, κατηγορίες αλλοδαπών εργαζομένων στην Ελλάδα, κύπριοι πρόσφυγες κ.λ.π.). Δεν άργησαν επίσης να εμφανιστούν επιχειρήσεις οι οποίες μαζί με τα αυτοκίνητα με ξένες πινακίδες εφοδιάζουν τους αγοραστές με τα αναγκαία «αποδεικτικά» έγγραφα ότι είναι μόνιμοι κάτοικοι εξωτερικού. Παρά το γεγονός ότι στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο υπάρχουν όροι και προϋποθέσεις για την εξάλειψη των καταστρατηγήσεων, φαίνεται ότι στην πράξη υπάρχουν αρκετές διέξοδοι με συνέπεια οι καταστρατηγήσεις να αποτελούν συνηθέστατα φαινόμενα.

Παραποίηση ή πλαστογράφηση αριθμού πλαισίου. Οργανωμένες σπείρες κλέβουν μεγάλης συνήθως αξίας αυτοκίνητα που φέρουν ξένες πινακίδες, αφού προηγουμένως έχουν εντοπίσει στην αγορά κάποιο αντίστοιχο αυτοκίνητο, το οποίο λόγω καταστροφής του σε ατύχημα έχει πολύ μικρή εμπορική αξία. Σε συνεργαζόμενα συνεργεία αντικαθιστούν με διάφορα μέσα τον αριθμό πλαισίου του κλεμμένου αυτοκινήτου με τον αριθμό πλαισίου του κατεστραμμένου αυτοκινήτου και με τον τρόπο αυτό «νομιμοποιούν» την κυκλοφορία αυτοκινήτων που έχουν εισαχθεί στην χώρα προσωρινώς ή ατελώς. Η αντικατάσταση αυτή του αριθμού πλαισίου είναι απαραίτητη γιατί είναι αυτή που χαρακτηρίζει το κάθε αυτοκίνητο και αναγράφεται στην άδεια κυκλοφορίας, γίνεται είτε με ειδικά εργαλεία με τα οποία «χτυπούν» στον κινητήρα του κλεμμένου αυτοκινήτου τον αριθμό πλαισίου του κατεστραμμένου, είτε με αποκοπή από το κατεστραμμένο αυτοκίνητο και συγκόλληση στο κλεμμένο όλου του μέρους του κινητήρα που φέρει τον αριθμό πλαισίου.

Παράνομη μετατροπή αυτοκινήτων. Η φορολόγηση των οχημάτων ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκουν έχει οδηγήσει πολλούς στην αγορά αυτοκινήτων χαμηλής φορολογικής επιβάρυνσης και μετέπειτα μετατροπής τους σε άλλες κατηγορίες. Οι καταστρατηγήσεις είναι πολλές και γίνονται με διάφορες μορφές. Ως συνηθέστερες περιπτώσεις μπορούν να αναφερθούν η μετατροπή από ανοικτά φορτηγά σε κλειστά φορτηγά αυτοκίνητα, από φορτηγά αυτοκίνητα σε επιβατικά ή μικτής μεταφοράς αυτοκίνητα, από ειδικής κατηγορίας οχήματα σε απλά φορτηγά.

Πλαστογράφιση εγγράφων. Έκδοση από το Υπουργείο Συγκοινωνιών άδειας κυκλοφορίας σε αυτοκίνητα που έχουν εισαχθεί στην χώρα λαθραία με την προσκόμιση σ' αυτό από ιδιώτες πλαστών πιστοποιητικών τελωνισμού.

Παλινοστούντες. Επιβατικά αυτοκίνητα ιδιωτικής χρήσης έχουν δικαίωμα να κυκλοφορούν ατελώς από παλινοστούντες όπως οι Έλληνες που ήταν εγκατεστημένοι στο εξωτερικό, οι πολιτικοί πρόσφυγες καθώς και άλλες κατηγορίες ομογενών. Η δυνατότητα αυτή γίνεται συχνά αντικείμενο εκμετάλλευσης επιτήδειων με συνέπεια αυτοκίνητα μεγάλης αξίας να παραμένουν αδασμολόγητα ως δήθεν ανήκοντα σε δικαιούχους αυτών των απαλλαγών.

Πολύτεκνοι. Οι πολύτεκνοι μπορούν να αποκτήσουν επιβατικό αυτοκίνητο ιδιωτικής χρήσης έχοντας καταβάλει μόνο το 1/3 του αναλογούντος ειδικού φόρου κατανάλωσης. Η δυνατότητα αυτή οδήγησε σε αρκετές περιπτώσεις σε καταστρατηγήσεις με τη μέθοδο της μεταβίβασης, παραχώρησης σε άλλα πρόσωπα.

Ανάπηροι. Ορισμένες κατηγορίες ανάπηρων ή οι γονείς αυτών έχουν δικαίωμα κυκλοφορίας επιβατικών αυτοκινήτων ιδιωτικής χρήσης με ατέλεια. Η δυνατότητα αυτή έχει δώσει ευκαιρία για καταστρατηγήσεις (π.χ. μη πραγματικοί ανάπηροι) προκειμένου να αποφευχθεί η καταβολή φόρου σε περιπτώσεις κυρίως πολυτελών αυτοκινήτων.

10. Ειδικός φόρος κατανάλωσης υγρών καυσίμων

Λόγω του μεγέθους της φορολογικής βάσης και των υψηλών φορολογικών συντελεστών που επιβάλλονται, το πετρέλαιο και γενικότερα τα πετρελαιοειδή προϊόντα αποτελούν μια από τις σημαντικότερες πηγές εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού. Μέχρι πριν λίγα χρόνια θεωρείτο ότι δεν παρέχονται σημαντικές δυνατότητες για φοροδιαφυγή από τον φόρο αυτό. Ωστόσο, η σημαντική διαφοροποίηση των φορολογικών συντελεστών ανά κατηγορία προϊόντος είχε ως αποτέλεσμα τη νόθευση και λαθρεμπορία πετρελαιοειδών προϊόντων με στόχο τη φοροδιαφυγή. Ειδικότερα, η φοροδιαφυγή εντοπίζεται κυρίως στο πετρέλαιο το οποίο για φορολογικούς σκοπούς μπορεί να διακριθεί σε δύο κατηγορίες:

- Σ' αυτό το οποίο διατίθεται στην κατανάλωση ατελώς (αφορολόγητο) και
- Σ' αυτό το οποίο η κατανάλωση υπόκειται σε φορολογία.

Στην κατηγορία των ατελώς διατιθέμενων στην κατανάλωση πετρελαιοειδών προϊόντων περιλαμβάνονται το πετρέλαιο κίνησης που διατίθεται στα αλιευτικά σκάφη μέσης και παράκτιας αλιείας, στα επαγγελματικά τουριστικά σκάφη καθώς και στα εμπορικά επιβατηγά σκάφη που εκτελούν πλόες εσωτερικού και εξωτερικού. Περιλαμβάνεται επίσης το λεγόμενο «βαρύ diesel» το οποίο προορίζεται αποκλειστικά για εφοδιασμούς πλοίων που εκτελούν πλόες εσωτερικού, εξωτερικού ή μικτούς καθώς και οι κηροζίνες που προορίζονται για χρήση των αεροσκαφών της πολιτικής και της πολεμικής αεροπορίας. Το πετρέλαιο η κατανάλωση του οποίου υπόκειται σε φορολογία διακρίνεται περαιτέρω σε πετρέλαιο κίνησης και πετρέλαιο θέρμανσης όπου κάθε μια από αυτές τις κατηγορίες υπόκειται σε διαφορετικό φορολογικό συντελεστή.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι τα περιθώρια χρησιμοποίησης ατελώς διατιθέμενου πετρελαίου σε μη επιτρεπτές από το νόμο χρήσεις ή πρόσμειξης κατηγοριών πετρελαίου με σκοπό τη φοροδιαφυγή μπορεί να είναι πολλά. Και το κίνητρο από πλευράς οφέλους λόγω διαφυγόντος φόρου είναι αρκετά μεγάλο. Για το λόγο αυτό σε καθένα από τα προϊόντα αυτά έχει δοθεί διαφορετικό χρώμα προκειμένου να περιορισθούν οι κίνδυνοι φοροδιαφυγής. Παρά τη διαφοροποίηση όμως αυτή τα φαινόμενα λαθρεμπορίας και πρόσμειξης φαίνεται ότι αποτελούν συνηθισμένο φαινόμενο.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το ΣΔΟΕ πραγματοποίησε το πρώτο δεκάμηνο του 1999 πάνω από 3.500 ελέγχους που έδειξαν 401 παραβάσεις και οι οποίες αφορούν συνολικά 20.751.174 λίτρα καυσίμων. Διαπιστώθηκε 255 επιχειρήσεις εμπορίας καυσίμων που δεν εξέδωσαν στοιχεία πώλησης για 10.006.129 λίτρα, 5.084.833 λίτρα που είχαν διοχετευθεί σε μη επιτρεπόμενη χρήση και 5.660.212 λίτρα πετρελαίου κίνησης και ναυτιλίας τα οποία ήταν νοθευμένα.

Οι συνηθέστερες περιπτώσεις παράνομης διακίνησης και λαθρεμπορίας πετρελαιοειδών προϊόντων είναι οι εξής:

Τροφοδοσία πλοίων με δεξαμενόπλοια. Η λαθρεμπορία καυσίμων αυτής της κατηγορίας μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους και μορφές. Ένας τρόπος είναι η εικονική τροφοδοσία των πλοίων με πετρέλαιο ή η τροφοδοσία τους με ποσότητα μικρότερη αυτής που αναγράφεται στα συνοδευτικά. Το πετρέλαιο αυτό που παραμένει στα δεξαμενόπλοια διοχετεύεται στη συνέχεια με βυτιοφόρα σε παράνομες αποθήκες ή απευθείας σε πρατήρια καυσίμων και μέσω αυτών στην αγορά. Εναλλακτικά, αν για κάποιο λόγο δεν επιλεγεί ή δεν είναι εφικτή η λύση της μεταφοράς του εναπομείναντος πετρελαίου στα δεξαμενόπλοια με βυτιοφόρο στην αγορά, το πετρέλαιο αυτό παραμένει στα δεξαμενόπλοια και στον επόμενο εφοδιασμό τους περιλαμβάνουν μειωμένη ποσότητα πετρελαίου από αυτή που εμφανίζεται επίσημα σε ποσότητα ίση με αυτή που είχε από την προηγούμενη παραγγελία παρακρατηθεί. Η διαφορά που υπάρχει στην ποσότητα του πετρελαίου που δεν παραδόθηκε στο δεύτερο εφοδιασμό παραμένει στην εφοδιάστρια εταιρεία, η οποία με κάποιο τρόπο το διοχετεύει παράνομα στην αγορά. Ένας τρίτος τρόπος διοχέτευσης του πετρελαίου που έχει παρακρατηθεί με τον τρόπο αυτό στα δεξαμενόπλοια είναι η προμήθεια άλλων πλωτών μέσων με αυτό το πετρέλαιο, τα οποία δεν δικαιούνται να κάνουν (ρυμουλκά, πλωτοί γερανοί κ.λ.π.), η τροφοδοσία τους εύκολα στο λιμάνι και επειδή η τιμή πώλησης είναι μειωμένη σε σχέση με αυτή της αγοράς κερδίζουν και οι δύο πλευρές.

Τροφοδοσία μεταφορικών δεξαμενόπλοιων από εφοδιαστικά δεξαμενόπλοια. Τα εφοδιαστικά δεξαμενόπλοια, δηλαδή αυτά που εφοδιάζουν τα άλλα πλοία με πετρέλαιο, μεταβιβάζουν εν πλω μέρος του ναυτιλιακού πετρελαίου που μεταφέρουν σε μεταφορικά δεξαμενόπλοια που μεταφέρουν καύσιμα στα νησιά. Τα τελευταία με τη σειρά τους αδειάζουν το λαθραίο αυτό φορτίο σε απομακρυσμένες περιοχές των

νησιών όπου δεν υπάρχει ουσιαστικός τελωνειακός ή λιμενικός έλεγχος. Για την παράνομη αυτή διακίνηση απαιτείται εκ των πραγμάτων η συνεργασία περισσότερων της μιας πλευράς (βυτιοφόρα, πρατήρια, εφοδιάστρια εταιρεία, πλοιοκτήτρια εταιρεία, πλήρωμα εφοδιαζόμενου πλοίου) με την κατανομή προφανώς μεταξύ τους του σχετικού κέρδους.

Τροφοδοσία πλοίων με βυτιοφόρα οχήματα. Λαθρεμπορία πετρελαίου που προορίζεται για τη ναυτιλία και διακινείται με βυτιοφόρα μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους και τεχνάσματα. Ορισμένοι από τους συνηθέστερους τρόπους είναι οι εξής:

- Με παρέμβαση των οδηγών των βυτιοφόρων προς το μετρητή και το γενικότερο σύστημα παροχής, παράλληλα με τη διοχέτευση πετρελαίου προς το πλοίο διοχετεύεται και αέρας με συνέπεια ότι ενώ ο μετρητής δείχνει ότι το πετρέλαιο παραδόθηκε κανονικά στην πραγματικότητα η ποσότητα που παραδόθηκε είναι μικρότερη της συμφωνημένης.
- Κατασκευάζονται στα βυτιοφόρα επιμέρους δεξαμενές, οι οποίες συνδέονται παρανόμως μεταξύ τους και μέρος του πετρελαίου, αντί να διοχετεύεται προς τα πλοία διοχετεύεται προς αυτές.
- Το σύνολο ή μέρος του φορτίου του βυτιοφόρου αντί να διοχετευθεί στο πλοίο αδειάζεται σε παράνομες αποθήκες ή πρατήρια καυσίμων, ενώ στα παραστατικά εμφανίζεται ότι παραδόθηκε κανονικά. Εναλλακτικά, το πετρέλαιο νοθεύεται με άλλα προϊόντα έτσι ώστε η συνολικά μεταφερόμενη ποσότητα να είναι αυτή που εμφανίζεται στα συνοδευτικά.

Πετρέλαιο και υγραέριο θέρμανσης. Το πετρέλαιο θέρμανσης διατίθεται, λόγω μειωμένης φορολόγησής του, σε μειωμένη τιμή τους χειμερινούς μήνες (Οκτώβριος-Μάρτιος) στους καταναλωτές, κάτι που οδηγεί συχνά σε καταστρατηγήσεις. Ειδικότερα, έχουν αποκαλυφθεί αρκετές περιπτώσεις όπου το πετρέλαιο θέρμανσης χρησιμοποιείται είτε ως πετρέλαιο κίνησης ή για άλλες χρήσεις, για τις οποίες σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις δεν επιτρέπεται η χρήση του πετρελαίου αυτού. Ως παραδείγματα αναφέρονται αρτοποιία, ξενοδοχεία για ζέσταμα νερού πισίνας, μαγειρεία κ.λ.π. αντίστοιχα παραδείγματα υπάρχουν και στην περίπτωση του υγραερίου το οποίο όταν χρησιμοποιείται για θέρμανση έχει μειωμένο ειδικό φόρο κατανάλωσης με συνέπεια η χρήση του να γίνεται συχνά και για κίνηση.

11. Ειδικός φόρος κατανάλωσης οινοπνεύματος

Η φοροδιαφυγή που υπάρχει στο φόρο αυτό συντελείται με διάφορες μορφές. Υπάρχει η λαθραία εισαγωγή οινοπνευματωδών ποτών όπου εκτός του ειδικού φόρου κατανάλωσης αποφεύγεται και η πληρωμή του σχετικού φόρου πολυτελείας, η παραγωγή ή εμφιάλωση των ποτών αυτών από εγχώριους συνήθως παράνομους παραγωγούς, η φοροδιαφυγή που πραγματοποιείται από πολλές, μικρής συνήθως χωρικής εμβέλειας, «ποτοποιίες». Η φοροδιαφυγή στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις συντελείται με τη μη έκδοση των σχετικών παραστατικών, δεδομένου ότι οι συναλλαγές αυτές πραγματοποιούνται στο χώρο της παραοικονομίας.

Ειδικότερα, ως συνηθέστερες περιπτώσεις παραβάσεων αναφέρονται οι εξής:

Εισαγωγή οινοπνεύματος με πλασματικά παραστατικά. Η κατάργηση από 1/1/1993 των τελωνειακών διατυπώσεων εισαγωγής μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει επιτρέψει σε ορισμένους εισαγωγείς τη λαθραία εισαγωγή οινοπνεύματος από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία διευκολύνεται από το γεγονός ότι στα φορτωτικά έγγραφα των μεταφορικών εταιρειών δηλώνεται πλασματικά ότι δεν μεταφέρεται οινόπνευμα, αλλά είδη μη υπαγόμενα στον ειδικό φόρο κατανάλωσης (π.χ. γλυκόζη).

Παράνομα εργαστήρια παρασκευής ποτών. Στα εργαστήρια αυτά παρασκευάζονται ποτά είτε από εγχώρια, είτε από λαθραία, είτε από νομίμως εισαγόμενα υλικά με σκοπό την αποτίμηση παρόμοιων κυκλοφορούντων προϊόντων.

Διάθεση συνθετικής αλκοόλης. Κυκλοφορεί στην κατανάλωση συνθετική αιθυλική αλκοόλη συσκευασμένη και με ένδειξη επί της συσκευασίας ότι πρόκειται για καθαρό οινόπνευμα.

Εικονικές εξαγωγές ή νοθευμένες εξαγωγές προς γειτονικές χώρες με σκοπό τη διοχέτευση της μη φορολογηθείσας αιθυλικής αλκοόλης στην εγχώρια αγορά.

12. Ειδικός φόρος κατανάλωσης καπνοβιομηχανικών προϊόντων

Το σύστημα ελέγχου της παραγωγής και διακίνησης των εγχωρίως παραγομένων τσιγάρων είναι τέτοιο που δεν αφήνει σημαντικά περιθώρια για φοροδιαφυγή. Κατά συνέπεια, η φοροδιαφυγή στον τομέα αυτό, αν υπάρχει, πρέπει να είναι εξαιρετικά μικρή. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τα τσιγάρα ή άλλα καπνικά προϊόντα που παράγονται στο εξωτερικό, όπου η λαθραία εισαγωγή και διάθεσή τους αποτελούν συνηθισμένο φαινόμενο. Μάλιστα η Ελλάδα, λόγω της γεωφυσικής της θέσης, έχει μετατραπεί σε «παράδεισο» λαθρεμπορίου τσιγάρων. Τα τελευταία ιδιαίτερα χρόνια, η λαθραία εισαγωγή τσιγάρων και άλλων καπνικών προϊόντων έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις και αποτελεί σημαντικότατο πρόβλημα, όχι μόνο στη χώρα μας, αλλά γενικότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εκτιμάται ότι ο ετήσιος τζίρος στην περιοχή μόνο της Αδριατικής και του Ιονίου ανέρχεται σε τρισεκατομμύρια. Συγκεκριμένα, από στοιχεία του ΣΔΟΕ εκτιμάτε ότι το 8% των τσιγάρων που καταναλώνονται στην Ελλάδα είναι λαθραία, ενώ στην Ιταλία το αντίστοιχο ποσοστό κυμαίνεται μεταξύ 20% και 25%.

Η άνθηση του λαθρεμπορίου στα χωρικά μας ύδατα οφείλεται στα τεράστια περιθώρια κέρδους, αφού η τιμή ενός πακέτου τσιγάρων στην κατανάλωση είναι τέσσερις φορές μεγαλύτερη από την τιμή στο εργοστάσιο. Το 1999 οι ελληνικές λιμενικές αρχές κατέσχεσαν 8,5 εκατ. πακέτα τσιγάρα. Μόνο από αυτά οι διαφυγόντες φόροι και δασμοί ανέρχονται σε 3,5 δις. δραχμές.

Σημειώνεται ότι μόνο το διάστημα από τον Νοέμβριο 1999 μέχρι και τον Μάιο 2000 το ΣΔΟΕ κατέγραψε 500 περιπτώσεις φορτηγών που μεταφέραν λαθραία τσιγάρα. Η απώλεια εσόδων τόσο για την Ελλάδα όσο και για τα κράτη υποδοχής των λαθραίων τσιγάρων είναι τεράστια δεδομένου ότι κάθε φορτίο μπορεί να αποφέρει κέρδος μέχρι 600.000 δολάρια.

Η εξάπλωση του φαινομένου αυτού οφείλεται στο γεγονός ότι όχι μόνο για λόγους δημοσιονομικούς, αλλά και για λόγους υγείας στα προϊόντα καπνού έχουν επιβληθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση υψηλοί φόροι κατανάλωσης. Αυτό σημαίνει ότι και οι προσπάθειες για τον περιορισμό της φοροδιαφυγής δεν πρέπει να γίνονται μόνο για λόγους δημοσιονομικούς, αλλά και για λόγους υγείας γενικότερα.

Σημειώνεται ότι τα βιομηχανοποιημένα καπνικά προϊόντα εκτός από τον ειδικό φόρο κατανάλωσης επιβαρύνονται και με ΦΠΑ, ενώ αυτά που εισάγονται από τρίτες χώρες επιβαρύνονται επιπλέον και από εισαγωγικό δασμό. Κατά συνέπεια,

στην περίπτωση της λαθρεμπορίας η απώλεια εσόδων για το δημόσιο και η διατάραξη των όρων ανταγωνισμού δεν είναι μόνο αυτή του ενός φόρου, αλλά επεκτείνεται πολύ πέραν αυτού. Τα κέρδη κατά συνέπεια που υπάρχουν είναι τόσο υψηλά που η λαθρεμπορία τσιγάρων έχει αποτελέσει αντικείμενο δραστηριοποίησης γνωστών ομάδων οργανωμένου εγκλήματος, εξοπλισμένων με υπερσύγχρονα μέσα.

Οι τρόποι με τους οποίους γίνεται η λαθρεμπορία καπνικών προϊόντων είναι πολλοί και διαφέρουν πολύ μεταξύ τους. Σε ορισμένους από αυτούς χρειάζεται απλώς η συμμετοχή των άμεσα εμπλεκομένων, σε άλλους η συνεργασία μεταφορικών ή άλλων εταιρειών, ενώ σε άλλους είναι απαραίτητη και η συνεργασία στελεχών των αρμόδιων κρατικών υπηρεσιών. Ορισμένου από τους συνηθέστερους τρόπους που χρησιμοποιούνται στην χώρα μας είναι οι εξής:

Εικονικές εξαγωγές τσιγάρων. Εγχωρίως παραγόμενα τσιγάρα απαλλάσσονται του ειδικού φόρου κατανάλωσης γιατί πρόκειται να εξαχθούν. Παρά το γεγονός ότι τα συνοδευτικά έγγραφα δείχνουν ότι τα τσιγάρα αυτά έχουν εξαχθεί, η εξαγωγή τους δεν γίνεται στην πραγματικότητα και τα τσιγάρα κυκλοφορούν στην εγχώρια αγορά αφορολόγητα.

Κυκλοφορία στην εγχώρια αγορά εξαγχθέντων τσιγάρων. Η λαθραία εξαγωγή μη φορολογηθέντων τσιγάρων γίνεται μέσω θαλάσσιας ή μέσω χερσαίας οδού. Στην πρώτη περίπτωση εξαγχθέντα σε γειτονικές χώρες (κυρίως στην Αλβανία) τσιγάρα, μετά την έξοδό τους από τα ελληνικά χωρικά ύδατα, μεταφορτώνονται σε άλλες χώρες, όπου κυκλοφορούν ως λαθραία.

Λαθραία εξαγωγή. Τα τσιγάρα φορτώνονται σε φορτηγά μαζί με άλλα προϊόντα μικρής συνήθως αξίας κατά τέτοιο τρόπο που ο έλεγχος όλου του φορτίου στα σύνορα από τις τελωνειακές αρχές να είναι αδύνατος. Τα τσιγάρα αυτά προορίζονται κατά κανόνα σε όμορες χώρες και στη συνέχεια διοχετεύονται με διάφορους τρόπους σε άλλες χώρες ή συνήθως από την Β. Ελλάδα, γιατί εκεί ανθεί το εμπόριο των προϊόντων που χρησιμοποιούνται συνήθως ως «βιτρίνα» αλλά και γιατί είναι εύκολη η πρόσβαση στη Βουλγαρία, από την οποία προέρχονται αρκετές από τις ποσότητες αυτών των τσιγάρων.

Με την επιστροφή ακατάλληλων εμπορευμάτων. Τσιγάρα τα οποία δεν έχουν φορολογηθεί, και κατ' επέκταση δεν έχει επικολληθεί σ' αυτά η αυτοκόλλητη ταινία που πιστοποιεί την πληρωμή του φόρου, γιατί δεν πρόκειται να κυκλοφορήσουν στην εγχώρια αγορά, αποκρύπτονται σε μεγάλες ποσότητες μαζί με εμπορεύματα που επιστρέφονται στις χώρες προέλευσής τους ως ακατάλληλα.

Εικονικοί ή μη ειλικρινείς εφοδιασμοί πλοίων. Η αποφυγή των φόρων με τον τρόπο αυτό μπορεί να γίνεται με εικονικούς εφοδιασμούς πλοίων γραμμών εξωτερικού. Συχνά επίσης, γίνεται εφοδιασμός με τσιγάρα πλοίων που εκτελούν δρομολόγια γραμμών εξωτερικού για τις ανάγκες του πληρώματος, οι οποίες καλύπτονται ατελώς. Οι ποσότητες όμως αυτές είναι συχνά εξαιρετικά μεγάλες σε σχέση με το πλήρωμα και εκτιμάται ότι τελικά με κάποιο τρόπο επιστρέφουν λαθραία στη χώρα.

Λαθραία εισαγωγή τσιγάρων με μέσα οδικής μεταφοράς. Η λαθραία εισαγωγή με μέσα οδικής μεταφοράς γίνεται με διάφορους τρόπους και σε διάφορες ποσότητες. Ως τέτοιοι αναφέρονται η τοποθέτηση τσιγάρων σε ειδικά διασκευασμένους χώρους φορτηγών αυτοκινήτων και τουριστικών λεωφορείων που προέρχονται κυρίων από τις Βαλκανικές χώρες, η εισαγωγή σε ώρες αιχμής λαθραίων τσιγάρων από όμορες χώρες με φορτηγά τα οποία δηλώνονται στο τελωνείο ως κενά φορτίου, η λαθραία εισαγωγή μαζί με τις οικοσκευές μετοικούντων Ελλήνων από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης κ.λ.π. σημειώνεται ότι μόνο το διάστημα από τον Νοέμβριο 1999 μέχρι και τον Μάιο 2000, το ΣΔΟΕ κατέγραψε 500 περιπτώσεις φορτηγών που μετέφεραν λαθραία τσιγάρα.

Λαθρεμπορία με παρέκκλιση της Transit διακίνησης. Ποσότητες τσιγάρων που εξάγονται, μέσω της Ελλάδος, από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή τρίτες χώρες, σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή τρίτες χώρες παρ' όλο που τα συνοδευτικά έγγραφα και οι σφραγίδες από τις τελωνειακές αρχές δείχνουν ότι η διαδικασία transit έχει εφοδιασθεί σωστά και ότι έχουν παραληφθεί, δεν φθάνουν ποτέ στον προορισμό τους, αλλά λαθρεμπορεύονται, είτε σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρίς να διέλθουν από τη χώρα μας ή στην Ελλάδα.

Αποσφράγιση προς εξαγωγή προϊόντων. Με τη μέθοδο αυτή τα containers που περιλαμβάνουν τσιγάρα προς εξαγωγή σε κάποιο σημείο της διαδρομής αποσφραγίζονται και επανασφραγίζονται, αφού προηγουμένως εκφορτωθεί μέρος του φορτίου τους, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η διαπίστωση της παράβασης να είναι δύσκολη από τις τελωνειακές αρχές. Το εμπόρευμα που έχει εκφορτωθεί διοχετεύεται στη συνέχεια λαθραία στην εγχώρια αγορά.

Επανεισαγωγή προϊόντων που έχουν εξαχθεί. Με τη μέθοδο αυτή επιστρέφουν λαθραία στη χώρα μας προϊόντα που έχουν εξαχθεί, αφού προηγουμένως στη χώρα του προορισμού τους έχουν ανασυσκευασθεί. Η λαθραία εισαγωγή των τσιγάρων αυτών γίνεται συνήθως μαζί με την εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων προϊόντων μικρής αξίας.(π.χ. πλαστικά δηλαδή), κάτι που δυσκολεύει ή αποθαρρύνει τα τελωνειακά όργανα για εξονυχιστικούς ελέγχους.

Ψευδής επιγραφή. Τσιγάρα προερχόμενα από τρίτες χώρες περιγράφονται στα συνοδευτικά έγγραφα ως εμπορεύματα μικρής ποσότητας και αξίας. Αντιστοίχως, τσιγάρα που εξάγονται σε τρίτες χώρες επανεισάγονται στη χώρα περιγραφόμενα στα συνοδευτικά έγγραφα ως προϊόντα μικρής ποσότητας και αξίας.

13. Τέλη χαρτοσήμου

Τα τέλη χαρτοσήμου ως επιβαλλόμενα με διαφορετικό συντελεστή και διαδικασία σε διαφορετικά αντικείμενα ή οικονομικές συναλλαγές θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι δεν αποτελούν μια, αλλά πολλές διακεκριμένες φορολογίες, κάθε μια από τις οποίες παρέχει διαφορετικές δυνατότητες και μέσα φοροδιαφυγής. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

Χαρτόσημο συναλλαγματικών. Η αποφυγή του φόρου επιτυγχάνεται με τη χρήση αντί συναλλαγματικών, οι οποίες επιβαρύνονται με τέλη χαρτοσήμου, επιταγών. Η χρήση μεταχρονολογημένων επιταγών ως υποκατάστατο των συναλλαγματικών είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στην Ελλάδα και υπάρχουν ενδείξεις ότι διευρύνεται διαρκώς. Συνεπώς, η φοροδιαφυγή στον τομέα αυτό είναι μεγάλη. Πρέπει ωστόσο να αναγνωριστεί ότι η προτίμηση των επιταγών έναντι των συναλλαγματικών δεν έχει

πάντοτε ως βασικό κίνητρο τη φοροδιαφυγή, αλλά οφείλεται σε άλλα πλεονεκτήματα της επιταγής ως μέσου συναλλαγής έναντι της συναλλαγματικής.

Χαρτόσημο μισθών. Η φοροδιαφυγή στο χαρτόσημο μισθών εξαρτάται πλήρως από τη φοροδιαφυγή στο εισόδημα από μισθούς στο οποίο επιβάλλεται χαρτόσημο φορολογηθεί κανονικά δεν μπορεί να υπάρξει φοροδιαφυγή στο αντίστοιχο τέλος χαρτοσήμου. Κατ' επέκταση, οι μέθοδοι φοροδιαφυγής που χρησιμοποιούνται για την αποφυγή του φόρου στη φορολογία εισοδήματος έχουν αντίκτυπο και στη φορολογία χαρτοσήμου.

Χαρτόσημο ενοικίων. Όπως και με το χαρτόσημο στους μισθούς, στην περίπτωση αυτή υπάρχει πλήρης αντιστοίχιση μεταξύ φοροδιαφυγής στο εισόδημα από ενοίκια και φοροδιαφυγής στο χαρτόσημο ενοικίων.

14. Φορολογία κέντρων διασκέδασης και καταστημάτων ψυχαγωγίας

Ο χώρος διασκέδασης θεωρείται παραδοσιακά ως ένας χώρος στον οποίο υπάρχει γενικά μεγάλη φοροδιαφυγή και στον οποίο παράγεται και κινείται ένα μεγάλο ποσοστό του εισοδήματος που δημιουργείται στην παραοικονομία. Μερικοί από τους τρόπους με τους οποίους επιτυγχάνεται μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγή τόσο στην άμεση, όσο και στην έμμεση φορολογία, αλλά και εισφοροδιαφυγή είναι οι εξής:

- Άσκηση παρεπόμενων ή δευτερευόντων οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο λειτουργίας της επιχείρησης από την ίδια ή άλλες επιχειρήσεις (π.χ. πώληση λουλουδιών, πώληση φωτογραφιών, λειτουργία γκαρνταρόμπας κ.λ.π.), οι οποίες δεν εμφανίζονται επισήμως ή στις οποίες γίνεται φοροδιαφυγή.
- Μετατροπή αιθουσών σε χώρους διασκέδασης. Για τις κατασκευές αυτές δεν εκδίδονται ή εκδίδονται ανακριβή φορολογικά στοιχεία και αφότου ολοκληρωθούν υπάρχει αφανής απασχόληση σ' αυτούς κατηγοριών επιτηδευματιών (μουσικοί, τραγουδιστές κ.λ.π.) με συνέπεια τη φοροδιαφυγή.

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

- Συνεργασία τραγουδιστών και μουσικών με κέντρα διασκέδασης χωρίς επίσημα καταχωρημένα συμφωνητικά ή με συμφωνητικά, στα οποία η αμοιβή που αναγράφεται δεν είναι η πραγματική. Η μη σωστή αναγραφή των αμοιβών αυτών ωθεί περαιτέρω τους εκμεταλλευτές των κέντρων διασκέδασης σε φοροδιαφυγή.
- Μη έκδοση εισιτηρίων εισόδου από επιχειρήσεις που από το νόμο έχουν υποχρέωση έκδοσης των εισιτηρίων αυτών.
- Προμήθεια εξοπλισμού και μεταβίβαση εμπορικών σημάτων με μη διαφανείς διαδικασίες.
- Τροφοδοσία των επιχειρήσεων με τρόφιμα, ποτά, λουλούδια κ.λ.π. που παράχθηκαν ή δικαιούνται λαθραία ή χωρίς τα απαραίτητα παραστατικά.
- Μη έκδοση φορολογικών στοιχείων (π.χ. αποδείξεις λιανικής πώλησης) για τα παρεχόμενα είδη ή υπηρεσίες ή χρησιμοποίηση των ίδιων στοιχείων περισσότερο από μια φορά.
- Έκδοση μη θεωρημένων αποδείξεων λιανικής πώλησης.
- Χρήση (λήψη ή έκδοση) πλαστών-εικονικών φορολογικών στοιχείων.

Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία οι ιδιοκτήτες των καταστημάτων ηλεκτρονικών παιχνιδιών πρέπει να καταβάλλουν για κάθε μηχάνημα στο Υπουργείο Οικονομικών ένα ετήσιο τέλος για τη νόμιμη λειτουργία τους. Από τα στοιχεία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης προκύπτει ότι το πρώτο 11μηνο του 1999 κατασχέθηκαν σε όλη τη χώρα 11.000 παράνομα μηχανήματα, ενώ την ίδια περίοδο 900 περίπου μηχανήματα κατασχέθηκαν από το ΣΔΟΕ. Στο τέλος του 1999 η σχετική ελεγκτική αρμοδιότητα αφαιρέθηκε από την Ελληνική Αστυνομία και μεταφέρθηκε στη Δημοτική Αστυνομία και το ΣΔΟΕ. Αν και η Δημοτική Αστυνομία δεν έχει ακόμη ενεργοποιηθεί, τα πρώτα αποτελέσματα για το 2000 είναι επίσης εντυπωσιακά. Συγκεκριμένα, από τα στοιχεία του ΣΔΟΕ προκύπτει ότι το πρώτο τρίμηνο πραγματοποιήθηκαν 238 έλεγχοι σε καταστήματα με ηλεκτρονικά παιχνίδια και εντοπίστηκαν παραβάσεις σε 144 από αυτά, δηλαδή στο 60,5%. Από τους ελέγχους αυτούς βρέθηκαν 463 παράνομα μηχανήματα, που σημαίνει ότι κατά το μέσο όρο τα καταστήματα στα οποία διαπιστώθηκαν παραβάσεις είχαν περίπου τέσσερα μη νόμιμα ηλεκτρονικά παιχνίδια το καθένα.

Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται και η φοροδιαφυγή που πραγματοποιείται με την παραγωγή και διακίνηση πλαστών CD. Η παραγωγή αυτή γίνεται σε παράνομα

εργαστήρια τα οποία είναι εξοπλισμένα με σύγχρονα μηχανήματα μαζικής παραγωγής και η διάθεσή τους γίνεται κυρίως σε νυχτερινά κέντρα, καφετέριες κ.λ.π. Γίνεται επίσης σε κοινόχρηστους χώρους κυρίως από αλλοδαπούς και ιδιαίτερα σε χώρους που συχνάζει η νεολαία. Η ζημιά του Δημοσίου από την απώλεια εσόδων φορολογίας εισοδήματος και ΦΠΑ εκτιμάται ότι είναι πολύ μεγάλη, αφού τα προϊόντα αυτά από την αρχική άγραφη μορφή τους μέχρι την τελική διάθεσή τους στην κατανάλωση διακινούνται χωρίς φορολογικά στοιχεία. Ζημιά φυσικά υφίστανται και οι δημιουργοί των τραγουδιών (συνθέτες, στιχουργοί κ.λ.π.), αφού για το αντικείμενο της εργασίας τους δεν λαμβάνουν τα δικαιώματα που τους αναλογούν.

15. Τουριστικές επιχειρήσεις

Στον τομέα του τουρισμού δραστηριοποιείται ένας μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων με διαφορετικό πολλές φορές αντικείμενο. Η φοροδιαφυγή μπορεί να επιτευχθεί και εδώ με πολλούς τρόπους οι κυριότεροι από τους οποίους είναι οι εξής:

- Υποτιμολόγηση παρεχόμενων υπηρεσιών κυρίως στις οργανωμένες επισκέψεις τουριστών από το εξωτερικό, η οποία γίνεται με τη μέθοδο των διπλών συμβολαίων που συνάπτονται μεταξύ των εμπλεκομένων μερών (ξενοδοχεία, τουριστικές επιχειρήσεις εσωτερικού και εξωτερικού).
- Μη τήρηση, ελλιπής ή ανακριβής τήρηση του ειδικού βιβλίου κίνησης πελατών των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων και κυρίως των επιχειρήσεων ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων και δωματίων.
- Ενοικίαση δωματίων, τα οποία στην ανανέωση της άδειας που έχει χορηγηθεί έχουν καταχωρηθεί ως δωμάτια, τα οποία δεν θα διατεθούν για εκμίσθωση.
- Μη έκδοση, ελλιπής ή ανακριβής έκδοση φορολογικών στοιχείων για παρεπόμενες ξενοδοχειακές υπηρεσίες, οι οποίες εμφανίζονται ότι περιλαμβάνονται στο «πακέτο», ενώ στην πραγματικότητα παρέχονται έναντι ιδιαίτερου τιμήματος, το οποίο δεν εμφανίζεται. Τέτοιες υπηρεσίες είναι η ενοικίαση θαλάσσιων μέσων ψυχαγωγίας (σκί, ιστιοσανίδες, κανό κ.λ.π.), η χρήση ομπρελών, χρηματοκιβωτίων, καθαριστηρίων, κομμωτηρίων, τηλεφωνικών υπηρεσιών, γηπέδων κ.λ.π.

- Μη έκδοση, ελλιπής ή ανακριβής έκδοση φορολογικών στοιχείων για τις ίδιες ή παρεμφερείς υπηρεσίες που παρέχουν στους τουρίστες τρίτοι (καντίνες σε παραλίες, εκμάθηση θαλάσσιων σπορ, ενοικίαση ποδηλάτων ή μοτοποδηλάτων, ομπρελών κ.λ.π.).
- Ελλιπής ή ανακριβής έκδοση φορολογικών στοιχείων από επιχειρήσεις που πωλούν είδη τουριστικού ενδιαφέροντος (είδη λαϊκής τέχνης, κοσμήματα, δερμάτινα είδη, γούνες κ.λ.π.).
- Μη έκδοση ή ελλιπής έκδοση εισιτηρίων από επιχειρήσεις εκμετάλλευσης τουριστικών λεωφορείων, θαλάσσιων μεταφορικών μέσων περιήγησης και εκδρομών.
- Λήψη πλαστών και εικονικών φορολογικών στοιχείων, κυρίως από μεγάλες ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, αλλά και ξενοδοχειακές επιχειρήσεις μικρότερης κλίμακας, επιχειρήσεις ενοικίασης αυτοκινήτων, σκαφών αναψυχής με σκοπό τη διόγκωση των δαπανών που αφορούν επισκευές, συντήρηση, διαφήμιση, δαπάνες καυσίμων, δαπάνες διαφόρων εφοδίων και απώτερο στόχο τη μείωση των κερδών και του καταβλητέου ΦΠΑ.
- Λήψη πλαστών και εικονικών φορολογικών στοιχείων για υπηρεσίες διοργάνωσης ή διαμεσολάβησης ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων σε ξενοδοχεία, περιηγήσεις, εκδρομές κ.λ.π.

16. Φοροδιαφυγή στον κλάδο υγείας

Ο τομέας της υγείας, λόγω του ισχύοντος ιατροασφαλιστικού συστήματος, των προσωπικών σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ του ασθενούς και του ιατρικού-νοσηλευτικού γενικά προσωπικού και της ψυχολογίας του ασθενούς, αποτελούσε ανέκαθεν ένα τομέα στον οποίο η παραοικονομία-φοροδιαφυγή έβρισκε ιδιαίτερα πρόσφορο έδαφος.

Ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα κατέχει τη δεύτερη, μετά τις ΗΠΑ, υψηλότερη θέση σε ιδιωτικές δαπάνες ως ποσοστό των συνολικών δαπανών για υγεία. Ειδικότερα, στη Ελλάδα οι ιδιωτικές δαπάνες αποτελούν περίπου το 43% των 2,5 τρις δραχμών που δαπανώνται συνολικά για την υγεία, ενώ στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το αντίστοιχο ποσοστό είναι κατά μέσο όρο χαμηλότερο του 20%. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, περισσότερες από τις μισές ιδιωτικές δαπάνες στην Ελλάδα έχουν ως αποδεκτές τους γιατρούς με τη μορφή του «μαύρου» χρήματος.

Μελέτες ειδικών έχουν δείξει ότι η παραοικονομία στον τομέα της υγείας ήταν το 1994 269 δις δραχμές, δηλαδή 1,13% του ΑΕΠ ενώ νεώτερες εκτιμήσεις δείχνουν ότι το μέγεθος της έφθασε το 1999 τα 500 δις δραχμές.

16.1. Ιατροί

Η φοροδιαφυγή των ιατρών πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο με την απόκρυψη εσόδων, είτε με τη μη έκδοση αποδείξεων παροχής υπηρεσιών, είτε με την αναγραφή σ' αυτές που εκδίδονται μικρότερων ποσών. Η μη έκδοση απόδειξης είναι δύσκολο να αποκαλυφθεί λόγω του ιατρικού απορρήτου και της αδυναμίας προσδιορισμού της φύσης των παρεχόμενων από τον ιατρό υπηρεσιών. Έτσι, κάθε επίσκεψη ασθενούς στον ιατρό του μπορεί να οφείλεται σε διαφορετικό λόγο (εξέταση, παρακολούθηση, παροχή απλής βεβαίωσης κ.λ.π.) και δεν σημαίνει ότι σε κάθε επίσκεψη υπήρχε αμοιβή ή ότι η αμοιβή αυτή, όπου υπήρχε, ήταν του ίδιου ποσού.

Η δυνατότητα των ιατρών να φοροδιαφεύγουν οδήγησε την πολιτεία στο να εφαρμόσει τα τελευταία χρόνια ένα σύστημα αντικειμενικών κριτηρίων για τον προσδιορισμό του φορολογητέου εισοδήματος σύμφωνα με το οποίο το ύψος των εσόδων τους προσδιορίζεται από μια σειρά παράγοντες, όπως είναι η ειδικότητα, ο χρόνος άσκησης του επαγγέλματος κ.λ.π. Η μέθοδος αυτή, μερικώς μόνο αντιμετώπισε το πρόβλημα και ελάχιστα επηρέασε αυτούς που πραγματοποιούν τα υψηλότερα συγκριτικά εισοδήματα. Δεν επηρέασε επίσης καθόλου αυτούς που παρανόμως λειτουργούν ιδιωτικό ιατρείο ή γενικά έχουν ιδιωτική πελατεία (συνταξιούχοι, ιατροί του ΕΣΥ κ.λ.π.).

16.2. Φακελάκια

Τα ποσά που διακινούνται είναι τεράστια, ενώ ελάχιστα είναι αυτά που βλέπουν το φως της δημοσιότητας και φθάνουν τελικά στη δικαιοσύνη.

Σύμφωνα με κάποιες εκτιμήσεις, τα ποσά που απαιτούν οι γιατροί και εισπράττουν ως «φακελάκια» κυμαίνονται από 50.000 δραχμές στους αναισθησιολόγους έως 3.000.000 δραχμές στις δύσκολες επεμβάσεις πλαστικής χειρουργικής. Τα υψηλότερα κατά μέσο όρο ποσά φαίνεται ότι αφορούν καρδιοχειρουργικές επεμβάσεις, όπου κατά μέσο όρο το ποσό που περιλαμβάνεται

στο «φακελάκι» κυμαίνεται από 1.000.000 έως 1.500.000 δραχμές, ενώ σε ένα 10% περίπου των περιπτώσεων το ποσό είναι αρκετά υψηλότερο και φθάνει τα 2.500.000 δραχμές. Το ποσό αυτό εξαρτάται από το όνομα του καρδιοχειρουργού, το όνομα του νοσοκομείου, καθώς και τα υψηλά ποσοστά επιτυχημένων επεμβάσεων που εμφανίζει ο καρδιοχειρουργός και το συγκεκριμένο νοσοκομείο.

16.3. Ιδιωτικές κλινικές

Οι σημαντικότεροι τρόποι φοροδιαφυγής από τις ιδιωτικές κλινικές είναι οι εξής:

Αναγραφή λιγότερων ημερών νοσηλείας. Η φοροδιαφυγή επιτυγχάνεται με την αναγραφή στο βιβλίο εισόδου-εξόδου των ασθενών που υποχρεούνται να τηρούν οι κλινικές και τα νοσοκομεία ως ημέρα εξόδου ενός ασθενούς προγενέστερη της πραγματικής. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η απόκρυψη ημερών νοσηλείας και κατ' επέκταση η απόκρυψη των εσόδων που αντιστοιχούν στις ημέρες αυτές.

Απόκρυψη εσόδων από την εκμετάλλευση ασθενοφόρου και από παρακλινικές εξετάσεις. Πολλές κλινικές διαθέτουν ασθενοφόρα για τη μεταφορά των ασθενών τους και ενώ για τις υπηρεσίες που προσφέρουν χρεώνουν ιδιαίτερα τους ασθενείς, συχνά στην απόδειξη παροχής υπηρεσιών που εκδίδουν προς αυτούς δεν περιλαμβάνεται αυτή η χρέωση με αποτέλεσμα την απόκρυψη εσόδων. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις οι αποδείξεις παροχής υπηρεσιών που εκδίδουν τα νοσοκομεία και οι κλινικές εμφανίζουν μόνο το αντίτιμο του κρεβατιού ή το αντίτιμο του κρεβατιού και ορισμένες μόνο εξετάσεις. Για τις υπόλοιπες εξετάσεις δεν εκδίδεται απόδειξη και αν αυτές πραγματοποιήθηκαν από την ίδια την επιχείρηση υπάρχει απόκρυψη εσόδων, ενώ αν πραγματοποιήθηκαν από πρόσωπο συμβεβλημένο με αυτήν ή κλινική εμφανίζει τη δαπάνη αυτή ως έξοδο χωρίς να εμφανίζει το αντίστοιχο έσοδο.

Αναγραφή κατώτερης θέσης. Στην περίπτωση αυτή η φοροδιαφυγή επιτυγχάνεται με τη χρέωση του πελάτη σύμφωνα με τη θέση στην οποία νοσηλεύτηκε και την έκδοση της σχετικής απόδειξης παροχής υπηρεσιών με τίμημα που αντιστοιχεί σε θέση κατώτερη από την πραγματική. Αυτό συμβαίνει συχνά όταν ο νοσηλευόμενος επιλέξει θέση ανώτερη αυτής που δικαιολογεί το ασφαλιστικό του ταμείο και τη

διαφορά του ποσού που αντιστοιχεί στις υπηρεσίες που του προσφέρθηκαν την καταβάλλει ο ίδιος.

Έσοδα από φάρμακα και αναλώσιμο ιατρικό υλικό. Τα φάρμακα και το αναλώσιμο ιατρικό υλικό (σύριγγες, ακτινογραφία κ.λ.π.) είτε δεν εμφανίζονται στην απόδειξη παροχής υπηρεσιών που εκδίδουν τα νοσοκομεία και οι κλινικές, είτε αγοράζονται σε μεγαλύτερες ποσότητες από αυτές που χρειάζονται για τη νοσηλεία των ασθενών διογκώνοντας τις δαπάνες των νοσοκομείων, είτε συμβαίνουν και τα δύο. Στη συνέχεια, τα φάρμακα και τα υλικά που δεν χρησιμοποιήθηκαν διοχετεύονται σε συνεργαζόμενα φαρμακεία σε μειωμένες τιμές και χωρίς παραστατικά. Τα φαρμακεία αυτά έχουν συμφέρον να προμηθεύονται τα συγκεκριμένα φάρμακα, όχι μόνο γιατί τα αποκτούν σε χαμηλότερες τιμές, αλλά και γιατί έχουν τη δυνατότητα να τα πωλούν χωρίς να εμφανίζουν τα αντίστοιχα έσοδα. Έτσι, υπάρχει μια αλυσίδα φοροδιαφυγής και η απώλεια εσόδων για το δημόσιο είναι πολύ μεγαλύτερη της αρχικής.

Άλλοτε πάλι τα φάρμακα αγοράζονται από τις κλινικές με απευθείας χρέωση από τα φαρμακεία στο όνομα των ασθενών. Συχνά η παραγγελία αυτή γίνεται σε ποσότητες μεγαλύτερες αυτών που απαιτούνται, οι οποίες παραμένουν στα νοσοκομεία μετά την αναχώρηση των ασθενών. Τα φάρμακα που έχουν εναπομείνει χορηγούνται σε άλλους ασθενείς και η ύπαρξή τους καλύπτεται με τη λήψη εικονικών τιμολογίων, διογκώνοντας με τον τρόπο αυτό τις δαπάνες.

Συμφωνία με ασθενείς για εμφάνιση μικρότερων ποσών. Σε ορισμένες περιπτώσεις γίνεται συμφωνία με τους ασθενείς πριν την είσοδό τους στο νοσοκομείο να μην εμφανισθεί πλήρως το ποσό των νοσηλίων. Η διαφορά μεταξύ του συμφωνηθέντος και του εμφανιζόμενου στις αποδείξεις ποσού εισπράττεται είτε από την κλινική, είτε από τον γιατρό, είτε κατανέμεται μεταξύ τους.

Πλήρης απόκρυψη εσόδων από τη νοσηλεία ασθενή. Χαρακτηριστικό των παραπάνω περιπτώσεων είναι ότι επιτυγχάνεται μερική απόκρυψη των εσόδων, κάτι που όπως φάνηκε μπορεί να γίνει σχετικά εύκολα. Μια περισσότερο ριψοκίνδυνη περίπτωση φοροδιαφυγής είναι η πλήρης απόκρυψη εσόδων. Η περίπτωση αυτή παρατηρείται συνήθως όταν ο ασθενής δεν είναι ασφαλισμένος, όταν η νοσηλεία του δεν καλύπτεται από το ασφαλιστικό του ταμείο ή όταν για τη χειρουργική επέμβαση που του γίνεται δεν χρειάζεται να παραμείνει στην κλινική, δεν καταχωρείται

καθόλου ο ασθενής στο βιβλίο εισόδου και εξόδου και δεν ανοίγεται η αντίστοιχη μερίδα στο βιβλίο ασθενών. Εναλλακτικά, μπορεί να καταγραφεί στο βιβλίο εισόδου και εξόδου, αλλά παρ' όλο που παραμένει στην κλινική για ημέρες να εμφανίζεται στο βιβλίο αυτό ότι δεν νοσηλεύτηκε και να εγγράφεται ως ημερομηνία εισόδου.

Πλήρης απόκρυψη εσόδων μπορεί επίσης να γίνει όταν δεν καταγραφούν στα λογιστικά βιβλία των νοσοκομείων οι αμοιβές που καταβάλλουν σ' αυτά οι διάφορες ασφαλιστικές εταιρείες και οι ασφαλιστικοί οργανισμοί.

Πλήρης απόκρυψη λοιπών εσόδων. Τα νοσοκομεία και οι κλινικές πέρα από τις αμοιβές για τις υπηρεσίες που παρέχουν έχουν και έσοδα από την εκμίσθωση χώρων εντός της κλινικής, από την προώθηση ασθενών σε διαγνωστικά κέντρα και εργαστήρια, από την προώθηση προϊόντων, από την εκμίσθωση μηχανημάτων ή την παροχή υπηρεσιών σε τρίτους. Συχνά τα έσοδα αυτά δεν εμφανίζονται στα βιβλία.

Διόγκωση δαπανών. Όπως και άλλες κατηγορίες φορολογουμένων, οι κλινικές και τα νοσοκομεία δεν φοροδιαφεύγουν μόνο με την απόκρυψη εσόδων, αλλά και με τη διόγκωση των δαπανών. Οι συνηθέστερες μέθοδοι είναι η λήψη εικονικών τιμολογίων, οι υπερτιμολογήσεις αγορών, ο υπολογισμός αποσβέσεων σε μηχανήματα που έχουν τεχνολογικά απαξιωθεί και βρίσκονται σε αδράνεια και τα οποία δεν δικαιούνται αποσβέσεων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η φοροδιαφυγή αποτελεί σήμερα ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα του δημοσίου τομέα στην ελληνική οικονομία. Η έκταση και το μέγεθος της, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, έχει ξεπεράσει κατά πολύ το επίπεδο χωρών με αντίστοιχη παραγωγική δομή και ιδιαιτερότητα στην οικονομία τους. Μ' αυτά τα δεδομένα υπάρχει μεγάλο έδαφος για σημαντικό περιορισμό τόσο της φοροδιαφυγής όσο και της παραοικονομίας, χωρίς άξιες λόγου παρενέργειες στο επίπεδο του εθνικού προϊόντος και των άλλων μακροοικονομικών μεγεθών.

Παρά την έντονη ερευνητική δραστηριότητα διεθνώς για τη μέτρηση του ύψους της παραοικονομίας, οι προσπάθειες για τη μέτρηση της φοροδιαφυγής είναι πολύ λιγότερες. Το ασύμμετρο αυτό ερευνητικό ενδιαφέρον οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αντίληψη ότι το μη καταγραφόμενο από τους εθνικούς λογαριασμούς εισόδημα(=παραοικονομία) ταυτίζεται με το μη δηλούμενο στις φορολογικές αρχές(=φοροδιαφυγή).

Υιοθετώντας τους επικρατέστερους ορισμούς για την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή αποτελούν δύο διακεκριμένα σύνολα των οποίων η τομή δεν είναι μεν κενό σύνολο είναι όμως γνήσιο υποσύνολο και του ενός και του άλλου συνόλου. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει φοροδιαφυγή χωρίς αντίστοιχη παραοικονομική δραστηριότητα και παραοικονομία χωρίς φοροδιαφυγή. Μόνο δε η τομή των δύο συνόλων αντιστοιχεί σε εισόδημα το οποίο και δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς και δεν δηλώνεται στις φορολογικές αρχές.

Από την περιγραφή του φορολογικού συστήματος γίνεται φανερό ότι το ελληνικό φορολογικό σύστημα είναι εξαιρετικά πολύπλοκο, πράγμα που συντελεί στην ύπαρξη εκτεταμένης φοροδιαφυγής. Η εισαγωγή του ΦΠΑ περιόρισε σε κάποιο βαθμό την πολυπλοκότητα αυτή λόγω της κατάργησης ορισμένων έμμεσων φόρων και δημιούργησε «συγκρουόμενα συμφέροντα» γεγονός που θα έπρεπε να συντελέσει στη μείωση της φοροδιαφυγής. Κάτι τέτοιο όμως δεν φαίνεται να συνέβη κατά τα πρώτα χρόνια της εφαρμογής του ΦΠΑ στη Ελλάδα, επειδή η αδυναμία ελέγχου του λιανικού εμπορίου από τις αρμόδιες φορολογικές αρχές φαίνεται ότι δημιούργησε περισσότερες ευκαιρίες φοροδιαφυγής από ότι ο ΦΚΕ και το χαρτόσημο που δεν επιβαλλόταν στο λιανικό εμπόριο.

Η φοροδιαφυγή είναι πολύπλοκο και πολυσύνθετο φαινόμενο. Κάθε φόρος προσφέρεται με διαφορετικό τρόπο ή τρόπους για φοροδιαφυγή. Αρκεί να αναλογισθεί κανείς πόσοι φόροι υπάρχουν στο ελληνικό φορολογικό σύστημα για να έχει μια πρώτη προσέγγιση των διαφόρων μορφών φοροδιαφυγής. Η επαγγελματική ιδιότητα και οι ιδιαίτερες συνθήκες του κάθε φορολογούμενου προσφέρουν διαφορετικές προϋποθέσεις και δυνατότητες φοροδιαφυγής. Εξάλλου, τα αίτια για κάθε περίπτωση φοροδιαφυγής είναι συχνά διαφορετικά. Έτσι, το φαινόμενο καταλήγει να είναι εξαιρετικά πολυσύνθετο και δύσκολο να ανιχνευθεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγαπητού, Γ.(1986): Η φορολογία εισοδήματος στην Ελλάδα. ΚΕΠΕ, Νο 19, Αθήνα
- Βάβουρα, Γ., Καραβίτη, Ν., και Τσούχλου, Λ.,(1990), Παραοικονομία, Μια Μέση Μέθοδος Εκτίμησης του Μεγέθους της Παραοικονομίας και Εφαρμογής της στην Περίπτωση της Ελλάδας, εκδόσεις Κριτική
- Βάβουρα, Γ. και Κούτρη Α.(1988): Παραοικονομία: Θεωρητική και Μεθοδολογική Προσέγγιση, Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας, τεύχος 3
- Γεωργακοπούλου, Θ.,(1976), Ο φόρος επί της προστιθέμενης αξίας στην Ελλάδα, Οικονομικές Επιδράσεις, ΚΕΠΕ, οικονομική μονογραφία, Νο 21, Αθήνα
- Γρεβενίτη, Π., και Σαπουνά, Γ.,(1988): Η φορολογία στην Ελλάδα, Συγκριτική επιβάρυνση των κοινωνικο-οικονομικών ομάδων, Νο 32, Αθήνα
- Καλυβιανάκη, Κ.,(1980): Οι μισθωτοί τα υποζύγια του διαρκώς αυξανόμενου βάρους από τον φόρο εισοδήματος , περιοδικό ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ
- Κανελλόπουλο, Κ., Κουσουλάκο, Ι., και Ράπανο, Β.,(1995), Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και Οικονομικές Επιπτώσεις, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
- Καράγιωργα, Δ.,(1978): Η φορολογική εκμετάλλευση στην Ελλάδα, περιοδικό ΠΟΛΙΤΗΣ, Αθήνα
- Μανεσιώτη, Β.,(1990): Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή: Μια πρώτη διερεύνηση της μεταξύ τους σχέσης, στο Γ., Βάβουρα, Παραοικονομία, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα
- Μανεσιώτη, Β.,(1991), Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, Ν., Τάτσο, Τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα, εκδόσεις ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ, Αθήνα
- Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, Μ.,(1991), Η οικονομία της παραοικονομίας στην Ελλάδα, Αθήνα
- Σαπουνά, Γ., Τραχανά, Κ., και Χρηστίδη, Γ.,(1983): Παραοικονομία, φοροδιαφυγή και φοροαποφυγή στην Ελλάδα, Υπουργείο Οικονομικών, Αθήνα
- Τραχανά, Κ.,(1986): Οι επιπτώσεις του φόρου προστιθέμενης αξίας, εκδόσεις Σμπίλιας ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ, Αθήνα